

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΟΡΕΙΝΩΝ -
ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ. ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ
ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: Α. ΚΟΤΙΟΣ - Δ. ΓΟΥΣΙΟΣ

ΡΑΠΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1999

ΒΟΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 1909/1
Ημερ. Εισ.: 22-10-1999
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΜΧΠΠΑ
1999
ΡΑΠ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Για την ολοκλήρωση αυτής της διπλωματικής εργασίας για την ανάπτυξη των ορεινών - μειονεκτικών περιοχών οφείλω να ευχαριστήσω τον Αντι - νομάρχη Ευρυτανίας κ. Κώστα Κοντογιώργο για την πολύτιμη προσφορά των γνώσεων και απόψεών του για την ανάπτυξη του Νομού. Επίσης, βασική υπήρξε η ενημέρωση που μου προσέφερε για τα τρέχοντα λεπτομερή θέματα που απασχολούν την Ευρυτανία. Αξίζει να σημειωθεί ότι ανέλαβε προσωπικά τη διερεύνηση των δυνατοτήτων αξιοποίησης της διπλωματικής εργασίας.

Επίσης, ευχαριστώ τον τέως Νομάρχη Ευρυτανίας κ. Χρήστο Ράπτη για τη σημαντική γνώση που διέθεσε για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας. Η εμπειρία του σε θέματα διοικητικά και θέματα ανάπτυξης του ορεινού χώρου, καθώς και σε θέματα που αφορούν τις δράσεις τοπικής ανάπτυξης του Νομού Ευρυτανίας χρησιμοποιήθηκε αποτελεσματικά. Άλλωστε, ο ίδιος υπηρέτησε το Νομό για περισσότερα από 20 χρόνια ως Δασολόγος, Δασάρχης Καρπενησίου και Νομάρχης.

Ευχαριστώ τους επιβλέποντες καθηγητές κ. Άγγελο Κότιο και κ. Δημήτρη Γούσιο για τις παρεμβάσεις και επισημάνσεις τους και όλους τους καθηγητές του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης για τις γνώσεις που προσέφεραν και για τη συνεργασία, στην οποία είναι πάντοτε ανοιχτοί.

Τέλος, ευχαριστώ το φίλο και συνάδελφο κ. Γιάννη Αλεξόπουλο για τη συνεργασία αλλά και για τη βοήθεια που μου προσέφερε στην επίλυση τεχνικών δυσκολιών, στις χαρτογραφήσεις και στην ψηφιακή επεξεργασία των εικόνων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι ορεινές περιοχές είναι αυτές που συνδυάζουν το αναλλοίωτο του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Παρ' όλα αυτά δεν ανεπτύχθησαν κατά το βαθμό που αυτό συνέβη σε πεδινές περιοχές. Ένα από τα κίνητρα της επιλογής του θέματος της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη και ο εντοπισμός των αιτιών που στέρησαν από τις ορεινές περιοχές την πολυπόθητη ανάπτυξη.

Από την άλλη, η απουσία της ανάπτυξης, με ό,τι αυτό συνεπάγεται και σε ό,τι οφείλεται, παρέχει ένα ευρύ πεδίο σχεδιασμού, με περιορισμούς που διαφέρουν από αυτούς των πεδινών εκτάσεων και των αστικών κέντρων. Επιπλέον, η ευθύνη του σχεδιασμού σε αυτές τις ευαίσθητες περιοχές είναι μεγαλύτερη και τα αποτελέσματα του θα είναι σε κάθε περίπτωση περισσότερο εμφανή και κατανοητά όχι μόνο στο σχεδιαστή αλλά κυρίως στο χρήστη.

Η στενή σχέση μεταξύ φυσικού περιβάλλοντος, παράδοσης και ορεινών περιοχών, όπως αυτή καταδεικνύεται από τη συγκεκριμένη μελέτη, συνιστά άλλη μια πρόκληση. Και αυτό γιατί η παραπάνω σχέση πρέπει να διατηρηθεί και να συνυπάρξει με την ανάπτυξη. Μια ανάπτυξη που σαφώς θα είναι διαφορετική σε σχέση με τη μέχρι τώρα ανάπτυξη των πεδινών και των αστικών κέντρων. Η διαφορετικότητα της ανάπτυξης των ορεινών περιοχών αφήνει στο σχεδιαστή περιθώρια οίκο-φιλοσοφικών προσεγγίσεων και πλήρη κατανόηση της έννοιας της αειφόρου ανάπτυξης.

Τα παραπάνω και πολλά άλλα ζητήματα γίνονται αντικείμενο επιστημονικής και γενικότερα νοηματικής επεξεργασίας και απώτερος στόχος αυτής της εργασίας είναι η αξιοποίηση της υπάρχουσας γνώσης για τα ορεινά μέσω σύνθεσης και η μετάδοσή τους με σαφήνεια στον αναγνώστη.

Το πρώτο μέρος της παρούσας εργασίας αναφέρεται συνθετικά και συμπερασματικά στη θεωρητική προσέγγιση των ορεινών μειονεκτικών περιοχών.

Στο δεύτερο μέρος επιλέγεται και παρουσιάζεται ο νομός της Ευρυτανίας ως ο καταλληλότερος για θέματα προσομοίωσης και εφαρμογής της θεωρίας και των προτεινόμενων θεωρητικών μοντέλων.

Τέλος, στο τρίτο μέρος παρουσιάζονται προτάσεις ανάπτυξης του Νομού, ενώ επιλέγεται και εφαρμόζεται ο κατάλληλος συνδυασμός των θεωρητικών μοντέλων, με πεδία εφαρμογής τις υποενότητες της οριζόντιας (γεωγραφικής) και κάθετης (διοικητικής και διαρθρωτικής) οργάνωσης των ανθρωπίνων δράσεων.

Φωτογραφία 1. Όρος Χελιδόνα.

Πηγή: Καρπενήσι 94. Τουριστικός Οδηγός.

ΜΕΡΟΣ Α: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

Φωτογραφία 2. Άποψη της ορεινότητας - μειονεκτικότητας της Ευρυτανίας.

Πηγή: Καρπενήσι '94. Τουριστικός Οδηγός.

1. Ορισμοί ορεινών και μειονεκτικών περιοχών

Με βάση τον ορισμό που δόθηκε από τη Ε.Ε. κατά την έκδοση της Οδηγίας 75/268/ΕΟΚ (Άρθρο 3 παράγραφος 3): Ως Ορεινή περιοχή θεωρείται κάθε περιοχή που βρίσκεται σε υψόμετρο μεγαλύτερο των 600 μέτρων από την επιφάνεια της θάλασσας (για την Ελλάδα 800 μέτρα). Λέγοντας βέβαια περιοχή εννοούμε τοπικές διοικητικές μονάδες ή τμήματα αυτών. Επίσης, ως ορεινές χαρακτηρίζονται οι περιοχές με μέση κλίση εδάφους μεγαλύτερη από 20%. Τέλος στον ίδιο ορισμό εντάσσονται όλες οι περιοχές που συνδυάζουν τα ανώτερα χαρακτηριστικά.

Για την Ελλάδα όταν συνδυάζονται τα χαρακτηριστικά αυτά, το υψόμετρο πρέπει να ξεπερνά τα 600 μέτρα και το έδαφος να έχει μέση κλίση τουλάχιστον 16%.

Δύναται να παρατηρηθεί ότι τα χαρακτηριστικά που δομούν τον ορισμό της ορεινής περιοχής, όπως αυτά δόθηκαν στην συγκεκριμένη οδηγία αφορούν γεωμορφολογικά στοιχεία της εδαφικής ενότητας που εξετάζεται.

Στον ευρύτερο ορισμό της μειονεκτικής περιοχής, ο οποίος δίνεται από την ίδια Οδηγία δίνονται επιπλέον τα παρακάτω χαρακτηριστικά εδαφικών ενότητων. Τα τελευταία αποτελούν και πρόσθετα κριτήρια, με τα οποία χαρακτηρίζονται οι εδαφικές ενότητες ως μειονεκτικές.

Πρόκειται για περιοχές που απειλούνται με εγκατάλειψη και περιοχές με ειδικά φυσικά μειονεκτήματα. Πιο συγκεκριμένα, ως περιοχές που απειλούνται με εγκατάλειψη ορίζονται οι περιοχές που συνδυάζουν ταυτόχρονα τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Έδαφος περιορισμένης παραγωγικότητας (για την Ελλάδα απόδοση που δεν ξεπερνά το 80% του εθνικού μέσου όρου) και τουλάχιστον 30% της ωφέλιμης γεωργικής επιφάνειας είναι πτωχοί βοσκότοποι.

- Οικονομικοί δείκτες χαμηλοί (λόγω χαμηλής παραγωγικότητας φυσικών πόρων). Για την Ελλάδα θεωρούνται χαμηλοί όταν το εισόδημα ανά μονάδα γεωργικής εργασίας δεν υπερβαίνει το 80% του εθνικού μέσου όρου.

- Πυκνότητα πληθυσμού (για την Ελλάδα) το πολύ 45 κάτοικοι ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (όταν ο εθνικός μέσος όρος είναι 74 κατ./τετρ.χλμ) ή

ετήσια μείωση με ρυθμό τουλάχιστον 2% και τουλάχιστον το 50% του συνόλου του ενεργού πληθυσμού να απασχολείται στη γεωργία.

Τέλος, αν και δεν αφορά τη φύση της παρούσας εργασίας, αξίζει να αναφερθεί για λόγους συμπλήρωσης του παραπάνω ορισμού τι εννοούμε με τον όρο περιοχές με ειδικά μειονεκτήματα. Πρόκειται για περιοχές που βρίσκονται σε κακή υδρολογική κατάσταση, διαθέτουν αλατούχα εδάφη (μη παραγωγικά) ή έχουν μεθοριακό χαρακτήρα.

Λόγω του ότι η παρούσα εργασία θα επικεντρωθεί μόνο στο συνδυασμό των ορισμών ορεινών και μειονεκτικών περιοχών θα πρέπει στο σημείο αυτό να γίνουν κάποιες βασικές παρατηρήσεις. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρείται ότι κάθε ορεινή περιοχή που διαθέτει τα αρνητικά χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν (οικονομικοί δείκτες χαμηλοί, πυκνότητα πληθυσμού χαμηλή, έδαφος χαμηλής παραγωγικότητας) εξ ορισμού εντάσσεται ως υποσύνολο στο χαρακτηρισμό ως μειονεκτική. Αυτό ισχύει για το σύνολο της ελληνικής επικράτειας. Βέβαια, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης πρώτα κριτήρια ένταξης στον ορισμό είναι τα προαναφερόμενα. Επομένως, δεν μπορεί να θεωρηθούν μειονεκτικές περιοχές οι αναπτυγμένες περιοχές των Άλπεων ή το κρατίδιο της Ανδόρας στα Πυρηναία Όρη αλλά και άλλες περιπτώσεις.

Εκτός από την Ελλάδα για την οποία τα κριτήρια ένταξης της στο σύνολο των ορεινών περιοχών αναφέρθηκαν παραπάνω, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν και τα κριτήρια που αφορούν τα υπόλοιπα κράτη - μέλη συνοχής του μεσογειακού χώρου, δηλαδή τα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη του Ευρωπαϊκού Νότου.

Συγκρίνοντας το πως ορίζεται η ορεινή περιοχή για κάθε κράτος-μέλος της Ε.Ε. παρατηρούμε ότι για το σύνολο της Ελλάδος (που ως γνωστόν ανήκει στην κατηγορία του στόχου 1) υπάρχει διαφορά στο μέσο όρο των κλίσεων όταν αυτές συνδυάζονται με το υψόμετρο. Πιο συγκεκριμένα έχουμε:

Για την Ελλάδα (Οδηγία 81/645/ΕΟΚ)

- Ελάχιστο υψόμετρο 800 μέτρα
- Οι απότομες κλίσεις ορίζονται ότι είναι τουλάχιστον 20%

- Ελάχιστο υψόμετρο 600 μέτρα και ταυτόχρονα, κλίση τουλάχιστο 16%.

Κανονικά, 80% τουλάχιστον της έκτασης της τοπικής διοικητικής μονάδας πρέπει να ανταποκρίνεται σε ένα ή περισσότερα από τα χαρακτηριστικά αυτά. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, το ποσοστό αυτό μπορεί να μειωθεί κατ' ανώτατο όριο μέχρι 50 %, όταν πρόκειται για τοπική διοικητική μονάδα που βρίσκεται στο ίδιο ορεινό σύμπλεγμα, όπου οι κλιματικές και τοπογραφικές συνθήκες είναι όμοιες και τα επίπεδα απόδοσης και εισοδημάτων αρκετά χαμηλά.

Για την Ιταλία (Οδηγία 75/273/ΕΟΚ)

- Ελάχιστο μέσο υψόμετρο κάθε τοπικής διοικητικής μονάδας 700 μέτρα στην Κεντρική και Βόρεια Ιταλία και 800 μέτρα στη Νότια Ιταλία.
- Οι απότομες κλίσεις ορίζονται ως ανώτερες του 20%.
- Ελάχιστο υψόμετρο 600 μέτρα στο κεντρικό και βόρειο τμήμα της Νότιας Ιταλίας και ταυτόχρονα κλίση μεγαλύτερη από 15%.

Τοπικές διοικητικές μονάδες που προσβλήθηκαν από το σεισμό του 1976.

Για την Ισπανία (Οδηγία 86/466/ΕΟΚ)

- Ελάχιστο υψόμετρο 1000 μέτρα
- Κλίση ανώτερη του 20%

Ελάχιστο υψόμετρο 600 μέτρα και ταυτόχρονα κλίση τουλάχιστον 15%, με εξαίρεση ορισμένες τοπικές διοικητικές μονάδες που περιβάλλονται από βουνά, για τις οποίες η κλίση μπορεί να είναι μειωμένη σε 12%.

Για την Πορτογαλία (Οδηγία 86/467/ΕΟΚ)

- Ελάχιστο υψόμετρο 700 μέτρα στα βόρεια του Ταγού και 800 μέτρα στα νότια του Ταγού
- Κλίση ανώτερη του 25%
- Υψόμετρο 400 έως 700 μέτρα και κλίση τουλάχιστον 20% στα βόρεια του Ταγού, από 600 έως 800 μέτρα και κλίση τουλάχιστον 15% στα νότια του Ταγού.

Συνολικά, ο αριθμός των μειονεκτικών περιοχών στην Ελλάδα είναι 8.428 (ΟΤΑ προ Ν.Καποδίστρια) από τις οποίες οι 6.910 (47,5%) είναι ορεινές. Οι ορεινές και ημιορεινές περιοχές στην Ελλάδα καλύπτουν το 79% της έκτασης της, ενώ διαμένει σ'αυτές το 30% του πληθυσμού της, αντιμετωπίζοντας πλήθος προβλημάτων οικονομικών, κοινωνικών και μορφωτικών-πολιτιστικών (Χριστοπούλου, 1998).

2. Βασικά μειονεκτήματα ορεινών μειονεκτικών περιοχών

Εκτός όμως από τους ορισμούς είναι απαραίτητο να παρατεθούν και τα μειονεκτήματα που συνοδεύουν αποκλειστικά τις ορεινές-μειονεκτικές περιοχές.

Ο πρωτογενής τομέας κυριαρχεί καθιστώντας ανελαστική την απασχόληση και τη δομή της παραγωγής. Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί και η δυσμενής επίδραση των κλιματικών συνθηκών, που επιβραδύνουν σημαντικά τη βλαστική περίοδο και ελαττώνουν τον όγκο παραγωγής. Επίσης, κυριαρχεί το φαινόμενο της μικρής και κατατμημένης ιδιοκτησίας (κατακερματισμός). Η άρδευση είναι περιορισμένη λόγω του ανάγλυφου και των προβλημάτων που οφείλονται στο οικονομικό κόστος και στις τεχνικές δυσκολίες επέμβασης σε αυτό. Το έδαφος είναι περιορισμένης παραγωγικότητας (υψομετρικές διαφορές, διάβρωση, κατολισθήσεις), όπως αναφέρθηκε αναλυτικά στον ορισμό και η παραγωγικότητα των μέσων παραγωγής χαμηλή. Η χρήση μηχανημάτων είναι δύσκολη ή αδύνατη, ενώ απαιτούνται δαπανηρά ειδικά εξαρτήματα, το κόστος των οποίων δύσκολα καλύπτεται από τα έσοδα της παραγωγής. Πολλοί από τους βοσκότοπους είναι υποβαθμισμένοι ενώ κυριαρχούν τάσεις εγκατάλειψης εκτάσεων. Τέλος, βασικό μειονέκτημα είναι η συνήθως μη ισόρροπη οικονομική, κοινωνική, δημογραφική και τεχνική κατανομή. (Χριστοπούλου, 1997, Μπεριάτος, 1997, Ευρώπη 2000+, 1995)

3. Αναπτυξιακά προβλήματα

Όλα τα παραπάνω μειονεκτήματα συντελούν στην εμφάνιση γενικών και ειδικών αναπτυξιακών προβλημάτων, οι δυνατότητες επίλυσης των οποίων θα διερευνηθούν στο πλαίσιο αυτής της εργασίας.

Ως γενικά αναπτυξιακά προβλήματα θεωρούνται τα εμπόδια που καθυστερούν ή αναστέλλουν την ανάπτυξη ενός συνόλου περιοχών με κοινά χαρακτηριστικά, όπως είναι οι ορεινές-μειονεκτικές. Αυτά βασίζονται στα μειονεκτήματα που παρουσιάζουν σε γενικές γραμμές όλες οι ορεινές περιοχές.

Στα γενικά αναπτυξιακά προβλήματα που απορρέουν από τα χαρακτηριστικά μειονεκτήματα των ορεινών μειονεκτικών περιοχών, πρέπει να επισημανθεί η ανελαστικότητα της εργασίας, που οφείλεται στην κυριαρχία του πρωτογενούς τομέα και στις ελλειπείς δυνατότητες κατάρτισης (τουλάχιστον πριν την εφαρμογή των Κοινοτικών πολιτικών και την εκταμίευση πόρων για το συγκεκριμένο σκοπό). Η ανελαστικότητα της εργασίας καθιστά την περιοχή εύθραυστη και εκτεθειμένη σε κάθε αλλαγή της ζήτησης, της τοπικής προσφοράς (κυρίως λόγω εκτάκτων δυσμενών κλιματολογικών συνθηκών) και του εξωτερικού ανταγωνισμού, ενώ δεν παρέχει δυνατότητες επιλογών καθώς δεν ευδοκιμούν άλλοι οικονομικοί κλάδοι, οι οποίοι να επιτρέπουν την τομεακή κινητικότητα της εργασίας. (Βάτου - Χατζιμιχάλης, 1997)

Το πρόβλημα της προσπελασιμότητας επιφέρει και σ' αυτό το πεδίο δυσάρεστα αποτελέσματα. Το υψηλό κόστος δημιουργίας φυσικών υποδομών, κυρίως δικτύων μεταφορών, δεν επιτρέπει την άρση της απομόνωσης. Συνεπώς, οι φυσικές ροές δεν ενισχύονται και το επενδυτικό ρίσκο για τον ιδιωτικό τομέα παραμένει υψηλό, αναστέλλοντας ιδιωτικές επιχειρηματικές πρωτοβουλίες. Έτσι, στερούνται από την τοπική κοινωνία νέες θέσεις εργασίας, αύξηση των δεικτών του ακαθάριστου περιφερειακού προϊόντος (ΑΠΠ), εισροές πόρων, τεχνογνωσία και δυνατότητες εξειδίκευσης, ακόμα και βασικές δομές δικτύων εμπορικής και μη συνεργασίας. (Σκάγιαννης, 1994)

Επίσης, παρατηρείται μια καχυποψία των κατοίκων των ορεινών περιοχών και μια αδιαλλαξία έναντι σε προτάσεις για αναδιάρθρωση και αλλαγή προσανατολισμού, που μεταφράζεται σε άρνηση εγκατάλειψης των παραδοσιακών μεθόδων παραγωγής και υιοθέτησης νέων αντιλήψεων. (ΥΠ.ΓΕ.,1985)

Παράλληλα, στις ορεινές-μειονεκτικές περιοχές το τοπίο κυριαρχείται από δασικές εκτάσεις ή από την αγροτική δραστηριότητα. Η τελευταία μάλιστα παραμένει περισσότερο παραδοσιακή και εύθραυστη, εξαιτίας της χαμηλότερης παραγωγικότητας της γεωργικής εργασίας και της αδυναμίας χρήσης μεγάλου μεριδίου παραγωγικών μέσων εντάσεως κεφαλαίου. Για το δεύτερο δεν ευθύνεται μόνο το γεωμορφολογικό ανάγλυφο των ορεινών περιοχών. Άλλες δύο βασικές αιτίες για την αδυναμία χρήσης κεφαλαιουχικού εξοπλισμού είναι ο κατακερματισμός των εκτάσεων (μικρές ιδιοκτησίες, που δεν επιτρέπουν επενδύσεις κεφαλαίου και δεν αφήνουν σημαντικό εισόδημα) και η ανυπαρξία πλεονάσματος, το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για επενδύσεις τέτοιου είδους. Επίσης, η έλλειψη αξιοποιήσιμου χώρου οδηγεί συχνά σε συγκρούσεις χρήσεων γης. Η ανταγωνιστικότητα των δραστηριοτήτων της βόσκησης και των καλλιεργειών αλλά και ύπαρξη σημαντικών δασικών εκτάσεων συνεπάγονται καταπατήσεις ή άλλες λαθραίες δράσεις (π.χ. παράνομη αποψίλωση των δασών, καταστροφή δασικών εκτάσεων για δημιουργία βοσκοτόπων). Το γεγονός αυτό γίνεται ακόμα πιο έντονο στη χώρα μας λόγω της απουσίας εθνικού και δασικού κτηματολογίου και εξαιτίας της αδυναμίας των σχετικών υπηρεσιών να ελέγξουν μέσω των υπάρχοντων γραφειοκρατικών, διοικητικών, θεσμικών και άτυπων κοινωνικών μηχανισμών την κατάσταση. (Χριστοπούλου,1998, Μπεριατος,1997, ΥΠ.ΓΕ.,1985)

Οι περισσότερες από τις ζώνες αυτές βρίσκονται σε φάση απώλειας του γεωργικού και του υπόλοιπου πληθυσμού τους, ή και απερήμωσης. Το πρόβλημα προσπελασιμότητας τις καθιστά απομονωμένες και ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά τους είναι η γήρανση του πληθυσμού, η οποία επιδεινώνεται από την αποχώρηση των νέων και καμιά φορά από την επιστροφή παλιών μεταναστών που φθάνουν στην ηλικία της συνταξιοδότησης, αδύναμοι πια να προσφέρουν δυναμικά στην παραγωγή και στη σύνθεση μιας υγιούς δημογραφικής πυραμίδας. Σ'αυτό συντείνουν και

οι αδυναμίες της τοπικής και σε σημαντικό βαθμό γεωγραφικά απομονωμένης κοινωνίας, η οποία αδυνατεί να στηρίξει οικονομικά τους νέους και να ικανοποιήσει τις προσδοκίες τους στα πεδία της ψυχαγωγίας, της κοινωνικής συναναστροφής, της εκπαίδευσης και της γνώσης. Παρ'όλα αυτά το φαινόμενο της δημογραφικής παρακμής έχει περιοριστεί σημαντικά, αλλού έχει σταθεροποιηθεί και σε πολλές διοικητικές ενότητες έχει αναστραφεί. (ΕΣΥΕ,1991) Αυτό είναι αποτέλεσμα πολιτικών (Κοινοτικών και Εθνικών), στις οποίες θα γίνει αναφορά σε σχετικό κεφάλαιο.

Τέλος, αξίζει να γίνει αναφορά στο διοικητικό συγκεντρωτισμό των κεντρικών λειτουργιών. Η απόσταση ή η χρονοαπόσταση από τα κέντρα λήψης αποφάσεων και από τις επενδύσεις που οι περιοχές αυτές προσελκύουν, καθώς επίσης και των αγορών που δημιουργούν τοποθετούν σε ακόμα πιο δυσχερή θέση τις διοικητικές ενότητες των ορεινών. Η απώλεια ενός σημαντικού ποσοστού της διακινούμενης και διαθέσιμης πληροφορίας κάνει δυσκολότερη την ενημέρωση, τον εκσυγχρονισμό και την ένταξη των πολιτών και των επιχειρηματιών των ορεινών σε ένα νέο συμβατικό σύστημα συνεννόησης και οικονομικών-εμπορικών συναλλαγών.

Ως ειδικά αναπτυξιακά προβλήματα ορίζουμε τα εμπόδια που παρουσιάζονται σε συγκεκριμένες ορεινές περιοχές όσον αφορά την αναπτυξιακή διαδικασία. Τα ειδικά αυτά προβλήματα έχουν τη ρίζα τους στα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά μειονεκτήματα της κάθε εδαφικής ή διοικητικής ενότητας. Έχουν δηλαδή το στοιχείο της διαφοροποίησης και της ιδιαιτερότητας χωρίς αυτό να σημαίνει και την αποκλειστικότητα τους. Η ανάλυση και η καταγραφή αυτού του τμήματος δε θα γίνει αναλυτικά για κάθε περιοχή. Αντίθετα θα παρατεθούν στο δεύτερο μέρος της εργασίας τα ειδικά αναπτυξιακά προβλήματα της Ευρυτανίας και θα συγκριθούν με τα αντίστοιχα άλλων εδαφικών ενότητων προς εξαγωγή γόνιμων συμπερασμάτων, τα οποία θα αξιοποιηθούν στη δόμηση της πρότασης ανάπτυξης του τρίτου μέρους.

5. Φυσικά πλεονεκτήματα

Λέγοντας φυσικά πλεονεκτήματα εννοούνται όλοι οι αξιοποιήσιμοι φυσικοί πόροι (φυσικοί συντελεστές) που διαθέτει μια συγκεκριμένη εδαφική ενότητα (βλ. Σκάγιαννης, 1994). Με βάση την αρχή της αειφορίας η αξιοποίηση των φυσικών πόρων πρέπει να γίνεται ορθολογικά και χωρίς να διαταράσσεται η φέρουσα ικανότητα των οικοσυστημάτων δηλαδή:

- με εξασφάλιση της ανανεωσιμότητας των ανανεώσιμων φυσικών πόρων και ενεργειακών πηγών,
- με ορθολογική και συνετή χρήση των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων και ενεργειακών πηγών,
- και με προσπάθεια αναστροφής των περιπτώσεων περιβαλλοντικής υποβάθμισης. (Ευρώπη 2000+, 1995, Μπεριάτος, 1997)

Οι φυσικοί πόροι είναι οι αρχικές εισροές της ανάπτυξης (φυσικοί συντελεστές) και συνεπώς όσο πιο πολλούς διαθέτει μια διοικητική ενότητα τόσο περισσότερα είναι τα πλεονεκτήματά της.

Μια ορεινή περιοχή, δε σημαίνει ότι είναι πάντα και άγονη παρά τη συχνή χρήση της τελευταίας έννοιας, ειδικά για το μεσογειακό χώρο. Παράλληλα, μια πραγματικά άγονη ζώνη δεν είναι καταδικασμένη να είναι φτωχή. Τα φυσικά πλεονεκτήματα των ορεινών όγκων είναι τεράστια και μπορεί να ποικίλουν από περιοχή σε περιοχή. Κάποια άλλη μπορεί να διαθέτει περισσότερα. Το σίγουρο είναι ότι δεν υπάρχουν φτωχές και πλούσιες περιοχές. Υπάρχουν περιοχές με σχέδιο και χωρίς σχέδιο ανάπτυξης.

Πράγματι το φυσικό περιβάλλον και η ιδιαιτερότητα του, που συναντά κανείς στα ορεινά είναι βασικός παράγοντας ανάπτυξης, απαραίτητα συνοδευόμενος από ενσωματωμένες αρχές προστασίας του, σε κάθε προσπάθεια αξιοποίησης του προς επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων. Το αξιοθαύμαστο και αδιατάρακτο φυσικό τοπίο που παρέχεται είναι πόλος έλξης και βάση για τουριστική κατανάλωση, όχι κατ'ανάγκη μαζική (εναλλακτικές μορφές τουρισμού) (Γκέσκου, 1999, Λαγός, 1998). Αξίζει να

σημειωθεί ότι το βασικότερο ίσως πλεονέκτημα και πιο αξιοποιήσιμο είναι η απουσία της μεταπολεμικής ανάπτυξης. Το φυσικό περιβάλλον παρέμεινε αναλλοίωτο. Το τοπίο ως πεδίο προβολής της ανθρώπινης δράσης σχηματίστηκε με βάση την παραδοσιακή παραγωγική δομή των ορεινών κοινωνιών και με χρήση συμβιωτικού με τη φύση και τα οικοσυστήματα τρόπου ζωής. Αυτό το θετικό στοιχείο πρέπει να διατηρηθεί και κάθε μελλοντική δράση πρέπει να είναι αποτέλεσμα αυστηρού σχεδιασμού περιβαλλοντικής προστασίας, με ενιαία οριζόντια και κάθετη υιοθέτηση της τελευταίας έννοιας.

Η απουσία της άναρχης, αποσπασματικής και χωρίς σχεδιασμό ανάπτυξης δεν αποτυπώνεται μόνο στο τοπίο αλλά και στην ποιότητα και ποσότητα των υπόλοιπων φυσικών πόρων. Για παράδειγμα, η ξυλεία, η οποία στις περισσότερες περιπτώσεις (κυρίως στην Ελλάδα) δεν υπέστη τη μαζική και αλόγιστη εκμετάλλευση. Αντίθετα, χρησιμοποιήθηκε ως παραδοσιακό μέσο συμπληρωματικής στήριξης των τοπικών εισοδημάτων και των ενεργειακών αναγκών. Βέβαια, η πρόταση ενός ολοκληρωμένου και αειφορικού μοντέλου ανάπτυξης κάθε ορεινής περιοχής δε θα επιτρέψει την επέκταση ενός μανιακού καταναλωτικού προτύπου εκμετάλλευσης. Η πρόληψη και η όπου υπάρχει καταστολή τέτοιων φαινομένων δεν μπορεί ασφαλώς να στηριχθεί μόνο στο σχεδιασμό. Απαιτείται διοικητική μέριμνα και οργάνωση, σαφής διαχωρισμός αρμοδιοτήτων, ύπαρξη κατάλληλων θεσμικών εργαλείων και τοπικό ενδιαφέρον. (βλ. Λουκίτσας - Μπεριάτος, 1997)

Εκτός από την ξυλεία υπάρχουν και άλλοι φυσικοί πόροι, κυρίως ενεργειακοί. Ο άνεμος, του οποίου η δυναμικότητα είναι μεγαλύτερη στα νησιά και στα ορεινά (λόγω χαμηλής βλάστησης και υψομέτρου), μπορεί να χρησιμοποιηθεί μέσω κατάλληλης υποδομής για την παραγωγή και εκμετάλλευση αιολικής ενέργειας. Το ίδιο ισχύει και για το υδάτινο δυναμικό. Πράγματι τα ποτάμια των ορεινών όγκων παρουσιάζουν μεγάλη ορμή εξαιτίας της κλίσης του εδάφους. Το γεγονός αυτό μπορεί να γίνει εκμεταλλεύσιμο για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Παλιότερα, στα ορεινά χρησιμοποιήθηκε η δυναμική ενέργεια από την ορμή και την πτώση των υδάτων των ποταμών για τη βιοτεχνία (π.χ. παραγωγή νημάτων στη Νάουσα, Έδεσσα, Πήλιο). Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι υδρόμυλοι, όσοι από τους οποίους

διασώζονται αποτελούν μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς των περιοχών αυτών. Η αξία όμως του υδάτινου δυναμικού γίνεται ακόμα μεγαλύτερη αν αναλογιστούμε την ποσότητα των υδάτων. Οι λίμνες και τα ποτάμια των ορεινών περιοχών τροφοδοτούν ενεργειακά και αρδευτικά / υδρευτικά περισσότερες περιοχές. Η καθαρότητα των νερών είναι ιδιαίτερος σημαντική για τη ζήτηση τους. Χαρακτηριστική είναι η απουσία φαινομένων ευτροφισμού, λόγω της ανυπαρξίας αζώτου, φωσφόρου και βαρέων μετάλλων (καλίου, νατρίου) (βλ.Κούγκολος, 1997). Εδώ πρέπει να γίνει αναφορά και στις δυνατότητες αλιείας γλυκού νερού. Η ελεύθερη αλιεία ως μέθοδος ψυχαγωγίας ή ως επάγγελμα και κυρίως η οργάνωση ιχθυοκαλλιεργειών γλυκού νερού (π.χ. πέστροφες, σολομοί, χέλια κλπ) συνιστούν πλεονεκτήματα του υδάτινου δυναμικού των ορεινών όγκων.

Όπως αναφέρθηκε και σε παραπάνω παράγραφο, οι εισροές στη γεωργία και στον πρωτογενή τομέα γενικότερα δεν μπορούν να συγκριθούν σε καμία περίπτωση με αυτές των πεδινών. Η σύγκριση δεν μπορεί να γίνει ούτε ποσοτικά, ούτε ποιοτικά (ποσότητα, δοσολογία, τύπος εισροών). Οι βιοχημικές τεχνολογίες έφτασαν σε πολύ μικρότερο βαθμό στα ορεινά, διασφαλίζοντας έτσι, την αγνότητα του εδάφους, των νερών και των προϊόντων. Παράλληλα, τα χαμηλά αγροτικά εισοδήματα σε συνδυασμό με το κόστος μεταφοράς από τις πηγές παραγωγής των τεχνιτών εισροών, το μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων και η απουσία οργανωμένων και ισχυρών (οικονομικά και διαπραγματευτικά) συλλογικών φορέων περιόρισαν την αγροτική παραγωγή σε παραδοσιακές μεθόδους, που στηρίχθηκαν σε φυσικές και μη μεταποιημένες-μεταλλαγμένες εισροές. Σήμερα, οι αγορές των αγροτικών προϊόντων και τα νέα πρότυπα ποιότητας ζωής δίνουν μεγαλύτερη σημασία σε «καθαρά» και οικολογικά προϊόντα. Σ'αυτό βοηθά και η σπανιότητα τους, η οποία τελικά τα ανταμείβει με ένα ανώτερο επίπεδο τιμών.

Άλλο ένα σημαντικό πλεονέκτημα των ορεινών περιοχών είναι η μεγάλη βιοποικιλότητα. Η απότομη διαβάθμιση του υψομέτρου δημιουργεί ποικιλία κλιματικών ζωνών οικοσυστημάτων σε σχετικά μικρό χώρο. Ο σχεδιασμός και η θέσπιση ζωνών περιβαλλοντικής προστασίας με ερευνητικό ενδιαφέρον, προς όφελος της επιστήμης, της οικολογίας, της ευαισθησίας και της

ενημέρωσης των πολιτών είναι παραδείγματα βιώσιμης ανάπτυξης ,που καθιστά τη φύση υποκείμενο δικαίου, μέσα σε ένα συμβιωτικό μοντέλο με την κοινωνία. (Μπεριάτος, 1997, Μοδινός, 1996) Αντίστοιχα, μέσω του σχεδιασμού εκτός από τη δημιουργία προϋποθέσεων για ευδοκίμηση του επιστημονικού τουρισμού παρέχονται και οι προϋποθέσεις για ανάπτυξη μιας ανταγωνιστικής δραστηριότητας. Αυτής του κυνηγετικού τουρισμού, μέσω ελεγχόμενων κυνηγετικών περιοχών. Κατ'αυτόν τον τρόπο γίνεται διαχωρισμός των δύο χρήσεων. Ο έλεγχος της παράνομης θήρας γίνεται ευκολότερος, ενώ η νόμιμη γίνεται κατά τρόπο που δε βλάπτει τη βιοποικιλότητα, αφού περιορίζεται γεωγραφικά, χρονικά, ποιοτικά και ποσοτικά.

Εκτός όμως από τα φυσικά χαρίσματα των ορεινών όγκων πρέπει να αναφέρουμε και πλεονεκτήματα που σχετίζονται με την απουσία της οικονομικής ανάπτυξης, οφείλονται όμως κυρίως στις επιλογές των κατοίκων. Πρόκειται για το αναλλοίωτο πολιτιστικό περιβάλλον, που βρίσκεται σε αντιστοιχία με το φυσικό. Πράγματι, ο πλούτος της πολιτιστικής κληρονομιάς έμεινε σε μεγάλο βαθμό ανεπηρέαστος από ξενόφερτα στοιχεία και τάσεις που επεκράτησαν στα πεδινά. «Η μνημειακή αρχιτεκτονική των οικισμών, των τοπικών βιοτεχνιών και των εκκλησιών και η διατήρηση των παραδοσιακών ηθών και εθίμων έγιναν σημεία αναφοράς για πολλές ζώνες του ορεινού μεσογειακού χώρου»(Μπεριάτος, 1997). « Σήμερα, πολλά χωριά εκθέτουν αλλά και ενσωματώνουν με υπερηφάνεια αυτόν τον πολιτιστικό και λαογραφικό πλούτο, με αποτέλεσμα για πολλούς να αποτελούν όνειρο ζωής» (Καρπενήσι '94, 1994).

Εξάλλου, με τα κύματα μετανάστευσης που έγιναν κατά περιόδους σε όλες τις περιοχές του Ευρωπαϊκού νότου (χαρακτηριστικό παράδειγμα η Σικελία και τα ορεινά της Πίνδου) δημιουργήθηκαν νέοι πόλοι και δομές με κέντρο αναφοράς την πατρική γη. Έτσι αναπτύχθηκαν σχέσεις οι οποίες άλλες φορές αξιοποιήθηκαν και άλλες όχι. Πάντως, σε κάθε περίπτωση παρήχθη ένα αποτέλεσμα που είναι συγκριτικό πλεονέκτημα, αν αντιμετωπιστεί σωστά. Τα νέα δίκτυα συνεργασίας που μπορούν να βασιστούν στις δομές που προαναφέραμε μπορούν να ανοίξουν εμπορικές και συναλλαγματικές ροές καθώς και ροές πληροφοριών και τεχνολογίας.

Παράλληλα, κάθε ορεινή περιοχή που επλήγη δημογραφικά και παραγωγικά από τα μεταναστευτικά ρεύματα κέρδισε προπύργια προώθησης των προϊόντων της σε νέες αγορές. «Το δύσκολο είναι να αναδειχθούν αυτές οι σχέσεις και να χρησιμοποιηθούν κατάλληλα από τις κοινωνίες. Ο ρόλος των βασικών επιχειρηματιών (leaders) σε συνδυασμό με την τοπική αυτοδιοίκηση είναι σπουδαίος και ικανός για την ανάδειξη και αξιοποίηση αυτών των σχέσεων» (Γούσιος, 1998).

Συμπερασματικά, παρατηρείται ένα σύνολο θετικών στοιχείων και δυνατοτήτων που απορρέουν από την απουσία της μεταπολεμικής ανάπτυξης. Αυτό όμως δε σημαίνει σε καμία περίπτωση τον προσανατολισμό των ορεινών διοικητικών ενοτήτων προς μια παραχώρηση των πλεονεκτημάτων και των φυσικών πόρων για μια ανάπτυξη που δεν θα άφηνε τίποτα από το πέρασμα της από τις ευαίσθητες αυτές γεωγραφικές ζώνες. Για παράδειγμα, «από πλευράς παραγωγικών δραστηριοτήτων και γενικά ανθρώπινων επεμβάσεων ο τουρισμός αποτελεί τη σοβαρότερη απειλή για το μέλλον. Μετά τις νησιωτικές και παράκτιες περιοχές η εθνική βιομηχανία αυτού του κλάδου αρχίζει να κατακτά και τα βουνά ... Πρόκειται για την επερχόμενη και στην Ελλάδα αστικοποίηση των βουνών πράγμα που σημαίνει νέες ανακατατάξεις στη λειτουργία και τη διαχείριση του ορεινού χώρου και περιβάλλοντος. Μια άλλη διαγραφόμενη απειλή αποτελεί η κατασκευή έργων υποδομής ...» (Μπεριάτος, 1998). Στην ορεινή Ευρώπη «οι Άλπεις, η ραχοκοκαλιά της ηπείρου είναι μια τεράστια πηγή αλλά βρίσκονται υπό την απειλή του ανεξέλεγκτου μαζικού τουρισμού και της ακατάλληλης ανάπτυξης. Νέοι αυτοκινητόδρομοι φέρνουν θόρυβο, ατμοσφαιρική ρύπανση και μεγάλο οδικό φόρτο. Οι κατασκευές των αναταξινομήσεων μπορούν να παραμορφώσουν ολόκληρα ορεινά σύνολα.» (EP resolution: OJC183, 15/7/1991).

Γι' αυτό κάθε μοντέλο ολοκληρωμένης ανάπτυξης ορεινών-μειονεκτικών περιοχών, όπως και αυτό που θα προταθεί για τη περιοχή της Ευρυτανίας πρέπει να αποτελεί την ασφαλιστική δικλείδα και την ασπίδα για κάθε αρνητικό αποτέλεσμα, ακόμα και της υπό σχεδιασμό ανάπτυξης.

5. Εθνικές πολιτικές και χαρακτηριστικά του αγροτικού τομέα των ορεινών περιοχών μεταπολεμικά.

Παρά τη μεγάλη έκταση που καταλαμβάνουν οι γεωγραφικές διοικητικές ενότητες που χαρακτηρίζονται ως ορεινές, δεν υπήρξε ποτέ στη χώρα μας ολοκληρωμένη πολιτική για αυτές. Κατ'αντιστοιχία «με την απουσία νησιωτικής πολιτικής παρά το μεγάλο πλήθος νησιών, η κεντρική διοίκηση επιλέγει τα αποσπασματικά μέτρα ή την εφαρμογή κατά κλάδους και τομείς πολιτικών». (Μπεριάτος - Λουκίσσας, 1997) Για το λόγο αυτό θα γίνει προσπάθεια να προβληθούν στο σύνολο των ορεινών περιοχών τα αποτελέσματα της αγροτικής, αναπτυξιακής και περιβαλλοντικής πολιτικής που ακολούθησε μεταπολεμικά η χώρα μας.

5.1. Αγροτική πολιτική

Αρχικά θα πρέπει να γίνει αναφορά στα χαρακτηριστικά του αγροτικού τομέα των ορεινών, όπως αυτά διαμορφώθηκαν μεταπολεμικά. Τόσο στην Ελλάδα όσο και στους ορεινούς όγκους των άλλων κρατών ο πρωτογενής τομέας απασχολεί τη συντριπτική πλειοψηφία του παραγωγικού δυναμικού των ορεινών διοικητικών ενοτήτων και μέχρι πριν από μια δεκαετία ήταν ο μοναδικός τρόπος εξασφάλισης των συγκριτικά χαμηλών εισοδημάτων των κατοίκων. (ΥΠ.ΓΕ, 1985)

Ειδικότερα, το 19,4% των συνολικών καλλιεργούμενων εκτάσεων, περίπου 6.488.000 στρέμματα, είναι σε ορεινές περιοχές, ενώ το 21,6% των συνολικών γεωργικών εκμεταλλεύσεων της χώρας βρίσκονται επίσης στις περιοχές αυτές. Εξάλλου, η μέση έκταση γεωργικής εκμετάλλευσης στις ορεινές περιοχές είναι 35 στρέμματα ενώ στις πεδινές 40 στρέμματα. Από τις εκτάσεις αυτές αρδεύονται μόνο το 22% και οι κύριες καλλιέργειες που συναντούμε είναι σιτηρά, βρώσιμα όσπρια, κτηνοτροφικά φυτά για ξηρές ζωοτροφές, δένδρα για ξηρούς καρπούς (κυρίως καρυδιές), πυρηνόκαρπα (κερασιές, βουσσινιές), αρωματικά φυτά και θεραπευτικά βότανα, αμπέλια κλπ. Άνω από το 50% των συγκεκριμένων καλλιεργειών βρίσκονται στις ορεινές περιοχές. (βλ. Πλιάκα, πρακτικά σεμιναρίου CPEPFAR, 1996)

Τις μεταπολεμικές δεκαετίες στην Ελλάδα δόθηκε έμφαση στο κλασσικό πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης, σύμφωνα με το οποίο ο αγροτικός τομέας λειτουργεί ως δεξαμενή εργατικού δυναμικού και οικονομικού πλεονάσματος για τη διεύρυνση της παραγωγικής και κύρια της βιομηχανικής βάσης. Αυτό όμως έγινε κατά τρόπο που οδήγησε σε στρεβλώσεις και αδιέξοδο. Στη μεταπολεμική κοινωνία και οικονομία, ο αγροτικός τομέας, αλλά και γενικότερα ο μη αστικός χώρος (πόσο μάλλον τα ορεινά), εμφανίζεται ως ο «υπολειμματικός» τομέας. Η δημιουργία, αύξηση, διάρθρωση και γεωγραφική κατανομή του γεωργικού ακαθάριστου εγχωρίου προϊόντος πήγασε από δομές που δεν μπόρεσαν να εξασφαλίσουν προϋποθέσεις σταθερής και αυτοδύναμης εξέλιξης του. Εξάλλου η γεωγραφική ανισότητα της παραγωγής δείχνει την ανεπάρκεια της αγροτικής πολιτικής που ακολουθήθηκε και της ελλιπούς περιφερειακής αναπτυξιακής πολιτικής. (βλ. ΥΠ.Γ.Ε., 1985) Πιο συγκεκριμένα:

- Το μέσο κατά απασχολούμενο γεωργικό εισόδημα μόλις καλύπτει το 1981 το ήμισυ περίπου του αντίστοιχου εξωγεωργικού.

- Παρά τη σημαντική αγροτική έξοδο κατά τις προηγούμενες δεκαετίες η χώρα μας παραμένει πληθυσμιακά αγροτική. Ενώ, το ποσοστό του πληθυσμού που ασχολείται στον αγροτικό τομέα πλησιάζει το 30%, εμφανίζονται εποχιακές ή κατά περίπτωση και μόνιμες ελλείψεις εργατικών χεριών. Δηλαδή, σε μια χώρα πληθυσμιακά αγροτική, ο συντελεστής εργασίας αποτελεί συχνά περιοριστικό παράγοντα στην απρόσκοπτη και οικονομικά αποδοτική λειτουργία της παραγωγικής διαδικασίας.

- Οι επενδύσεις και ιδίως οι δημόσιες δεν κάλυψαν τις ανάγκες σε υποδομή του αγροτικού χώρου και της αγροτικής οικονομίας. Οι δημόσιες επενδύσεις του αγροτικού τομέα υστέρησαν σημαντικά σε σχέση με αυτές των υπολοίπων τομέων της οικονομίας. Χαρακτηριστικό της εγκατάλειψης του τομέα ήταν η συνεχής μείωση των δημοσίων επενδύσεων (ΠΔΕ), που ήταν 17,4% το 1970 και σταδιακά έφτασε το 9,4% το 1981 (Ειδικότερα ο τομέας των έργων βελτιώσεων). Κατ'αντίθεση προς τις τάσεις της μεταβολής των επενδύσεων, οι επιδοτήσεις αυξάνονταν ραγδαία, έτσι ώστε ο λόγος δημοσίων επενδύσεων προς συνολικές γεωργικές επιδοτήσεις να πέσει το

1981 στο 0,17. Δηλαδή, για κάθε 17 δραχμές που επενδυόταν, αντιστοιχούσαν 100 δραχμές σε επιδοτήσεις! Το ίδιο συμβαίνει και με τη συμμετοχή του αγροτικού τομέα σε σχέση με το σύνολο της εθνικής χρηματοδότησης (28,6% το 1960, 13,2% το 1970 και 14,4 το 1980). (*ibid*)

- Η αγροτική οικονομία συνδέθηκε με δεσμούς εξάρτησης από το εξωτερικό σε ότι αφορά την προμήθεια βασικών εισροών, την εισαγωγή τεχνολογίας και τεχνικών γνώσεων καθώς και κεφαλαιουχικού εξοπλισμού. Με διαφορετική πολιτική έρευνας και επενδύσεων θα ήταν δυνατή η ουσιαστική αύξηση του ποσοστού αυτάρκειας της χώρας και στα δύο αυτά είδη. Στην κτηνοτροφία, που παραδοσιακά στήριζε το μοντέλο συμβιωτικής ανάπτυξης στα ορεινά το πρόβλημα εμφανίζεται ιδιαίτερα οξύ για τους ίδιους λόγους, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί ο κλάδος στην ελλειμματικότητα. Η τελευταία επέδρασε στη μείωση της ανταγωνιστικότητας.

- Οι τιμές ασφαλείας και οι επιδοτήσεις δε λειτούργησαν ως σύστημα προσανατολισμού της παραγωγής έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η επιθυμητή και ορθολογική διάρθρωση της καθώς και η ποιοτική της βελτίωση. Αντίθετα, αποτέλεσαν ένα πλέγμα περίπλοκων και συχνά αντιφατικών ρυθμίσεων. Η θέσπισή τους και η ιεράρχησή τους ήταν αποτέλεσμα συγκυριακών αποφάσεων, που τις πιο πολλές φορές εξυπηρετούσαν μικροκομματικές ή τοπικές πολιτικές σκοπιμότητες. Η αποτυχία του πλέγματος τιμών και επιδοτήσεων δεν υπήρξε μόνο στον ποιοτικό προσανατολισμό αλλά και στο χωροταξικό προσανατολισμό της παραγωγής. Όχι μόνο σε κλίμακα γηπέδου (ποιότητα εδάφους) αλλά και σε εθνική κλίμακα. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η συγκέντρωση ενός μεγάλου συνόλου χρήσεων γης πρωτογενούς τομέα στους μεγάλους οδικούς άξονες και η σύγκρουση τους με αυτές των άλλων τομέων αλλά και η παραμέληση κινήτρων για εκμετάλλευση και στήριξη των ορεινών. Η γεωγραφική και εδαφοκλιματική κατανομή των καλλιεργειών και δραστηριοτήτων, οι ποικιλίες που αναπτύχθηκαν, οι τεχνικές και συνθήκες παραγωγής και επεξεργασίας των προϊόντων δημιούργησαν σε πολλές περιπτώσεις ποιότητες ακατάλληλες να ανταποκριθούν στις ανάγκες της εγχώριας και διεθνούς αγοράς. (*ibid*)

- Ο αγροτικός χώρος δεν ενσωματώθηκε αρμονικά στην υπόλοιπη οικονομία και κοινωνία. Ακόμα περισσότερο ο αγροτικός χώρος των ορεινών,

που αντιμετωπίζει και το πρόβλημα της γεωγραφικής απομόνωσης με ότι αυτό συνεπάγεται (μορφωτικό επίπεδο, σχέσεις, εμπόριο κλπ). Από την άλλη οι συνεταιρισμοί σε συνδυασμό με τις ελλειπείς αρμοδιότητες της τοπικής αυτοδιοίκησης, εγκλωβισμένοι στη γραφειοκρατία λειτούργησαν ως προχωρημένα παραρτήματα διεκπεραίωσης της κεντρικής εξουσίας και της κρατικής αγροτικής πίστης. (*ibid*)

Με το συνδυασμό των παραπάνω συμπερασμάτων του Υπουργείου Γεωργίας (1985) για τις πολιτικές του, γίνεται ευκολότερα αντιληπτό το πολλαπλασιαστικό αρνητικό αποτέλεσμα που δημιουργήθηκε για τα ορεινά.

- Η ίδρυση των συνεταιρισμών, με την πολυεπίπεδη δομή τους θα μπορούσαν να εξασφαλίζουν τις απαραίτητες εισροές (λιπάσματα, φάρμακα, εργαλεία κλπ) και να οργανώνουν την παραγωγή έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στην αγορά και να αυξάνει τη διαπραγματευτική ικανότητα του αγρότη. Παράλληλα, θα λειτουργούσαν αποφασιστικά στον εκσυγχρονισμό και την αναδιάρθρωση της παραγωγής, την εισαγωγή κατάλληλης τεχνολογίας και τη μείωση του κόστους παραγωγής. Επίσης, θα ανέπτυσαν συμπληρωματικές και παράλληλες προς την πρωτογενή δραστηριότητες (μικροβιοτεχνία, χειροτεχνία, αγροτουρισμό κλπ). Όμως, οι προσπάθειες του κράτους μέσω των φορέων του (ΑΤΕ, ημικρατικοί φορείς κλπ) για την επίτευξη απόλυτου ελέγχου πάνω στο συνεταιριστικό κίνημα σκόπευαν στο να καταστήσουν το συνεταιρισμό έναν ανενεργό φορέα, μια απλή προέκταση των δικών του δραστηριοτήτων. Σε γενικές γραμμές κυριάρχησε ο πιστωτικός συνεταιρισμός με ποσοστό 70% περίπου, έναντι του παραγωγικού που κατείχε ποσοστό 20%. Όλα τα παραπάνω προβάλλοντας τα στις ορεινές περιοχές γίνεται ακόμα πιο εύκολα κατανοητή η απομόνωση και σε πολλές περιπτώσεις η εκμετάλλευση των αγροτών αυτών των εδαφικών ενοτήτων. Κι'αυτό γιατί η ουσιαστική απουσία των συνεταιρισμών αντικαταστάθηκε από επιτήδειους εμπόρους-μεσάζοντες για την προώθηση των προϊόντων ή από λανθασμένες κατευθυντήριες γραμμές όσον αφορά τη διάρθρωση της παραγωγής, την εμπορία, την προώθηση και τη διανομή. (*ibid*)

Όλες οι παραπάνω αντιφατικές και μη συνεκτικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν μεταπολεμικά από το ελληνικό κράτος αντικαταστήθηκαν σταδιακά από τις κοινοτικές πολιτικές και κυρίως από την Κοινή Αγροτική

Πολιτική (ΚΑΠ) και τις κατευθύνσεις της. Είναι χαρακτηριστικό ότι από το 1985 και μετά χαράχτηκαν και ενσωματώθηκαν οι νέες κατευθύνσεις αγροτικής πολιτικής του Υπουργείου Γεωργίας, σύμφωνα με τους στόχους που επιτάσσουν οι σύγχρονοι καιροί και που αρχικά εκφράστηκαν από τα Κοινοτικά θεσμικά όργανα (βλ. Παρ. 6.1).

5.2. Περιβαλλοντική πολιτική

Όπως και στην περίπτωση της αγροτικής πολιτικής έτσι και εδώ το ελληνικό κράτος δεν προστάτευσε με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο το περιβάλλον και δεν ενσωμάτωσε την έννοια αυτή στις πολιτικές του. Αντιθέτως, υπήρξαν αποσπασματικά μέτρα και κατευθύνσεις. Παρά το ότι στα πεδινά και κυρίως στον άξονα ανάπτυξης (s) της Ελλάδος γίνονται εμφανή τέτοιου είδους προβλήματα, στα ορεινά η περιβαλλοντική κατάσταση έμεινε αναλλοίωτη από την απουσία της οικονομικής ανάπτυξης και όχι λόγω μιας ενεργούς πολιτικής προστασίας.

Ειδική αναφορά θα πρέπει να κάνουμε στα δάση. Το δάσος κυρίαρχο στοιχείο στη διαμόρφωση του περιβάλλοντος των ορεινών περιοχών επιδρά και στο σχεδιασμό τουριστικών δράσεων (ήπιες μορφές τουρισμού, περιβαλλοντική εκπαίδευση, χιονοδρομικά κέντρα κλπ). Παρόλα αυτά καμία τουριστική πολιτική με εθνικές διαστάσεις δεν αφιερώθηκε σε αυτά τα είδη τουριστικού σχεδιασμού.

Τα δάση στον ορεινό χώρο είναι ένα από τα σπουδαιότερα πεδία εργασίας (υλοτομικές εργασίες, παραγωγή και μεταποίηση δασικών προϊόντων) και με το σωστό σχεδιασμό παρέχουν και απασχόληση σε σχετικούς κλάδους (θηραματοπονία και ιχθυοπονία).

Χαρακτηριστική είναι η ίδρυση του Νόμου 856/1937, με τον οποίο ιδρύθηκαν 7 Εθνικοί Δρυμοί (Ε.Δ.), μέχρι το 1966. Από το 1966 μέχρι το 1974 ιδρύθηκαν άλλοι 3 Ε.Δ (συνολικά 75000 εκτάρια). Οι Ε.Δ. διαχειρίζονται στα πλαίσια της δασικής νομοθεσίας (Ν.Δ.996/1971). Επίσης από την εθνική νομοθεσία θεσπίζονται νόμοι προστασίας για Αισθητικά Δάση (33.000 εκτάρια), Διατηρητέα Μνημεία (16.500 εκτάρια) και Θηραματικά Αποθέματα (11.500 εκτάρια) (βλ. Μπεριάτος, 1997, Μουσείο Γουλανδρη, 1995). Η συντριπτική πλειοψηφία των παραπάνω εκτάσεων ανήκει στα ορεινά. Αντιλαμβάνεται

λοιπόν κανείς τη μεγάλη περιβαλλοντική σημασία που έχουν οι ορεινές περιοχές. Η σημασία αυτή αναγνωρίζεται σε πολλές περιπτώσεις διεθνώς μέσω των συμβάσεων για την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά και τα αποθέματα της βιόσφαιρας υπό την αιγίδα της UNESCO και τις εκάστοτε Οδηγίες περιβαλλοντικής προστασίας της Ε.Ε.(π.χ. Περιοχές Natura). (*ibid*)

5.3. Πολιτικές για την επαρχιακή βιομηχανία και την περιφερειακή ανάπτυξη.

Στην προσπάθεια ανάλυσης της αναπτυξιακής πολιτικής των ορεινών θα πρέπει να σταθούμε κυρίως τους αναπτυξιακούς νόμους των τελευταίων ετών. Στην Ευρώπη, υιοθετήθηκαν πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης με στόχο τη βελτίωση της χωροταξικής κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων και τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων στις ευκαιρίες απασχόλησης. Στόχος δηλαδή ήταν η ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη. «Τα μέτρα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν διττής μορφής. Χρηματοδοτικά και φορολογικά κίνητρα προς τις επιχειρήσεις και βελτίωση της υποδομής των περιοχών» (Πατσουράτης,1993). «Στην Ελλάδα όμως υπερίσχυε η ανάγκη για βιομηχανική ανάπτυξη έναντι της περιφερειακής. Έτσι οι όποιες επιδράσεις της δεύτερης πολιτικής δεν είχαν τον ολοκληρωμένο και μακρόπνοο χαρακτήρα που απαιτούσε η πολιτική που εφαρμόστηκε στη χώρα» (Μαγγάνα-Κακαουνάκη,1991). Πόσο μάλλον για την περίπτωση των ορεινών όγκων, όπου η ελλιπής περιφερειακή πολιτική και τα αναπτυξιακά μέτρα έγιναν λιγότερο αισθητά και αποτελεσματικά, λόγω αιτιών που έχουμε προαναφέρει.

Αναλύοντας τους πρώτους αναπτυξιακούς νόμους που θεσπίστηκαν και εφαρμόστηκαν αντιλαμβανόμαστε την τάση της κεντρικής διοίκησης να συγκεντρώνει στα μεγάλα αστικά κέντρα τη βιομηχανική υποδομή και το συντριπτικό μέρος του εσωτερικού και ξένου κεφαλαίου (ΝΔ2687/53, Ν.4171/61). Ακολούθησε στη συνέχεια μια σειρά από νομοθετήματα της δικτατορίας (147/67, 148/67, 1087/71, 1312/72, 1297/72), τα οποία κινήθηκαν σχεδόν στα ίδια πλαίσια. Παρά το ότι σε μερικά από αυτά έγινε προσπάθεια να ληφθεί υπόψη και το περιφερειακό κριτήριο, εντούτοις η προσπάθεια αποδείχθηκε ανεπαρκής με τελικό αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση βιομηχανικών μονάδων στην Αττική και κατά δεύτερο λόγο στη Θεσσαλονίκη. Οι προδιαγεγραμμένες τάσεις δηλαδή, δεν ανατράπηκαν σε καμία περίπτωση

ώστε να ωφεληθεί η περιφέρεια και κυρίως οι μειονεκτικές περιοχές. Ο πρώτος αναπτυξιακός νόμος της μεταπολίτευσης (Ν.289/76) παρείχε κίνητρα για την ανάπτυξη των περιοχών της Θράκης και των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου. Το 1978 θεσπίστηκε ο Ν. 849/78, που ήταν η πρώτη ολοκληρωμένη προσπάθεια για δημιουργία ενός συστήματος επενδυτικών κινήτρων με περιφερειακή διάρθρωση, κατανέμοντας την επικράτεια σε πέντε περιοχές. Πάλι όμως, όσον αφορά το θέμα μας δεν κατάφερε να διακρίνει τα προβλήματα των ορεινών περιοχών. Ο Ν.1116/81, αποτέλεσε το πρώτο ολοκληρωμένο σύστημα επενδυτικών κινήτρων περιφερειακής ανάπτυξης. Παρείχε επίσης κίνητρα για μετεγκατάσταση από τα δύο μεγάλα αστικά κέντρα και απαγόρευε την παροχή κινήτρων σε υπερκορεσμένες περιοχές όπως η Αττική. Καταργήθηκε σύντομα και αντικαταστάθηκε από το νόμο Ν.1262/82. Ο τελευταίος διαίρεσε την επικράτεια σε τέσσερις περιοχές (Α,Β,Γ,Δ), εισήγαγε το θεσμό της αξιολόγησης και προώθησε την οργάνωση εξειδικευμένων υπηρεσιών αξιολόγησης στο κέντρο και στις περιφέρειες. Το 1990, ο προηγούμενος νόμος καταργήθηκε από το Ν.1892/90, που συμπλήρωνε τον 1262/82 κυρίως σε θέματα κινήτρων και χρηματοδότησης. Τέλος το 1994, ο νόμος Ν.2234/94 προχώρησε σε μεγάλης κλίμακας συμπλήρωση και βελτίωσή του. Χώρισε την επικράτεια σε τέσσερις ζώνες νομών και στη Θράκη (περιοχές ανάπτυξης) και χρησιμοποίησε δύο ομάδες κινήτρων. Ένα επιπλέον καθεστώς κινήτρων για τις φθίνουσες βιομηχανικές περιοχές της χώρας θεσπίστηκε με το νόμο 2324/95 (αρθρ.58) και με την ΚΥΑ2977330/1995, που όριζαν τις περιοχές και το ύψος των παρεχομένων ενισχύσεων. (βλ.Πετράκος,1995)

Το 1998 θεσπίζεται ο Ν.2601 που χωρίζει τη χώρα σε ζώνες: Α, Β, Γ και Δ (παραμεθόριες περιοχές με βάθος 20 χιλιόμετρα από τα σύνορα και Θράκη).

Αν εξαιρέσει κανείς τους κλάδους της εξόρυξης και επεξεργασίας μεταλλευμάτων, βιομηχανικών ορυκτών και πετρωμάτων η παραπάνω προσπάθειες δεν είχαν καμία θετική επίπτωση στην ορεινή οικονομία. Κι'αυτό γιατί δεν υπήρξε ποτέ στα ορεινά βιομηχανική ανάπτυξη. «Όλοι οι αναπτυξιακοί Νόμοι έχουν κατώτατο επίπεδο επένδυσης, δηλαδή στηρίζουν μεγάλες επενδύσεις. Αποτέλεσμα αυτού είναι να μην εντάσσονται μικρές

επενδύσεις σε τουρισμό, βιοτεχνία, οικοτεχνία, κτηνοτροφία κλπ, που χρειάζονται οι ορεινές περιοχές» (Κότιος, 1999).

Εξάλλου, όλοι οι νόμοι όπως είδαμε διαχωρίζουν την επικράτεια σε επίπεδο νομού, χωρίς να γίνεται εκτενέστερη αναφορά στο εσωτερικό του νομού. Αποτέλεσμα ήταν η συγκέντρωση βιομηχανικών επενδύσεων σε συγκεκριμένα σημεία κάθε νομού, δηλαδή στα πιο αποδοτικά. Το φαινόμενο της διάχυσης όχι μόνο δεν λειτούργησε κατά ένα ευνοϊκό τρόπο για τις ορεινές διοικητικές ενότητες αλλά αποτέλεσε ένα επιπλέον μειονέκτημα. Πράγματι, διατήρησε τις τάσεις εξόδου από τον ορεινό αγροτικό χώρο προς τον κοντινότερο επενδυτικό πόλο αλλά και την εγκατάλειψη της ορεινής υπαίθρου έναντι της συγκέντρωσης στα αστικά κέντρα του νομού.

Σε κάθε παρόμοια περίπτωση οφείλουμε να αναγνωρίσουμε και ένα θετικό στοιχείο: Την ανάσχεση της μετανάστευσης προς την Αθήνα ή το εξωτερικό. Είναι σαφές ότι όσο πιο κοντά στη μειονεκτική περιοχή βρίσκονται οι επενδύσεις τόσο το καλύτερο. «Εδώ θα πρέπει να αξιολογήσουμε ως θετική την παρεμβολή της δασικής πολιτικής στον ορεινό χώρο. Τα προγράμματα που εφάρμοσε με τις δασικές υπηρεσίες (υλοτομικές εργασίες, διανοίξεις δασικών δρόμων, διευθετήσεις χειμάρρων κλπ) είχαν σαν συνέπεια την απορρόφηση ανεργίας και τη σταδιακή έξοδο του πληθυσμού στα κοντινότερα αστικά κέντρα» (Ράπτης, 1999). Οι δεσμοί μεταξύ πατρικής γης και τοπικού αστικού κέντρου είναι σαφώς πιο ισχυροί και αξιοποιήσιμοι από κάθε άλλη περίπτωση.

Από την άλλη, δίνεται μεγαλύτερη δυνατότητα στους κατοίκους των ορεινών να στρέψουν το ενδιαφέρον τους προς μια πιο κοντινή άρα και πιο αποτελεσματική γι'αυτούς παραγωγική διαδικασία, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Τέλος, κάθε αρνητική επίπτωση για το περιβάλλον των ορεινών περιοχών παραμένει σε μια κρίσιμη απόσταση ασφαλείας, δεδομένης της κλίμακας και του επιπέδου αυτών των επενδύσεων.

Απαιτούνται όμως πρόσθετες πολιτικές, με κίνητρα, τα οποία θα αναγνωρίζουν τη μειονεκτικότητα και τα προβλήματα των ορεινών περιοχών, αξιοποιώντας ορθολογικά τους φυσικούς πόρους και προστατεύοντας το περιβάλλον (π.χ. ερευνητικά ινστιτούτα, τεχνολογικά πάρκα και άλλα

σύγχρονα συστήματα παροχής υπηρεσιών και εγκαταστάσεων μέσα σε ένα περιβάλλον ποιότητας). Είναι βασικό να κατανοηθεί η ανάγκη των νέων θέσεων εργασίας και της εξασφάλισης εισοδημάτων των νέων, ώστε να διεκδικηθούν αυτές οι δυνατότητες από την τοπική κοινωνία και να παραχωρηθούν από το κεντρικό κράτος. Αυτή είναι μια από τις καλύτερες μεθόδους ανάπτυξης των ορεινών - μειονεκτικών περιοχών.

5.4. Η πολιτική οικιστικού δικτύου - Ένα κρίσιμο ερώτημα

Σύμφωνα με τις αναλύσεις και τις γενικές πολιτικές κατευθύνσεις του πενταετούς προγράμματος οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (1983-1987), μια εξέταση σε επίπεδο νομού και επαρχίας δείχνει πράγματι ότι, αν και παρατηρείται μια μείωση των διαπεριφερειακών διαφορών και ανισοτήτων, αποκτούν αυξανόμενη σημασία οι ενδοπεριφερειακές ανισότητες. Ακόμα και όταν δηλαδή παρατηρείται μια γεωγραφική διεύρυνση της αναπτυξιακής διαδικασίας, επωφελούνται συνήθως οι δυναμικότερες περιοχές κάθε περιφέρειας, ενώ συνεχίζεται η υποβάθμιση των προβληματικών περιοχών. Από την ίδια έκθεση αναγνωρίζεται η γεωγραφική ανισότητα στην κατανομή της κοινωνικής ευημερίας. Το κατά κεφαλή εισόδημα, οι κοινωνικές υπηρεσίες, οι ευκαιρίες ανάπτυξης του ατόμου και οι δυνατότητες επιλογής τρόπων ζωής κατανέμονται άνισα, με συνθήκες λιγότερο ευνοϊκές στις ορεινές περιοχές. Η αξιολόγηση της πολιτικής των μεταφορών γίνεται με επισήμανση των αρνητικών επιπτώσεων προς τις απομακρυσμένες περιοχές και την ανεπαρκή εξυπηρέτησή τους, εξ αιτίας ενός ανύπαρκτου σχεδίου μεταφορών, ακτινωτά ανεπτυγμένο από τα μεγάλα αστικά κέντρα προς την ενδοχώρα τους. Παρόμοιο πρόβλημα εντοπίζεται και στις πολιτικές οικιστικών δικτύων και σε ότι αφορά τον κοινωνικό εξοπλισμό τους. Το ίδιο παρατηρείται και σε θέματα διοίκησης με χαρακτηριστικό τη συγκέντρωση αρμοδιοτήτων στη κεντρική εξουσία και μάλιστα με ανυπαρξία τάσεων προς έναρξη αποκέντρωσης.

Με τις νέες πολιτικές κατευθύνσεις που χαρακτήθηκαν από το συγκεκριμένο πρόγραμμα για το ζήτημα της άμβλυνσης των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων εισήχθησαν έννοιες και κατευθύνσεις προσφιλείς προς τις ορεινές διοικητικές ενότητες. Τέτοιες ήταν η ενίσχυση μικρών και μεσαίων αστικών κέντρων, η αποκέντρωση, η ανάπτυξη

ακτινωτού συστήματος μεταφορών, η αύξηση των περιφερειακών επενδύσεων και υποδομών (κοινωνικών και κεφαλαιουχικών) κλπ.

«Η νέα πολιτική οικιστικής ανάπτυξης υιοθέτησε την αρχή της πολυκεντρικής δομής σε κάθε επίπεδο. Όμως από τις άλλες πολιτικές που αναλύσαμε προέκυψε η έλλειψη ικανών οικιστικών κέντρων, (μεγέθους 2000-15000 κατοίκων και αντιστοίχων λειτουργιών) που θα εξυπηρετήσουν την αγροτική ενδοχώρα τους σαν τοπικά κέντρα υπηρεσιών και μεταποίησης» (Μπεριάτος, 1998).

Η πρόταση για τη θεραπεία αυτής της πολωτικής κατάστασης έχει διατυπωθεί με σαφή τρόπο στο πενταετές πρόγραμμα 83-87, όπως προαναφέρθηκε. «Κεντρικός κορμός του προγράμματος είναι η ενίσχυση των μεσαίων και κατά περίπτωση μικρών αστικών κέντρων καθώς και ενός πλέγματος κωμοπόλεων που θα αναλάβουν ένα ενδιάμεσο λειτουργικό ρόλο ανάμεσα στα μεγάλα αστικά κέντρα ή τις πρωτεύουσες των νομών και την αγροτική ενδοχώρα. Η ενίσχυση αυτής της κατηγορίας οικισμών είναι το κλειδί για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του χωροταξικού ιστού. Μόνο με την παροχή, προς όλα τα σημεία της επικράτειας, βασικής υποδομής και διοικητικών υπηρεσιών μπορεί να σταματήσει η διαρροή του πληθυσμού προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, που θα σταθεροποιήσει δημογραφικά τον αγροτικό χώρο ενώ θα αμβλύνει τα προβλήματα των μεγάλων πόλεων» (ΥΠΕΘΟ, 1985). Πράγματι, η προσπάθεια ανατροπής των πολωτικών τάσεων των μεγάλων αστικών κέντρων και η ενίσχυση των μικρών και μεσαίων αστικών κέντρων αποτέλεσε ένα σημαντικό στήριγμα για τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Οι λειτουργίες και εξυπηρετήσεις κοινωνικής και διοικητικής υποδομής ανήκουν κυρίως στο δημόσιο, δημοσιοποιημένο ή τουλάχιστον στο μη ιδιωτικό τομέα, επειδή αυτές αποτελούν το βασικό κορμό για τον προγραμματισμό και το σχεδιασμό του οικιστικού δικτύου.

Είναι πιθανό να συνεχιστεί κάθε βαθμού αγροτική έξοδος, ή έξοδος του πληθυσμού από ορεινές μειονεκτικές περιοχές προς κοντινά κέντρα που παρέχουν νέες θέσεις εργασίας, καλύτερες εξυπηρετήσεις και συνεπώς καλύτερο επίπεδο ζωής. Άρα, τίθεται το ερώτημα για το πώς θα πραγματοποιηθεί η διάχυση, τί φορά θα έχει αυτή; Οι κάθε μορφής επενδύσεις σε ένα κέντρο θα επιφέρουν διάχυση οικονομιών προς τα ορεινά

ή θα δημιουργήσουν διάχυση του ορεινού πληθυσμού προς τα οικιστικά κέντρα; Το ίδιο ερώτημα τίθεται και στην περίπτωση των υποδομών των μεταφορών και των συγκοινωνιών. Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα του επίμονου αιτήματος των κατοίκων ενός χωριού για σύνδεση τους με την κοντινή πόλη με ένα δρόμο. Ως επιχείρημα προβάλλουν την ανάγκη διατήρησης του ενεργού πληθυσμού του χωριού μέσω των εμπορικών ροών που θα αναπτυχθούν εξ αιτίας του δρόμου και την άρση των προβλημάτων προσπελασιμότητας. Τελικά όταν γίνεται ο δρόμος ο ενεργός πληθυσμός του ορεινού χωριού συνδέεται με την πόλη, αναζητά δουλειές σ'αυτή, επενδύει σ'αυτή και τελικά αναγκάζεται να ζήσει μόνιμα σ'αυτή. Αποτέλεσμα όχι μόνο να μη διατηρείται ο πληθυσμός του χωριού αλλά να μειώνεται με μεγαλύτερο ρυθμό.

Στην παραπάνω περίπτωση γίνεται κατανοητή η ανάγκη της τοπικής ανάπτυξης, της ανάπτυξης «από τη βάση». Αναγνωρίζεται ο ρόλος των τοπικών ηγετικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, των τοπικών συνεταιρισμών, των τοπικών αναπτυξιακών γραφείων κλπ. Ιδιώτες ή σύνολα με επιχειρηματικό προορισμό, που θα οργανώσουν, θα προγραμματίσουν, θα συντονίσουν την ανάπτυξη της οικονομίας της περιοχής κατά τρόπο τέτοιο που θα στηρίζεται σε ορθολογικές και σταθερές δομές σχέσεων μεταξύ του ορεινού χωριού και της πόλης. (βλ. Γούσιος, 1998)

Μετά τη σύντομη ανάλυση των αμιγώς εθνικών πολιτικών θα γίνει παράθεση και αξιολόγηση των κοινοτικών. Άλλωστε, το μεγαλύτερο σύνολο των εθνικών πολιτικών που σχετίζονται με τα ορεινά από τα μέσα της δεκαετίας του ογδόντα μέχρι σήμερα, έχει πάρει τις κατευθύνσεις των επιταγών της Ε.Ε.

6. Κοινοτικές πολιτικές για τις ορεινές- μειονεκτικές περιοχές

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 οι εθνικές πολιτικές αντικαθίστανται σταδιακά και με συνεχώς αυξανόμενο ρυθμό από τις κοινοτικές. Η συνεχής μετάθεση της χάραξης πολιτικής από εθνικά συγκεντρωτικά όργανα σε θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης γίνεται αισθητή τόσο όσον αφορά τις κατευθύνσεις και τους στόχους, όσο και τα μέσα εφαρμογής τους. Από την άλλη αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο ο ουσιαστικός ρόλος του τοπικού επιπέδου, όπως αυτό εκφράζεται (ΟΤΑ, αναπτυξιακές εταιρείες κλπ) και ξεκινά μια προσπάθεια διαρκείας για ουσιαστική αποκέντρωση η οποία συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Το κεντρικό κράτος χάνει σταδιακά εξουσίες και εργαλεία εφαρμογής τους μέσω της «αρχής της επικουρικότητας», οι οποίες (όσον αφορά το σχεδιασμό και τον προγραμματισμό) μετατίθενται είτε σε επίπεδο Ε.Ε., είτε σε χαμηλότερα επίπεδα διοίκησης. Το σύνολο του κοινοτικού χώρου βρίσκεται μπροστά σε μια νέα μορφή σχεδιασμού. Εφόσον οι ορεινές μειονεκτικές περιοχές δεν κατάφεραν να ξεπεράσουν τα προβλήματα τους μέσω του κλασσικού κεντρικού μοντέλου περιφερειακής αναπτυξιακής πολιτικής βρίσκονται μπροστά σε μια νέα, διαφοροποιημένη πρόκληση ανάπτυξης.

6.1 Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ)

Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) στην αρχική της μορφή, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '80 δε στάθηκε ευνοϊκή για τα ελληνικά προϊόντα. Αντίθετα, υπήρξε περιοριστικός παράγοντας για τη μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη αγροτική ανάπτυξη. Περιορίστηκε σε βραχυπρόθεσμα μέτρα που απέβλεπαν αποκλειστικά σε χρηματοδοτικά και πιστωτικά μέσα, τα οποία κατέστησαν τα ελληνικά αγροτικά προϊόντα μη ανταγωνιστικά. Πιο συγκεκριμένα οι σχετικά ψηλές τιμές και επιδοτήσεις, που θα προέκυπταν από την εφαρμογή και στη χώρα μας της ΚΑΠ και μεν θα ανακούφιζαν βραχυπρόθεσμα το εισοδηματικό πρόβλημα πολλών ελλήνων αγροτών, αλλά ταυτόχρονα συνέτειναν στην αδυναμία διάθεσης πολλών ελληνικών προϊόντων λόγω της σχετικά υψηλής τιμής τους αλλά και στην παρεμπόδιση των προσπαθειών για αναδιάρθρωση

και ορθό προσανατολισμό της γεωργικής μας παραγωγής προς τις ποικιλίες που πράγματι ζητούνται από την ελληνική και διεθνή αγορά. Χαρακτηριστικό είναι ότι το υψηλό κόστος διάθεσης των προϊόντων των ελληνικών ορεινών και οι ψηλές τιμές της απόσυρσής τους προέτρεψαν τους αγρότες στην παραγωγή με μοναδικό στόχο τη λειτουργία του εν λόγω μέτρου. Επίσης, εγκαταλείφθηκαν ορισμένες παραδοσιακές καλλιέργειες υπέρ των προϊόντων για τα οποία υπήρχε κοινή οργάνωση αγοράς (ΚΟΑ). Στο γεγονός αυτό έπαιξαν καθοριστικό ρόλο οι φθηνές εισαγωγές των προϊόντων που δεν είχαν ΚΟΑ, λόγω απουσίας εξωτερικής προστασίας. Όμως το πρόβλημα διαιωνιζόταν και δεν αντιμετωπίστηκε στη βάση του. Δεδομένου ότι τα ορεινά του ελληνικού χώρου αλλά και του μεσογειακού γενικότερα στηρίχθηκαν από την αγροτική παραγωγή, συνεπάγεται ότι η ΚΑΠ στάθηκε καταστροφική για τις ορεινές οικονομίες και για τις όποιες διαρθρωτικές διορθώσεις μπορούσαν να γίνουν. (βλ. ΥΠ.ΓΕ., 1985, Κότιος, 1999)

Η αρνητική επίπτωση της ΚΑΠ στην ελληνική γεωργία φάνηκε εξ αρχής με τη δημιουργία ελλείμματος στο εμπορικό ισοζύγιο των αγροτικών προϊόντων σε βάρος της Ελλάδας. Εξάλλου, τα μεσογειακά προϊόντα είχαν τη χαμηλότερη προστασία και επίσης χαμηλή (σε σχέση με τα βόρεια) κοινοτική προτίμηση, λόγω των παραχωρήσεων και των προτιμησιακών σχέσεων της Κοινότητας με μεσογειακές και άλλες τρίτες χώρες.

Λόγω του ότι η ΚΑΠ με την αρχική της μορφή δεν εμπεριείχε την περιφερειακή διάσταση της αγροτικής πολιτικής θεσμοθετήθηκαν τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ). Πρόκειται για τομεακές δράσεις που αγκαλιάζουν τη φυσική και οικονομική διάσταση του αγροτικού χώρου αδιαφορώντας για την κοινωνική. Έτσι, έχουμε μέτρα για φυσικές βελτιώσεις όπως ο αναδάσμος, η άρδευση, η βελτίωση εδαφών, ειδικά μέτρα για την κτηνοτροφία και τα δάση κ.α. Αποτέλεσαν λοιπόν ευκαιρία εφαρμογής ολοκληρωμένων προγραμμάτων ανάπτυξης στη χώρα μας με ιδιαίτερες εφαρμογές στον ορεινό χώρο. Επίσης, αντιμετωπίστηκαν ως προγράμματα θεραπείας των διαρθρωτικών προβλημάτων της χώρας αλλά και ως μέτρα προετοιμασίας της για την τότε κοινοτική διεύρυνση (Ισπανία και Πορτογαλία).

Η μεταρρύθμιση της ΚΑΠ εντάχθηκε μερικώς στην κοινή διαρθρωτική πολιτική (αρχές 1990), με στόχο την εξάλειψη των αδυναμιών που οδήγησαν

στην περιορισμένη αποτελεσματικότητα της αρχικής μορφής της, αλλά και στην προσαρμογή της στις σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και ανάγκες. Η νέα ΚΑΠ αναγνώρισε νέους στόχους που προέκυψαν από τις ανάγκες που εμφανίστηκαν π.χ. να ληφθούν υπόψη οι περιφερειακές ανισότητες με την υιοθέτηση προγραμμάτων σε περιφερειακό επίπεδο (κάτι που ευνοεί τις ιδιαιτερότητες των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών). «Οι στόχοι αυτοί επιδιώκονται με την παροχή ενισχύσεων σε παραγωγικές επενδύσεις, για μια περισσότερο αποτελεσματική χρήση των μέσων παραγωγής και παράλληλα, με βελτίωση της πληροφόρησης και εκπαίδευσης των αγροτών. Το σύστημα των ενισχύσεων της νέας διαρθρωτικής πολιτικής σχεδιάζεται έτσι, ώστε να προωθείται η ποιοτική βελτίωση και αναδιάρθρωση της παραγωγής, με στόχο να συμβιβάζεται αυτή με τις ανάγκες της αγοράς, καθώς και η αναπροσαρμογή του τρόπου παραγωγής, με στόχο τη μείωση του κόστους της τελευταίας, τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας, τη μείωση του κόστους της ενέργειας και την προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος. Ειδική ενίσχυση προβλέπεται για την εγκατάσταση νέων αγροτών που κρίνεται ως απαραίτητη για την συνέχιση της γεωργικής δραστηριότητας. Εντατικοποιούνται τα μέτρα που προβλέπονται για τη βελτίωση των δομών στις ορεινές και προβληματικές περιοχές και ενθαρρύνονται δραστηριότητες στη δασοπονία.» (ΥΠ.Γ.Ε., 1985).

Παρατηρείται ότι η νέα μορφή της ΚΑΠ, όπως αυτή προέκυψε με βάση τους νέους στόχους και τα νέα μέσα και μέτρα για την επίτευξη τους ευνοεί την κατάσταση των ορεινών αγροτικών οικονομιών. Δεδομένου ότι το περιφερειακό προϊόν των ορεινών διοικητικών ενοτήτων στηρίζεται στο μεγαλύτερο βαθμό στον αγροτικό τομέα, αλλά και η όσμωση της ΚΑΠ στον δευτερογενή (κλάδοι μεταποίησης) και τριτογενή τομέα (π.χ. κατάρτιση και αγροτουρισμός) συμπεραίνει κανείς ότι ανοίγουν νέες δυνατότητες και προοπτικές για τα ορεινά. Οι τελευταίες στηρίζονται στη σωστή εφαρμογή της ΚΑΠ (από όλα τα επίπεδα διοίκησης) και στην εκμετάλλευση της με παραγωγικό τρόπο από το τοπικό επίπεδο.

Η μεγάλη ώθηση προς νέες κατευθύνσεις για τις ορεινές-μειονεκτικές περιοχές πρέπει να αναγνωριστεί μέσω της παράθεσης και ανάλυσης των ενισχύσεων και της ανάλυσης των επιπτώσεων τους στα ορεινά.

Στις οικονομικές ενισχύσεις για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών εκμεταλλεύσεων (Καν.2328/91) πρέπει να επισημανθούν οι ενισχύσεις σε αγροτικές επενδύσεις, σε ατομικές και συλλογικές επενδύσεις στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές. Επίσης μεγάλη σημασία για τη συγκράτηση του πληθυσμού των ορεινών περιοχών έχουν οι ενισχύσεις σε «νέους γεωργούς» και σε αγροτουριστικές και αγροτοβιοτεχνικές επενδύσεις. Ειδικά η τελευταία κινητοποίησε πόρους αλλά και το ενδιαφέρον του τοπικού παράγοντα για τη διατήρηση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, μέσω της αξιοποίησης του.

Οι οικονομικές ενισχύσεις σε «Αγροτικές Επενδύσεις» αποτελούν μέρος του προγράμματος που έχει ως στόχο τις επενδύσεις για την ποιοτική βελτίωση της παραγωγής, την προσαρμογή της στις ανάγκες της αγοράς, την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων, τη μείωση του κόστους παραγωγής, την εξοικονόμηση ενέργειας και την προστασία και βελτίωση του περιβάλλοντος. (Χριστοπούλου, 1996). Ο παραπάνω στόχος επικαλύπτει τους στόχους της αγροτικής οικονομίας των ορεινών περιοχών. Βασικές δραστηριότητες που ενισχύονται είναι γεωργικά κτίσματα (π.χ. αποθηκευτικοί χώροι), έγγειες βελτιώσεις (στραγγίσεις, ανάπλαση εδαφών, ισοπεδώσεις, αναβαθμίσεις, έργα αντιπλημμυρικής και αντιδιαβρωτικής προστασίας, εκχερσώσεις, γεωτρήσεις κλπ). Και σ' αυτή την περίπτωση ευνοείται ο ορεινός χώρος και βελτιώνεται το φυσικό μειονέκτημα του ανάγλυφου και του κλίματος με ότι αυτά συνεπάγονται. Το ύψος της ενίσχυσης είναι 20 έως 35% αλλά για τις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές είναι αυξημένο σε ποσοστό 30-40% (δαπάνη επένδυσης μεγαλύτερη από 800.000 δρχ). (*ibid*)

Οι οικονομικές ενισχύσεις σε ατομικές και συλλογικές επενδύσεις στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για άρδευση, βελτίωση και εξοπλισμό των βοσκοτόπων, αγροτικούς συνεταιρισμούς ή ομάδες παραγωγών (ακόμα και φυσικά πρόσωπα) με έδρα ορεινές-μειονεκτικές περιοχές. Επίσης, οι οικονομικές ενισχύσεις σε νέους γεωργούς συμπεριλαμβάνουν άμεσες οικονομικές ενισχύσεις, χαμηλότοκα δάνεια και επιδοτήσεις επιτοκίου με προφανή στόχο τη συγκράτηση και ανανέωση του αγροτικού πληθυσμού.

Η εξισωτική αποζημίωση έχει ως στόχο την αντιστάθμιση μόνιμων φυσικών μειονεκτημάτων συγκεκριμένων περιοχών. Ειδικά για τις ορεινές περιοχές η αποζημίωση είναι μεγαλύτερη από κάθε άλλη περίπτωση (μέγιστη δυνατή ενίσχυση ανά εκμετάλλευση). Αφορά καλλιέργεια εκτάσεων συστηματικών φυτειών και εκτροφή ζώων. (*ibid*)

Οι οικονομικές ενισχύσεις αφορούν και το θέμα του αγροτουρισμού και των αγροβιοτεχνικών επενδύσεων. Ειδικά στον αγροτουρισμό θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στο δεύτερο μέρος παρουσιάζοντας την επιτυχία του στον ορεινό νομό της Ευρυτανίας. Στόχος αυτής της ενίσχυσης είναι η αύξηση του αγροτικού εισοδήματος στις ορεινές και μειονεκτικές περιοχές με τουριστικές ή βιοτεχνικές δραστηριότητες ή και με την παρασκευή και πώληση στο αγρόκτημα των προϊόντων του αγροκτήματος. Οι κατηγορίες επενδύσεων και δραστηριοτήτων που ενισχύονται όσον αφορά τον αγροτουρισμό: Τουριστικά καταλύματα, κατασκευή εγκαταστάσεων κατασκηνώσεων, αγορά ζώων ή κατασκευή στάβλου (εφόσον χρησιμοποιηθούν για περιπάτους των τουριστών), δημιουργία αθλοπαιδιών, αγορά ιστιοσανίδων ή σχετικών μέσων ψυχαγωγίας των τουριστών (προς ενοικίαση), κατασκευή, επισκευή, ανακαίνιση και αγορά εξοπλισμού εστιατορίου οικογενειακής μορφής κλπ. Αντίστοιχα στις επενδύσεις βιοτεχνικού και χειροτεχνικού χαρακτήρα συγκαταλέγονται: Εργαστήρια υφαντικής, ξυλογλυπτικής, ξυλουργικής, κεραμικής, αργυροχρυσοχοΐας, μεταλλοτεχνίας, κεντήματος, ραπτικής παραδοσιακών ενδυμάτων, επεξεργασίας μετάλλων, εξοπλισμός μικρών βιοτεχνικών μονάδων για παραγωγή προϊόντων που ικανοποιούν τοπικές ανάγκες (γεωργικά εργαλεία, επισκευή και συντήρηση γεωργικών μηχανημάτων, επεξεργασία και συσκευασία για τυποποίηση αγροτικών προϊόντων), συμπλήρωση του εργαστηριακού και βιοτεχνικού εξοπλισμού και κατασκευή κτιρίων για στέγαση σχετικών μονάδων και επισκευή ή ανακαίνιση ιδιόκτητου χώρου που βρίσκεται μέσα ή έξω από το αγροτικό σπίτι. Τα αγροτουριστικά και αγροβιοτεχνικά κτίσματα καλύπτονται κατά 45% επί της συνολικής δαπάνης (όταν αυτή είναι μέχρι 20 εκατομ.δρχ) και 56% όταν οι δικαιούχοι είναι νέοι γεωργοί. Οι υπόλοιπες αγροτουριστικές και αγροβιοτεχνικές επενδύσεις καλύπτονται κατά 30% και 37% για νέους γεωργούς. (*ibid*)

Παράλληλα, με βάση τον Κανονισμό 866/90 (νεότερη μορφή 3669/93) δίνονται οικονομικές ενισχύσεις για τη βελτίωση των συνθηκών μεταποίησης και εμπορίας των γεωργικών προϊόντων, με στόχο τη βελτίωση και την ορθολογική οργάνωση της επεξεργασίας, της μεταποίησης ή της εμπορίας γεωργικών προϊόντων. Το ύψος της παραπάνω ενίσχυσης καλύπτεται από το FEOGA (τμήμα προσανατολισμού), το ΠΔΕ (πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων) του Υπ. Γεωργίας, τη συμμετοχή του δικαιούχου (τουλάχιστον 25%). Οι δράσεις αφορούν αγροτικά προϊόντα και κυρίως κρέας, γάλα και άλλα γαλακτοκομικά, αυγά, πουλερικά, μέλι, σιτηρά, ελαιούχα, οίνο, οπωροκηπευτικά, άνθη, γεώμηλα, ζωοτροφές κλπ. (*ibid*)

Σημαντικός ρόλος διαδραματίζεται και από το 2ο ΚΠΣ, μέσω του λειτουργικού προγράμματος «ανάπτυξη του αγροτικού τομέα Γεωργίας για την περίοδο 1994-1999».

Οι προσπάθειες εκσυγχρονισμού συνεχίζονται με τις οικονομικές ενισχύσεις για τη μετεγκατάσταση πτηνοτροφικών μονάδων και κατασκευή μονάδων χειρισμού και επεξεργασίας αποβλήτων για λόγους προστασίας της δημόσιας υγείας και του περιβάλλοντος (από το 2ο ΚΠΣ μέσω Λειτουργικών Προγραμμάτων Περιφερειών). Ο εκσυγχρονισμός αφορά και τον απασχολούμενο πληθυσμό με βάση την ενίσχυση για πρόωρη συνταξιοδότηση αγροτών (Κανονισμοί 1096/88, 3808/89, 2099/92 και 2ο ΚΠΣ). Η τελευταία προσπάθεια της κοινότητας έχει ως στόχο την παύση της γεωργικής δραστηριότητας, τη διεύρυνση μεγέθους εκμεταλλεύσεων και την αύξηση του αριθμού των βιώσιμων εκμεταλλεύσεων.

Όσον αφορά τα δάση που καλύπτουν τη μεγαλύτερη ίσως έκταση των εδαφών των ορεινών διοικητικών ενοτήτων, υπάρχουν οικονομικές ενισχύσεις για τη βελτίωση των συνθηκών μεταποίησης και εμπορίας δασοκομικών προϊόντων (Καν.866/90, 3669/93, 867/90). Άλλη κοινοτική δράση αφορά την πυροπροστασία των δασών με στόχο τη μείωση των πυρκαγιών και των καμένων εκτάσεων (Καν. 2158/92). Το περιεχόμενο των δράσεων αφορά τον εντοπισμό των αιτιών, συστήματα πρόληψης και επιτήρησης, άλλα συναφή μέτρα και δημιουργία συστημάτων πληροφόρησης. Δύναται να παρατηρηθεί ότι και μόνο με τις σχετικές δράσεις για τα δάση οι ορεινές περιοχές αποκτούν ένα νέο ρόλο στραμμένο προς την διατήρηση του φυσικού τους

περιβάλλοντος. Αυτή η αντιμετώπιση δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας (εξειδικευμένο προσωπικό, εργάτες, διαχειριστές, μελετητές, χειριστές συστημάτων πληροφόρησης κλπ), νέες υποδομές (δασικοί οδοί, μονοπάτια, σημεία ύδρευσης, ζώνες πυρασφάλειας, δίκτυα επικοινωνιών κλπ).

Αξίζει να σημειωθεί ότι από τις αρχές της δεκαετίας του '90 η Ε.Ε. παρέχει μια αναπτυξιακή ώθηση στα ορεινά. Δίνει τις βασικές κατευθύνσεις όχι μόνο για την αναγκαία κυρίως για το μεσογειακό χώρο αναδιάρθρωση της παραγωγικής διαδικασίας αλλά κυρίως για μια αειφορική προσέγγιση της ανάπτυξης στο χώρο των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών. Δηλαδή μιας ανάπτυξης που αναγνωρίζει και ενσωματώνει τη σημασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Εξάλλου, η ίδια η κοινότητα ορίζει αυτές τις περιοχές με τον κανονισμό που αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, ξεχωρίζοντας αυτές και κατανοώντας την προβληματική που αντιμετωπίζουν με ανάλυση πολλών (αλλά όχι όλων) συνιστωσών.

Ειδική αναφορά πρέπει να γίνει στις κοινοτικές πρωτοβουλίες με σημείο αιχμής τις πρωτοβουλίες LEADER και LEADER II.

6.2. LEADER ΚΑΙ LEADER II. Πως επέδρασαν στις ορεινές-μειονεκτικές περιοχές.

Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER ενσωματώνει στις κοινοτικές πολιτικές την αξία της τοπικής προσέγγισης της ανάπτυξης στο χώρο. Η πρώτη μορφή (1991-1993) επέτρεψε τον πειραματισμό με καινοτόμες προσεγγίσεις, που υλοποιήθηκαν από ομάδες τοπικής δράσης, εφαρμόζοντας μια συνολική αναπτυξιακή στρατηγική σε μια περιορισμένη ζώνη υπαίθρου με τη συμμετοχή όλων των τοπικών εταίρων. Η ενίσχυση του LEADER στην «εκ των κάτω» συνιστώσα της ανάπτυξης αποτέλεσε πολύτιμο συμπλήρωμα στις προσπάθειες που πραγματοποιούνται μέσω των ΚΠΣ, των οποίων την αξιοποίηση μπορεί να βελτιστοποιήσει (βλ. *Ευρώπη 2000+*).

Η Κοινοτική πρωτοβουλία LEADER II συμπληρώνει και ενισχύει το πρόγραμμα 1991-1992. Έχει ως στόχο την ενθάρρυνση καινοτομικών ενεργειών από τοπικούς φορείς του αγροτικού χώρου για δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου.

Δικαιούχοι είναι ομάδες τοπικής δράσης όπως ΟΤΑ, αναπτυξιακές εταιρείες και άλλοι συλλογικοί φορείς του αγροτικού χώρου, ενώ κύριοι οι αποδέκτες είναι ιδιώτες. Το πρόγραμμα προσθέτει τη συμβολή της Ένωσης στις ακόλουθες δράσεις: Απόκτηση προσόντων, έτσι που να μπορέσουν οι τοπικοί παράγοντες της υπαίθρου να επεξεργαστούν ολοκληρωμένες στρατηγικές ανάπτυξης της περιοχής τους. Επίσης, υλοποίηση καινοτόμων επενδυτικών προγραμμάτων, από ομάδες τοπικής δράσης που ακολουθούν ολοκληρωμένη προσέγγιση (εδαφική προσέγγιση) ή από συλλογικούς φορείς, δημόσιους ή ιδιωτικούς, που δραστηριοποιούνται σε έναν ή περισσότερους τομείς (περισσότερο θεματική προσέγγιση). Για παράδειγμα, οι αναπτυξιακές εταιρείες ΚΕΝΑΚΑΠ, ΕΤΕΝΑΜ, ΑΝΚΑ, ΑΝΚΟ και το ΕΘΙΑΓΕ (Ινστιτούτο Ορεινής Οικονομίας, με έδρα το Καρπενήσι) δημιούργησαν το Κέντρο Στρατηγικού Σχεδιασμού «Πίνδος». Το Κέντρο έγινε στο πλαίσιο της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER 2 και ένας από τους στόχους του είναι η οργάνωση της παραγωγής και εμπορίας τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών του ορεινού αγροτικού χώρου.

Τέλος, σημαντική συμβολή παρατηρείται σε δράσεις που ευνοούν τη σύλληψη και πραγματοποίηση κοινών σχεδίων που προέρχονται από τοπικούς παράγοντες της υπαίθρου που ανήκουν σε τουλάχιστον δυο κράτη μέλη και των οποίων η δημιουργία συνδέεται στενά με την ύπαρξη δικτύου που θα έχει διευκολύνει τις επαφές και την ανταλλαγή εμπειριών και τεχνογνωσίας. Πρόκειται για επιδότηση της συνεργασίας διακρατικών δικτύων. Με άλλα λόγια ενθαρρύνεται η εξωστρέφεια των κατοίκων της υπαίθρου και τελικά η ένταξή τους με παραγωγικό τρόπο σε δίκτυα συνεργασίας κάθε μορφής.

Η επιτυχία της περιφερειακής και συλλογικής προσέγγισης της ανάπτυξης (και κυρίως των ορεινών), όπως την πρότεινε το LEADER, συνεπάγεται σε τοπικό επίπεδο τη δημιουργία μιας πραγματικής εταιρικής σχέσης, μιας ευρείας συμμετοχής των πολιτών και μιας κατάρτισης των πληθυσμών στην τοπική ανάπτυξη. Η κατάρτιση, από μόνη της αποτελεί ένα μέσο ένταξης της τοπικής κοινωνίας σε μια πιο ανταγωνιστική συλλογική αλλά κυρίως βελτιώνει τα προσόντα των καταρτιζομένων και διευκολύνει την ένταξη τους σε ευρύτερα από την «απομονωμένη» περιοχή τους κοινωνικά

σύνολα. Από την άλλη, η εμπειρία του προγράμματος επέτρεψε να αποκομισθούν ορισμένα διδάγματα και να παρασχεθούν πολλά χρήσιμα στοιχεία στην εκπόνηση μελλοντικών προγραμμάτων και πρωτοβουλιών τοπικής ανάπτυξης. Η συγκεκριμένη κοινοτική πρωτοβουλία πρότεινε μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου που βασίζεται στην τοπική συμμετοχή. Οι ομάδες του προγράμματος αποτελούνται γενικά από φορείς που εκπροσωπούν το δημόσιο, τον ιδιωτικό και το συλλογικό τομέα. Από την εφαρμογή του στα διάφορα κράτη-μέλη έχει παρατηρηθεί ότι όσο πιο μεγάλη είναι η κινητοποίηση του τοπικού παράγοντα και όσο πιο πολυσυλλεκτικός είναι αυτός τόσο υψηλότερος είναι ο βαθμός καινοτομίας κατά την αναζήτηση λύσεων στα αναπτυξιακά προβλήματα. (βλ. *Ευρώπη Επιτροπή, 1998*)

Παρά την πιθανή τάση να ευνοείται η τομεακή ανάπτυξη σε έλλειψη συνοχής με τους περιφερειακούς στόχους, η τοπική εταιρική σχέση μπορεί να είναι το σημείο συνάντησης και ο τόπος σύνδεσης και ομαδοποίησης των τοπικών αναγκών και της τομεακής παροχής στήριξης. Σ' αυτό τίθενται και άλλες προϋποθέσεις όπως η κατανομή της εξουσίας και της διαχείρισης, η συμμετοχή σ' αυτές του ιδιωτικού τομέα, η συνεχής βελτίωση των τοπικών θεσμών και των ρόλων τους, η ποιότητα της συνεργασίας των εταίρων και ο ρόλος του ανώνυμου πολίτη.

Η επιτυχία του προγράμματος δεν κρίνεται από την επίτευξη ενός προσδοκώμενου και ανεκτού επιπέδου ανάπτυξης, αλλά από την εξασφάλιση μιας διαρκούς ανάπτυξης των ορεινών-μειονεκτικών περιοχών με σεβασμό του περιβάλλοντός τους.

6.3. Σχέδιο Δράσης 2000

Πρόκειται για το όραμα της Επιτροπής για το μέλλον της Ευρώπης, που περιλαμβάνει τις πολιτικές της για τη γεωργία και την αγροτική ανάπτυξη. Πρωθούνται προτάσεις που καθορίζουν τον όρο της αειφόρου ανάπτυξης και την απασχόληση, για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και τη επίτευξη της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, στην οποία θα συμβάλλει η μεταρρύθμιση των διαρθρωτικών πολιτικών της ΚΓΠ (Κοινή Γεωργική Πολιτική) και της αγροτικής ανάπτυξης. Οι μεταρρυθμίσεις μεταξύ των βασικών προτεραιοτήτων περιλαμβάνουν την ενίσχυση της δέσμευσης της

Ένωσης για τη διατήρηση της ζωτικότητας των αγροτικών κοινοτήτων και την προστασία της αγροτικής κληρονομιάς. Αναγνωρίζεται επιπλέον ότι το μέλλον των αγροτικών κοινοτήτων δεν βασίζεται αποκλειστικά στο γεωργικό τομέα αλλά σε νέες προτάσεις που έχουν ως στόχο την ενδυνάμωση του οικονομικού και κοινωνικού ιστού των αγροτικών περιοχών και τον περιορισμό της συνεχιζόμενης εξόδου του πληθυσμού προς τις κωμοπόλεις και τις πόλεις. Στους γεωργούς αναγνωρίζεται ένας νέος ρόλος που θα τους αναδεικνύει σε διαχειριστές της υπαίθρου και προστάτες του περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας. Ο εν λόγω στόχος δεν είναι ουτοπικός καθώς ο ρόλος αυτός θα υφίσταται μόνο όταν βρεθούν τρόποι που θα εξασφαλίζουν την αμοιβή των αγροτών για τις υπηρεσίες που θα προσφέρουν παράλληλα στις προσδοκίες του κοινωνικού συνόλου, το οποίο και θα πληρώνει ένα μέρος της αμοιβής.

Το σχέδιο δράσης δίνει έμφαση σε ένα φάσμα εναλλακτικής απασχόλησης όπως αγροτουρισμό, αναψυχή και πολιτιστικά, περιβάλλον, τεχνολογία της πληροφόρησης και επικοινωνίες. Το βασικό στοιχείο της ολοκληρωμένης προσέγγισης συνίσταται στην υλοποίηση ενός σφαιρικού προγράμματος αγροτικής ανάπτυξης, στο οποίο ορισμένα στοιχεία (ενισχύσεις των επενδύσεων, στήριξη της κατάρτισης, βελτίωση της οικονομικής και κοινωνικής υποδομής) συμβάλλουν στην επίτευξη στρατηγικών στόχων.

Το σχέδιο δράσης 2000 μπορεί να έχει τέλεια εφαρμογή στις ορεινές-μειονεκτικές περιοχές καθώς αυτές συνδυάζουν πληρέστερα τα πλεονεκτήματα για ένα εναλλακτικό αλλά και ολοκληρωμένο μοντέλο ανάπτυξης. Από την άλλη, οι εν λόγω εδαφικές ενότητες συγκεντρώνουν στο μέγιστο βαθμό τη σχέση ανάγκες-στόχοι της Ε.Ε. και του σχεδίου δράσης. Επομένως, είναι η καλύτερη ευκαιρία για την προώθηση των ορεινών αγροτικών περιοχών μέσω της ένταξής τους στα πλαίσια του σχεδίου δράσης 2000. Επίσης, το πρόγραμμα απλουστεύει τις υφιστάμενες διαρθρώσεις για τις ενέργειες αγροτικής ανάπτυξης, εντάσσοντας αυτές σε ένα ενιαίο πλαίσιο. Από το 2000 ρυθμιστικά πλαίσια όπως τα «συνοδευτικά μέτρα» του '92 και τα σχετικά μέτρα των στόχων 5α και 5β θα αποτελέσουν μια ενιαία δέσμη μέτρων με κύριο σκοπό την απλούστευση των διαδικασιών.

Αποσκοπώντας το σχέδιο στην ευελιξία των ολοκληρωμένων σχεδίων, τα κράτη μέλη θα είναι σε θέση να επιλέξουν από τον κατάλογο των ολοκληρωμένων μέτρων, ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες. Εκτός από τις περιοχές προτεραιότητας που είναι επιλέξιμες για ειδική ενίσχυση στο πλαίσιο των περιφερειακών πολιτικών της Ε.Ε., τα κράτη μέλη θα έχουν την ευχέρεια να προσδιορίζουν τις γεωγραφικές περιοχές όπου θα εφαρμόζονται τα ολοκληρωμένα προγράμματα. Βασικοί όροι που έχουν τεθεί είναι η προτεραιότητα σε γεωργό-περιβαλλοντικά μέτρα, οι ποσοτικές αναλύσεις της τρέχουσας κατάστασης (αναπτυξιακό δυναμικό, αξιολόγηση προηγούμενων προγραμμάτων κ.α.). Βάση δίνεται επίσης στους όρους των περιγραφών της στρατηγικής και των στόχων και των προτεραιοτήτων που επιλέγηκαν για τη συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη, εκ των προτέρων αξιολόγηση, κατάρτιση χρηματοδοτικού πίνακα. Τέλος απαιτείται επικουρικότητα και εταιρική σχέση γιατί η επιτυχία των μέτρων κρίνεται από τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας και της αγροτικής κοινότητας. Η προβλεπόμενη για το μέλλον διαδικασία προγραμματισμού θα απαιτεί εκτεταμένες διαβουλεύσεις σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, στις οποίες θα συμμετέχουν κοινωνικοί εταίροι στη σύλληψη, την εφαρμογή και την παρακολούθηση των προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης. (Περισσότερα βλ. φυλλάδιο Ε.Ε. 1998).

6.4. Πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης

Η κοινοτική πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης αν και ξεκίνησε αργότερα από τις άλλες κοινοτικές πολιτικές ήταν αρκετά ισχυρή. Η εφαρμογή της και κυρίως η εξασφάλιση οικονομικών πόρων από τα Διαρθρωτικά Ταμεία και το Ταμείο Συνοχής έδωσε νέα ώθηση στις μειονεκτικές περιοχές. Πολλά έργα χρηματοδοτήθηκαν από τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ) και βοήθησαν στην άρση της οικονομικής, κοινωνικής και γεωγραφικής απομόνωσης των ορεινών. Ως πλαίσιο της ευρωπαϊκής περιφερειακής πολιτικής για τα ορεινά, όπως και των άλλων πολιτικών θεωρείται αυτό που υπακούει στο στόχο για συμφιλίωση της ενότητας και της διαφορετικότητας του ορεινού ευρωπαϊκού χώρου.

Εξάλλου, πέρα από τα ΚΠΣ, που βασίζονται στα εθνικά αναπτυξιακά προγράμματα, η Κοινότητα προωθεί προγράμματα με δική της πρωτοβουλία

με σημαντικότερο για τις υπό μελέτη περιοχές το πρόγραμμα Leader. Οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες είναι διεθνικά προγράμματα στα οποία συμμετέχουν οι περιφερειακές και τοπικές αρχές. Πολλές απ'αυτές αφορούν θέματα τοπικής ανάπτυξης και προσανατολίζονται στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και στην προώθηση τοπικών πρωτοβουλιών για τη δημιουργία απασχόλησης (βλ.Ποταμιανός,1991).

Μερικές απ'αυτές είναι πρωτοβουλίες ανάπτυξης της συνεργασίας και της δικτύωσης μεταξύ των περιφερειών (Προγράμματα Ανταλλαγής Εμπειριών, CEDRE, Assembly of European Regions), οι οποίες μπορούν να ανοίξουν τις προοπτικές και τους ορίζοντες των ορεινών. Άλλες είναι προσανατολισμένες σε πιο δυναμικούς τομείς όπως η βελτίωση της έρευνας και της τεχνολογίας. Στις τελευταίες έχει παρατηρηθεί ότι εξ αιτίας της ελλιπούς υποδομής οι πόροι τείνουν να ρέουν προς τις ανεπτυγμένες περιοχές, χωρίς αυτό να αποκλείει το δικαίωμα συμμετοχής των ορεινών-μειονεκτικών, εφόσον υπάρχουν οι προϋποθέσεις στήριξης. Το τελευταίο επιχειρείται από το πρόγραμμα STRIDE.

Οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες είναι αδύνατο να εφαρμοστούν αποτελεσματικά αν δεν υπάρχει υπευθυνότητα και ανάληψη δραστηριοτήτων από τις τοπικές κοινωνίες. Η ενδογενής προσπάθεια ανάπτυξης κρίνεται απαραίτητη και η απελευθέρωση της από τα δεσμά του συγκεντρωτικού μοντέλου είναι βασική προϋπόθεση. Η τάση αποκέντρωσης που όπως προαναφέραμε ξεκίνησε τη δεκαετία του '80 πρέπει να συνεχιστεί με ουσιαστικό τρόπο. Ο Νόμος "Καποδίστρια" και ο θεσμός της νομαρχιακής αυτοδιοίκησης πρέπει να εμπλουτιστούν με νέες δυνατότητες, μέσω της αποκέντρωσης αρμοδιοτήτων. Υπάρχει ακόμα σημαντικό πεδίο βελτίωσης τόσο σε επίπεδο δομών και οργάνων όσο και σε επίπεδο σχεδιασμού και υλοποίησης.

Παρατηρείται ότι παρά το σαφές πλεονέκτημα που έχουν για τις ορεινές και αγροτικές διοικητικές ενότητες οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες δεν μπορούν από μόνες τους (χωρίς τοπική ενεργοποίηση και τομές από πλευράς κράτους) να αποτελέσουν εφελθήρια ανάπτυξης.

6.5. Περιβαλλοντική πολιτική

Οι ορεινές-μειονεκτικές περιοχές όπως αναφέραμε σε παραπάνω κεφάλαιο απέκτησαν ένα σημαντικό πλεονέκτημα το οποίο προέκυψε από την υπανάπτυξη δηλαδή από την απουσία της ανάπτυξης. Σήμερα η ποιότητα ζωής δεν μπορεί να μετρηθεί μόνο με βάση το εισόδημα και τα υλικά αγαθά. Έτσι τα ορεινά όπως και άλλες ευαίσθητες περιοχές (π.χ. παράκτιος χώρος) βρίσκονται στο προσκήνιο του ενδιαφέροντος για προστασία από τις πολιτικές της Ε.Ε. Παρ' όλα αυτά δεν εντοπίζουμε κάποια πολιτική ειδικής περιβαλλοντικής προστασίας για τα ορεινά. Όμως η συνεχώς αυξανόμενη περιβαλλοντική ευαισθησία της Ένωσης (από το 1987 που ετέθη με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη η νομική βάση της προστασίας), η εισαγωγή της έννοιας της αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και η αναγωγή της από τη συνθήκη του Άμστερνταμ σε έναν από τους πρωταρχικούς στόχους της Ε.Ε. έδωσαν άλλη διάσταση στον ζήτημα «περιβάλλον». Το περιβάλλον πρέπει στο εξής να ενσωματώνεται σε όλες τις άλλες οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές που αφορούν το εμπόριο, τη βιομηχανία, την ενέργεια, τη γεωργία, τις μεταφορές και τον τουρισμό. Η αρχή της ενσωμάτωσης σε συνδυασμό με την αρχή της επικουρικότητας εισήγαγε τη έννοια του περιβάλλοντος σε όλους τους τομείς και σε όλα τα διοικητικά επίπεδα. Παράλληλα με το Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης επιδιώχθηκε να συμπληρωθούν οι οδηγίες και οι κανονισμοί ρύθμισης και ελέγχου με μια πανοπλία από δράσεις σε κάθε επίπεδο με τη συμμετοχή κάθε κοινωνικής ομάδας, ώστε να καθιερωθούν πρότυπα βιώσιμης συμπεριφοράς.

Με βάση τις αναλύσεις για τις ορεινές περιοχές πρέπει να αναφέρουμε την επίδραση που θα έχουν στην αειφορική ανάπτυξη τους ορισμένοι στόχοι των πολιτικών - τομέων που επιλέχθηκαν.

Έτσι, στις μεταφορές κρίνεται σκόπιμο να υπογραμμιστεί η ανάγκη για πιο φιλικά προς το περιβάλλον μέσα μεταφοράς, όπως ο σιδηρόδρομος και τα πλοία αλλά και η κατεύθυνση της ζήτησης προς αυτά μέσω χρησιμοποίησης φόρων και επιδοτήσεων. Επίσης, αξιοποιήσιμες είναι οι αλλαγές στην τεχνολογία και στα καύσιμα για μείωση των εκπομπών ρύπων

και η εκπόνηση στρατηγικών περιβαλλοντικών εκτιμήσεων σε σχέση με τα δίκτυα μεταφοράς.

Η υιοθέτηση αποτελεσματικότερων τρόπων χρήσης ενέργειας και η χρησιμοποίηση καυσίμων που περιέχουν λιγότερο άνθρακα και θείο υπήρξε η βασική θέση της Ε.Ε. Η προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, όπως είναι η αιολική και η ηλιακή ενέργεια (πρόγρ. ALTENER) και η επίδειξη καθαρών και αποδοτικών ενεργειακών τεχνολογιών (πρόγρ. JOULE - Thermie) ευνοεί τους ορεινούς όγκους (βλ. *Ευρώπη 2000+, 1995, Σκάγιαννη, 1994*). Πράγματι ο στόχος αυτός προστατεύει τους ευαίσθητους ορεινούς χώρους αφού η οξίνιση των λιμνών γλυκού ύδατος και των ποταμών, η βλάβη των σπαρτών και η τοπική ρύπανση της ατμόσφαιρας οφείλονται σε μεγάλο βαθμό από τις εκπομπές ρύπων SO_x και NO_x , που προκαλούνται από την παραγωγή ενέργειας. Από την άλλη η χρηματοδότηση τέτοιων προγραμμάτων ελαττώνει το κόστος κατασκευής και αποδεσμεύει τις φτωχές αυτές περιοχές από ένα μεγάλο κόστος παραγωγής, συντήρησης, λειτουργίας και προμήθειας συμβατικών μορφών ενέργειας.

Η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής προστασίας στη γεωργία και τη δασοκομία συμβάλλει στο να μειωθεί η απειλή από την εντατική και βιομηχανοποιημένη γεωργία. Στις ορεινές - μειονεκτικές περιοχές η αγροτική ανάπτυξη τέτοιου είδους δεν χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό για λόγους που έχουν προαναφερθεί. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο κίνδυνος δεν υπάρχει ειδικά σε μια προβολή της παρούσας κατάστασης στο μέλλον. Οι φυσικοί οικότοποι εξακολουθούν να απειλούνται από την εντατική γεωργία (βλ. *Περιοδ. Αμφίβιον*). Με τη μεταρρύθμιση της ΚΑΠ προβλέπεται τα κράτη - μέλη να καθιερώσουν τα κίνητρα που θα προτρέψουν τους γεωργούς να διατηρήσουν άθικτη την ύπαιθρο, μειώνοντας την ένταση των παραγωγικών μεθόδων, αποφεύγοντας τις ρυπαντικές πρακτικές και προστατεύοντας τη βιοποικιλότητα. Μολυσμένα υπόγεια ύδατα, διαβρωμένο έδαφος, εξαφανισμένοι οικότοποι είναι αποτελέσματα της αλόγιστης χρήσης εντατικών μεθόδων.

Η απόρριψη του μαζικού και ανεξέλεγκτου τουρισμού είναι ένα άλλο μεγάλο θέμα με ανάγκη πλήρους εφαρμογής στα ορεινά. Τα βουνά, ιδιαίτερα όμορφες και ευάλωτες περιοχές, χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή και

προστασία. Στόχοι των Κοινοτικών πολιτικών είναι η καλύτερη ενημέρωση των τουριστών για θέματα περιβάλλοντος αλλά και των κατοίκων για βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών, έτσι ώστε να έχουν λιγότερες επιπτώσεις στο περιβάλλον. Η Ένωση έχει ενισχύσει ορισμένα πρότυπα σχέδια βιώσιμου τουρισμού και έχει συνεργαστεί με τα κράτη μέλη για την εφαρμογή περιβαλλοντικών μέτρων τα οποία θα ωφελήσουν τη δραστηριότητα αυτή μέσω της διατήρησης οικοτόπων, της προστασίας των υδάτων και του ελέγχου της διάθεσης των αποβλήτων. Πρέπει επίσης να ληφθούν και άλλα μέτρα στους τομείς των μεταφορών και της ενέργειας έτσι ώστε η ανάπτυξη του τουρισμού να μην επιβαρύνει τους φυσικούς πόρους σε τοπικό επίπεδο. Σ' αυτό το στόχο συνέβαλλε και το Ταμείο Συνοχής, που ως γνωστόν αφορά έργα υποδομών του περιβάλλοντος.

Στη θεματική διάκριση που υιοθέτησε η Ε.Ε. όσον αφορά την προστασία των υδάτων, κάθε πρότυπο και στόχος επηρεάζει θετικά τα ορεινά. Το ίδιο ισχύει και για την προστασία του αέρα. Όσον αφορά την προστασία της ζωής αναφέρουμε το σημαντικό πρόγραμμα Natura 2000. Ένα πρόγραμμα προστασίας και δικτύωσης οικοτόπων και προώθησης πρακτικών αειφορικής διαχείρισης του εδάφους εντός και γύρω από τους σημαντικούς οικότοπους. Οι ζώνες αυτές αποτελούν σημείο αναφοράς στο σχεδιασμό επί ορεινών περιοχών και κάθε άλλης περίπτωσης. Τέλος, για την προστασία των δασών που αφορούν σε μεγάλο βαθμό τα ορεινά και που καλύπτουν 127,8 εκατομμύρια εκτάρια στην Ε.Ε. εγκρίθηκε μια δασική στρατηγική και εφαρμόστηκε μέσω της μεταρρύθμισης της ΚΑΠ. Η στρατηγική αποβλέπει στην αναδάσωση και τη βελτίωση των δασών και η επιτυχία των στόχων ήδη έχει αρχίσει να φαίνεται στην αύξηση των αναδασωτέων εκτάσεων (βλ. έκδοση *Ε.Ε για το περιβάλλον και Green Europe*).

Η περιβαλλοντική πολιτική συμπληρώνεται με την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ «περί διατηρήσεως αγρίων πτηνών», που ορίζει περιοχές με αντίστοιχη σημασία και την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας» (Natura 2000). Οι στόχοι της πολιτικής για τις προστατευόμενες περιοχές είναι η αύξηση της συνολικής έκτασης των προστατευόμενων ζωνών, η αναβάθμιση των υπαρχουσών προστατευόμενων περιοχών και η θεσμοθέτηση νέων. Ένα σημαντικό τμήμα

των ήδη θεσμοθετημένων και οριοθετημένων ζωνών βρίσκεται στα ορεινά της Ε.Ε. και οι προοπτικές με βάση τους παραπάνω στόχους είναι να αυξηθούν. Αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά τη διάρκεια του αναπτυξιακού και χωροταξικού σχεδιασμού, γιατί δεν αποτελεί περιοριστικό παράγοντα αλλά ένα αναπτυξιακό πλεονέκτημα προβάλλοντας την αειφορική και συμβιωτική δομή της τοπικής κοινωνίας.

Στο κεφάλαιο αυτό μπορεί να γίνει αναφορά και στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (μνημεία, αρχιτεκτονικά σύνολα, τόποι) όπως αυτή ορίστηκε από τη Σύμβαση της Γρανάδας. Γεφύρια, μονοπάτια, παραδοσιακά κτίσματα, παραδοσιακοί οικισμοί, ιστορικές βρύσες και άλλα χαρακτηριστικά δημιουργήματα και εκθέματα της αρχιτεκτονικής και παραδοσιακής κληρονομιάς βρίσκονται σε εδάφη ορεινών περιοχών. Στόχος της Ε.Ε. είναι η διατήρησή τους, αλλά και η ενσωμάτωσή τους στο σήμερα, αποφεύγοντας το μουσειακό τους χαρακτήρα.

6.6. Πολιτική οικιστικού δικτύου.

Στόχος της Ε.Ε είναι η προώθηση των δικτύων μικρών και μεσαίων αστικών κέντρων ως περιφερειακά κέντρα οργάνωσης και εξυπηρέτησης, με βασικό σκοπό την επίτευξη κρίσιμων μεγεθών υλικών και άυλων υποδομών ιδίως σε θέματα εκπαίδευσης, επαγγελματικής εξειδίκευσης και διαφοροποίησης δραστηριοτήτων.

Επίσης, κρίνεται σκόπιμος ο προσανατολισμός των πόλεων της υπαίθρου προς την κατεύθυνση της διατήρησης, αξιοποίησης και της ανάπτυξης των πλουτοπαραγωγικών πόρων των αραιοκατοικημένων περιοχών (βλ. *Ευρώπη 2000+. 1995, Ανδρικοπούλου, 1995, Γετίμης-Καυκαλάς-Μαραβέγιας, 1993*).

7. Αξιολόγηση πολιτικών

Σε μια προσπάθεια σύντομης αξιολόγησης των κοινοτικών και εθνικών πολιτικών για τον ορεινό χώρο με βάση την εξαγωγή των συμπερασμάτων που έχουν προαναφερθεί και λαμβάνοντας υπόψη τον περιορισμένο όγκο αυτής της εργασίας πρέπει να γίνει επιγραμματική αναφορά στα παρακάτω:

- Οι εθνικές πολιτικές υπήρξαν αποσπασματικές και οι παρεμβάσεις τους στηρίχθηκαν στη δημοσιονομική απαίτηση της ειδικότητας των πιστώσεων. Δηλαδή, οι προϋπολογισμοί των δημοσίων οικονομικών καταρτιζόταν από ειδικευμένες (μεμονωμένες γεωγραφικά και τομεακά) πιστώσεις, που συχνά υπέκυπταν στην πίεση των αρμοδίων υπουργών για ψηφοθηρικά συμφέροντα επί των εκλογικών τους περιφερειών.

- Οι κοινοτικές πολιτικές και οι προβολές των επιπτώσεών τους στον ορεινό χώρο βελτιώθηκαν σταδιακά όσον αφορά την αποδοτικότητά τους και σήμερα αποτελούν μια κατευθυντήρια πρόταση - πλαίσιο για την ανάπτυξη. Συνοδεύονται από χρηματοδοτήσεις και ενισχύσεις αλλά και από ένα σημαντικό βαθμό ενημέρωσης του κοινού. Το τελευταίο έχει βαρύνουσα σημασία αν αναλογιστεί κανείς το ρόλο της τοπικής ανάπτυξης και την αρχή της επικουρικότητας.

- Η εσωτερική συνοχή των σημερινών πολιτικών δε βασίζεται μόνο σε αυτούς που τις σχεδιάζουν και τις εγκρίνουν αλλά και στο κομμάτι της κοινωνίας στο οποίο θα εφαρμοστούν αυτές (χρήστες). Επομένως, το πως θα αξιοποιηθούν κατά το βέλτιστο τρόπο είναι ένα μέλημα και μια απόφαση της τοπικής κοινωνίας με βάση τα συγκριτικά πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της περιοχής όπου ζει και εργάζεται.

- Η εξωτερική συνοχή των πολιτικών έχει αυξηθεί με την πάροδο του χρόνου γιατί όλο και περισσότερες εθνικές και τοπικές πολιτικές εναρμονίζονται με τις Κοινοτικές. Εξάλλου ο σχεδιασμός των πολιτικών γίνεται όλο και πιο συμμετοχικά. Η τοπική αυτοδιοίκηση αναβαθμίζεται και αναλαμβάνει ρόλο στο σχεδιασμό, η νομαρχιακή αυτοδιοίκηση και οι περιφέρειες το ίδιο. Ακόμα και ομάδες πολιτών με κοινά συμφέροντα ή πολίτες μπορούν να εκφραστούν σε διάφορα επίπεδα πολιτικού σχεδιασμού

και αποφάσεων και να τις επηρεάσουν. Αυτό είναι και στόχος της Ε.Ε. τον οποίο ενισχύει με την ενημέρωση, την κατάρτιση, την αποκέντρωση και τον ανταγωνισμό.

- Απαιτείται να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο πολιτικών στην κλίμακα της οροσειράς ή του συνολικού ορεινού όγκου. Οι πολιτικές αυτές πρέπει να χαραχθούν συμμετοχικά και η εφαρμογή τους να μη σταματά στα διοικητικά όρια.

- Οι στόχοι έχουν αρχίσει να επιτυγχάνονται όπως καταλήξαμε στο τμήμα της ανάλυσης των πολιτικών. Η κατεύθυνση είναι σωστή και πραγματικά οι στόχοι ανταποκρίνονται στις ανάγκες. Επιπλέον, το Γ΄ ΚΠΣ ανταποκρίνεται σε αυτή την άποψη και ένα μεγάλο μέρος του αφορά ζητήματα ανάπτυξης των υπό μελέτη περιοχών.

- Σε μια on-going αξιολόγηση πολιτικών δεν πρέπει να επέρχεται εφησυχασμός από τα πρώτα θετικά συμπεράσματα. Ο κάθε πολίτης και κυρίως ο κάτοικος των ορεινών περιοχών οφείλει διαρκώς να ελέγχει, να αμφισβητεί, να διορθώνει, να προτείνει, να δημιουργεί μέσα στα πλαίσια των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που του παρέχει το σύστημα. Το όραμα για μια ολοκληρωμένη και αειφορική ανάπτυξη των ορεινών - μειονεκτικών περιοχών υπάρχει αλλά απαιτεί κινητοποίηση όλων και επιπροσθέτως, βελτίωση των δομών του διοικητικού και σχεδιαστικού συστήματος, όπου απαιτείται.

8. Μοντέλα ανάπτυξης

«Μοντέλο ή υπόδειγμα είναι η αφαιρετική προσέγγιση της πραγματικότητας. Ένα μοντέλο πολιτικής είναι δέσμη στόχων και μέσων συμβατών μεταξύ τους, που αποσκοπούν στην επίλυση ενός ζητήματος» (Κότιος, 1999).

Διερευνώντας την εφικτότητα ενός μοντέλου (υποδείγματος) ανάπτυξης επισημάνθηκε ότι βασική προϋπόθεση για την επιτυχία του μοντέλου είναι η συμβατότητα του με τις υπάρχουσες πολιτικές. Δηλαδή, πρέπει να είναι ρεαλιστικό. Κανένα μοντέλο ανάπτυξης δεν είναι δυνατό να πετύχει όταν βρίσκεται σε αντίθεση με τις πολιτικές. Για το λόγο αυτό κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθούν εκτενώς οι υπάρχουσες πολιτικές για τα ορεινά ώστε να σχηματισθεί μια εικόνα του γεωγραφικού χώρου και του πλαισίου των πολιτικών. Πράγματι, με τον τρόπο αυτό αποκλείει κανείς ένα μεγάλο πλήθος αναπτυξιακών μοντέλων που δεν συμβαδίζουν με τις πολιτικές και τους στόχους των κοινωνιών και των επιπέδων διοίκησης. Για παράδειγμα αποκλείεται κάθε πρόταση που στηρίζει την ανάπτυξη των ορεινών-μειονεκτικών περιοχών στην παραγωγή και αξιοποίηση της πυρηνικής ενέργειας ή στη μαζική και μονομερή εμπορευματοποίηση του δασικού πλούτου.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αποσαφηνιστεί και να οριστεί η έννοια του μοντέλου ανάπτυξης:

- Μοντέλο ανάπτυξης είναι μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή πρόταση, που λαμβάνει υπόψη τις υπάρχουσες πολιτικές.
- Συσχετίζει τους στόχους της κοινωνίας ή της εδαφικής ενότητας στην οποία αναφέρεται με τους «εκ των άνω» στόχους και αξιοποιεί με τον καλύτερο τρόπο και προς αυτή την κατεύθυνση το ενδογενές και εξωγενές δυναμικό, αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματα και ελαχιστοποιώντας τα μειονεκτήματα.
- Παράλληλα ένα μοντέλο αξιοποιεί τις θετικές τάσεις και αμβλύνει τις αρνητικές.

- Εμπεριέχει τις έννοιες του σχεδιασμού και του προγραμματισμού καθώς η επιτυχία του εξαρτάται από αυτές. (βλ. Λουκίσσας, 1997)
- Εκμεταλλεύεται όλο το φάσμα των ενδεχόμενων χρηματοδοτήσεων (λόγω στενότητας των οικονομικών και φυσικών πόρων) χωρίς να υποπίπτει σε αντιφάσεις στόχων και μέσων.
- Χρησιμοποιεί επιλεκτικά λόγω οικονομικού και εξωτερικού κόστους τις δυνατότητες που του παρέχει η εποχή όπως για παράδειγμα το υφιστάμενο ή το μελλοντικό επίπεδο της τεχνολογίας (επικοινωνίες, κατασκευές, οργάνωση, διαχείριση κλπ). (βλ. Σκάγιαννης, 1994)
- Είναι δομημένο κατά τρόπο τέτοιο ώστε να έχει εναλλακτικές λύσεις για κάθε εμπόδιο που θα παρουσιαστεί κατά τη διάρκεια της εφαρμογής του και της λειτουργίας του. Είναι δηλαδή ευέλικτο και αποδίδει σε κάθε περίπτωση, άλλες φορές λιγότερο και άλλες περισσότερο. Αυτό εξαρτάται τόσο από εξωτερικούς παράγοντες όσο και από εσωτερικούς. Για το λόγο αυτό το μοντέλο πρέπει να λαμβάνει υπόψη του τη σημασία των εσωτερικών και εξωτερικών δικτύων (πόλεων, οικιστικά, υποδομών, πληροφοριών, τεχνολογίας, έρευνας κλπ) ως μέσα ελέγχου και συμμετοχής στους παράγοντες αυτούς και αντίστροφα. Δηλαδή πρέπει να διαθέτει δυνατότητα ώστε να δημιουργεί και να στηρίζει σχέσεις εταιρικές ώστε να βασίζεται σε πιο σταθερές δομές και να λειτουργεί με περισσότερους παραμέτρους κατά τρόπο που να ξεφεύγει από τη μηχανιστική αντίληψη λειτουργίας του. Πρέπει να έχει εσωτερική και εξωτερική συνοχή δηλαδή, οι στόχοι και τα μέσα να είναι συμβατά και εναρμονισμένα.
- «Έχει δυναμική, συνεχή και ανακυκλωτική φύση, ενώ στηρίζεται σε υποθέσεις και σε παραμέτρους η αλλαγή των οποίων το επηρεάζει» (Φώτης, 1996).
- Αξιοποιεί το «διαγνωστικό» ως αναλυτική και συνθετική μέθοδο που προσδιορίζει τις συνθήκες μέσα από τις οποίες η τοπική ανάπτυξη παράγει πρωτοβουλίες, δυναμικές και επιτυχία ενδιαφέρουσας σημασίας. «Το διαγνωστικό επιδρά μέσω της εφαρμογής κυρίως καινοτόμων πρωτοβουλιών και αναδεικνύει το ρόλο των φορέων που συμβάλλουν και συμμετέχουν στις

διαδικασίες της τοπικής ανάπτυξης άλλες φορές εταιρικά και άλλες φορές ανταγωνιστικά» (Γούσιος, 1998).

Άρα, σε ένα χώρο με μεγάλη διαφοροποίηση και ιδιαιτερότητα, όπως είναι ο ορεινός, πετυχημένο κρίνεται ένα μοντέλο όταν οι στόχοι του επιτευχθούν και αυτό γίνεται μόνο με την ορθή αξιοποίηση και αξιολόγηση των προϋποθέσεων. Ο ορεινός χώρος είναι ταυτόχρονα ελκυστικός και ευάλωτος γι' αυτό κάθε μοντέλο ανάπτυξης πρέπει να έχει ως κύρια έννοια και στόχο την αειφορική ανάπτυξη. Κάθε άποψη που δεν συμβαδίζει με αυτή την επιδίωξη δε θεωρείται αποδεκτή, τουλάχιστον βάσει των ηθικών αξιών των σχεδιαστών και των χρηστών. (Περί ηθικής του σχεδιαστή βλ. Λουκίτσας, 1997)

Επόμενο βήμα της διαδικασίας που πραγματεύεται η παρούσα εργασία είναι η παρουσίαση κάποιων χαρακτηριστικών μοντέλων ανάπτυξης. Το κάθε ένα από αυτά δομείται υπό την σκέπη της αειφόρου ανάπτυξης και βασίζεται σε μια κεντρική έννοια - στόχο ανάλογα με την περίπτωση που έχει να αντιμετωπίσει και την περιοχή στην οποία θα εφαρμοστεί. Εξάλλου, κάθε περιοχή έχει το δικό της ιδανικό και μοναδικό μοντέλο ανάπτυξης.

Ο διαχωρισμός των μοντέλων που θα παρουσιαστούν γίνεται κυρίως για να ανταποκριθεί καλύτερα το κάθε προτεινόμενο μοντέλο στους στόχους ομαδοποιημένων ορεινών - μειονεκτικών εδαφικών ενοτήτων. Η ομαδοποίηση αυτή γίνεται για μεθοδολογικούς λόγους και με βάση κοινά προβλήματα και κοινές προοπτικές όπως αυτά αποσαφηνίζονται, ιεραρχούνται και αξιολογούνται από το σχεδιαστή. Αυτό δε σημαίνει ότι τα προτεινόμενα μοντέλα είναι ασυμβίβαστα. Αντίθετα, υπάρχει άπειρος αριθμός δυνατών συνδυασμών.

Σε μια προσπάθεια να επιλεγεί και να παρουσιαστεί γενικευμένα, για όλες τις ορεινές περιοχές αυτή η κοινή βάση (των κοινών προβλημάτων και προοπτικών) και το κριτήριο ομαδοποίησης επιλέγεται η «προσφορά δυναμικού». «Η προσφορά δυναμικού ορίζεται ως η συνισταμένη :

- του πλούτου που διαθέτει η περιοχή σε φυσικούς πόρους,
- του περιφερειακού πληθυσμού,
- της γεωγραφικής θέσης, όπως αυτή αξιολογείται,

- του χωροθετικού συστήματος των αστικών συγκεντρώσεων και
- της διαρθρωτικής δομής και του στοκ του κεφαλαίου υποδομής» (Biehl, 1986).

Η παραπάνω έννοια περιγράφει το σημείο εκκίνησης της εφαρμογής του μοντέλου ανάπτυξης ή καλύτερα το επίπεδο ανάπτυξης εκείνο που θα συγκριθεί με το μελλοντικό για να αξιολογηθεί η λειτουργία του αναπτυξιακού μοντέλου ή η ορθότητα των πολιτικών επιλογών. Εξάλλου, η ανάπτυξη σε ένα γενικευμένο ορισμό είναι «η ιδιόμορφη εκείνη συνθήκη και διαδικασία που επιλέγεται και χρησιμοποιείται από μια κοινωνία σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, για να εφαρμόσει ένα σχέδιο και πρόγραμμα ζωής που ανταποκρίνεται στο δικό της σύστημα αξιών» (Μπεριάτος, 1997). Δηλαδή είναι μια διαδικασία εξέλιξης ή μετάβασης από ένα επίπεδο προς ένα άλλο πιο επιθυμητό.

Έτσι, προκύπτουν τρία μοντέλα, που η βάση για την εφαρμογή τους βρίσκεται σε περιοχές με σημαντική προσφορά δυναμικού, σε περιοχές με μέτρια προσφορά δυναμικού και σε αυτές με χαμηλή προσφορά δυναμικού.

8.1 Μοντέλο Α

Το πρώτο μοντέλο ανάπτυξης είναι μια ολοκληρωμένη αναπτυξιακή πρόταση που στηρίζεται στη διαχείριση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και σε εναλλακτικές μορφές αγροτικής ανάπτυξης. Οι περιοχές αυτής της κατηγορίας έχουν τις δυνατότητες να αναπτυχθούν από μόνες τους εφόσον οργανώσουν την τοπική παραγωγική βάση μέσω του αναβαθμισμένου ρόλου της τοπικής ανάπτυξης. Η εξάρτησή τους από ανώτερα επίπεδα διοίκησης υπάρχει αλλά σταδιακά με την εφαρμογή του μοντέλου θα μειώνεται αναδεικνύοντας όλο και περισσότερο την τοπική επιχειρηματική πρωτοβουλία και το ρόλο της αυτοδιοίκησης. Η τελευταία αναλαμβάνει ρόλο συντονιστή των ενδογενών και εξωγενών τάσεων, των φορέων της τοπικής ανάπτυξης και των όποιων συσχετισμένων με το μοντέλο αυτοδιοικήσεων. Επίσης, έχει ρόλο να οργανώνει σε κάποιο βαθμό την αναπτυξιακή διαδικασία, την ισοκατανομή των πόρων (φυσικών και ανθρώπινων) και κυρίως της χρηματοδότησης με

στόχο την άμβλυση των ένδο -περιφερειακών ανισοτήτων. Προϋπόθεση για τη σωστή εφαρμογή του μοντέλου είναι η κατανόηση των βασικών συνιστωσών που προτείνονται από τους κατοίκους. Αυτοί οργανωμένα ή μεμονωμένα πρέπει να αντιληφθούν την ευαισθησία του περιβάλλοντος αλλά και την αξία του ως σύνολο προσφερόμενων και αξιοποιήσιμων πόρων. Στο σημείο αυτό οφείλουμε να αναφέρουμε κάποιες βασικές εναλλακτικές μορφές ορεινού τουρισμού που μπορούν να ωθήσουν την ανάπτυξη. Πρόκειται για ορειβατικό, χιονοδρομικό, μοναστηριακό, συνεδριακό, αθλητικό, κυνηγετικό, λαογραφικό και πολιτιστικό τουρισμό. Επίσης, πρόσφορο έδαφος υπάρχει για τουρισμό αναψυχής και ψυχικής και σωματικής υγιεινής, επιστημονικό και ερευνητικό, αγροτουρισμό αλλά και τουρισμό που βασίζεται σε εθελοντική εργασία (π.χ. διαχείριση οικοσυστημάτων, εθνικών δρυμών κλπ). Σε συνδυασμό με τα παραπάνω είδη τουριστικής ανάπτυξης απαιτείται συνεχής έλεγχος και σχεδιασμός για όποιες περιπτώσεις μαζικού τουρισμού εμφανίζονται. Οι υποδομές θεωρητικά υπάρχουν αν αναλογιστούμε το σημείο εκκίνησης του μοντέλου, όπως αυτό περιγράφηκε (υψηλή προσφορά δυναμικού). Σε αντίθετη περίπτωση είναι παρεμβάσεις που δεν απαιτούν απορρόφηση μεγάλων οικονομικών κονδυλίων και έχουν ελάχιστο περιβαλλοντικό κόστος. Άλλωστε, η επιλογή τους όπως έχει προαναφερεί γίνεται με γνώμονα την αιεφόρο ανάπτυξη και τη σωστή αξιοποίηση και διαχείριση του περιβάλλοντος. Στο σημείο αυτό πρέπει να υπογραμμιστεί η αξία της ισομερούς κατανομής του πληθυσμού, της προσφερόμενης εργασίας, της υποδομής και της κατανάλωσης των φυσικών πόρων, άρα και της τουριστικής ζήτησης. Αυτό δεν θα θέσει στον κίνδυνο της ερήμωσης και της εγκατάλειψης αξιόλογα οικιστικά σύνολα και ολόκληρες περιοχές, ούτε τοπία που απεικονίζουν την καλαίσθητη ιστορική ανθρωπογενή δράση και μας θυμίζουν την αρμονική συμβίωση κοινότητας και φύσης μέσα από ένα οικοφιλοσοφικό σύστημα αξιών. Αυτό πρέπει να είναι και το μέλημα των σύγχρονων γενεών. Η προβολή αυτής της αναγκαίας άποψης έχει επιδράσεις και στην αγροτική ανάπτυξη. Έτσι, προτείνεται ένα μοντέλο εναλλακτικής αγροτικής ανάπτυξης που θα στηρίζεται στην αξιοποίηση των δασών, της κτηνοτροφίας, της γεωργίας και των υδατοκαλλιεργειών. Εδώ οι υποδομές που απαιτούνται είναι επίσης χαμηλού κόστους και πολλές από αυτές είναι

άυλες. Στόχο έχουν όχι μόνο την ποσοτική αύξηση της παραγωγής αλλά και τη συντήρηση υψηλών ποιοτικών προδιαγραφών διατηρώντας ή επιτυγχάνοντας την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων. Η τελευταία θα γίνει αποδοτικότερη για τους παραγωγούς αν αναδειχτούν τα δίκτυα προώθησης και διανομής, τα διαπροσωπικά δίκτυα, ακόμα και μεμονωμένοι δεσμοί εμπορικού ή κοινωνικού χαρακτήρα (π.χ. μετανάστες). Αξίζει να σημειωθεί ότι κάθε προσπάθεια αγροτικής ανάπτυξης πρέπει να γίνεται στα όρια των πολιτικών, όπως αναλύεται στο τμήμα των θεωρητικών προσεγγίσεων για την επιτυχία του μοντέλου ανάπτυξης. Παράλληλα είναι πιθανό η απασχόληση στον αγροτικό τομέα να είναι συμπληρωματική στον τουρισμό ή αντίστροφα, χωρίς αυτό να αποκλείει μια παράλληλη δράση.

Τα οικονομικά πλεονεκτήματα θα γίνουν ακόμα πιο ευδιάκριτα αν υπάρξει σχέδιο μερικής ενεργειακής αυτοδυναμίας μέσω της αξιοποίησης της ροής των ποταμών, το αιολικό δυναμικό κλπ.

Το συγκεκριμένο μοντέλο ανάπτυξης προϋποθέτει εξάρτηση του τοπικού επιπέδου διοίκησης από τα ανώτερα. Η εξάρτηση όμως είναι σαφώς μικρότερη από αυτή στην οποία θα βασιστούν τα άλλα μοντέλα. Κυρίως περιορίζεται σε ανάγκες του πληθυσμού σε συνεχή κατάρτιση και σε όποιες υποδομές απαιτούνται και δεν είναι δυνατόν να αναληφθούν από τους τοπικούς φορείς ή την αυτοδιοίκηση. Επίσης είναι σημαντική η ανάγκη σε βασικές κοινωνικές υποδομές αλλά και σε πολιτικές κινήτρων για τη συγκράτηση του πληθυσμού.

8.2 Μοντέλο Β

Το δεύτερο μοντέλο αφορά περιοχές με μέτρια ή χαμηλή προσφορά δυναμικού. Στην περίπτωση αυτή προτείνεται η λύση της ευέλικτης εξειδίκευσης. Πρόκειται για πρωτοβουλία δημιουργίας και στήριξης μικρο-μεσαίων επιχειρήσεων και υπεργολαβιών. Βασική παράμετρος για την επιτυχία του μοντέλου είναι η υποαπασχόληση αλλά και ο εντοπισμός συγκεκριμένων θυλάκων της αγοράς ώστε να προσανατολιστεί η παραγωγή και να διοχετευτεί το προϊόν. Σημαντικός είναι και ο στόχος της χρήσης όσο το δυνατόν υψηλότερης τεχνολογίας και συστημάτων just in time, δηλαδή συστημάτων παραγωγής που λειτουργούν και προσαρμόζονται ταχύτατα στις

απαιτήσεις της αγοράς (βλ. *Ευρώπη 2000+*, 1995, *Ανδρικοπούλου*, 1995). Παράλληλα, δίνεται έμφαση σε ένα άλλο ιστορικό συγκριτικό πλεονέκτημα των ορεινών που είναι οι τέχνες και η χειροτεχνία. Πρόκειται δηλαδή για ένα μοντέλο που στηρίζεται σε παραγωγή μικρής κλίμακας.

Εκτός όμως από την παραγωγή υπάρχουν πρότυπα στην εγχώρια κατανάλωση. Πράγματι μια ορεινή-μειονεκτική περιοχή με χαμηλή προσφορά δυναμικού πρέπει να επιλέγει την αυτοκατανάλωση. Παρά το ότι είναι περιοριστικός παράγοντας για τον τρόπο ζωής των κατοίκων (ο τελευταίος εξαρτάται από τις καταναλωτικές δυνατότητες) είναι κοινώς αποδεκτό ότι μια περιφέρεια που δεν εξάγει μεγάλης αξίας περιφερειακό προϊόν ενώ εισάγει περισσότερα δεν μπορεί να επιβιώσει σε όρια αυτοδυναμίας. Πόσο μάλλον όταν το περιφερειακό προϊόν παραμελείται και από την ίδια την ενδο-περιφερειακή αγορά με προτίμηση στην έξω-περιφερειακή παραγωγή. Έτσι, η αυτοκατανάλωση καθίσταται αναπτυξιακός παράγοντας βαρύνουσας σημασίας για το συγκεκριμένο τύπο ορεινών.

Όσον αφορά την εργασία, αυτή θα γίνεται με πολύ πιο έντονους ρυθμούς, θα είναι εξειδικευμένη αλλά και ευέλικτη πράγμα που προϋποθέτει και σε αυτή την περίπτωση την παροχή συνεχούς κατάρτισης. Βασικό όμως μέλημα των εργαζομένων είναι η κατανόηση ενός τρόπου ζωής που θα διαθέτει σε έντονο βαθμό την εργασία και την παραγωγικότητα. Η αφοσίωση προς αυτή την κατεύθυνση θα δραστηριοποιήσει τους κατοίκους και θα τους εντάξει σε ένα παραγωγικό και εμπορικό σύστημα που θα αποδώσει τόσο στους ίδιους όσο και στην περιοχή γενικότερα.

Το συγκεκριμένο μοντέλο στηρίζεται σε γενικές γραμμές στη δημιουργία ενός συγκριτικού πλεονεκτήματος, που δεν είναι άλλο από τη συγκριτικά φθηνή εργασία. Η τελευταία θα συγκρατήσει και τον πληθυσμό αφού θα αναθερμάνει τους δεσμούς των κατοίκων και θα αποδώσει κέρδη.

Ο βαθμός εξάρτησης του μοντέλου από ανώτερα επίπεδα διοίκησης είναι μεγάλος. Η ανάγκη για κίνητρα συγκράτησης του πληθυσμού και για υποδομές είναι επιτακτική. Η πολιτική περιφερειακής ανάπτυξης πρέπει να αξιοποιηθεί όχι μόνο μέσω των πιέσεων της αυτοδιοίκησης αλλά και μέσω της κατανόησης του κεντρικού κράτους. Μεγαλύτερη είναι η ανάγκη για

συνεχή κατάρτιση, η οποία μπορεί να γίνεται και με αυτοχρηματοδότηση από εταιρείες που επέλεξαν για τις υπεργολαβίες τους τη συγκεκριμένη περιοχή με δέσμευση την κατάρτιση τους. Σημαντική επίσης είναι και η παροχή πολιτιστικής προσφοράς και αναψυχής ως παράγοντας καλλιέργειας των κατοίκων αλλά και για τόνωση του αισθήματος ότι δεν είναι ξεχασμένοι και απομονωμένοι από τον υπόλοιπο κόσμο. Σε αντίθεση με τους κατοίκους περιοχών που επιλέγουν στοιχεία από το πρώτο μοντέλο (τουρισμό και εμπόριο αγροτικών προϊόντων) οι κάτοικοι της δεύτερης ομάδας περιοχών δεν έχουν δυνατότητα πολλών επαφών με τις υπόλοιπες περιφέρειες. Η προώθηση προϊόντων είναι συγκεκριμένη και περιορισμένη, ενώ βασίζεται περισσότερο στην έννοια του οργανωμένου συστήματος προορισμού - προέλευσης της παραγωγής παρά στη δικτυακή διάχυσή της. Για το συγκεκριμένο λόγο, το μοντέλο χρειάζεται καλή οργάνωση και διαχείριση (μάνατζμεντ) όχι μόνο στα κέντρα κατανάλωσης και παραγωγής αλλά και στα ενδιάμεσα στάδια της διαδικασίας. Τέλος χρειάζονται κίνητρα για επενδύσεις και επιδότηση εργασίας καθώς και σημαντικές υποδομές για βελτίωση του βαθμού προσπελασιμότητας.

8.3. Μοντέλο Γ

Το τρίτο μοντέλο ανάπτυξης αφορά ορεινές-μειονεκτικές περιοχές με εξαιρετικό χαμηλό βαθμό προσφοράς δυναμικού. Οι φυσικοί πόροι είναι ελλιπείς και δεν μπορούν να αντεπεξέλθουν στις προσδοκίες των κατοίκων και των σχεδιαστών. Ο πληθυσμός είναι μικρός και τις περισσότερες φορές μη παραγωγικός αφού οι ηλικιακές πυραμίδες των περιοχών αυτών είναι προβληματικές. Οι υποδομές είναι ελάχιστες κ.ο.κ.

Το προτεινόμενο μοντέλο στηρίζεται και εξαρτάται αποκλειστικά από τη βοήθεια των ανωτέρων επιπέδων διοίκησης. Τα κέντρα αποφάσεων των τελευταίων είναι η μόνη προοπτική για τις περιοχές αυτές καθώς από αυτά εξαρτάται το κατά πόσο και με τι τρόπο (με τι μέσα) θα προωθηθεί η ανάπτυξη. Το μοντέλο βασίζεται κυρίως στον τρόπο ανάπτυξης που ευνοεί την τοπική κοινωνία και τελικά θα προταθεί. Η άποψη αυτή όμως δεν παραμελεί το ρόλο των τοπικών φορέων (στο βαθμό που αυτοί μπορούν να υπάρξουν και να οργανωθούν) και την επίδραση τους αλλά και την

αξιοποίηση κάθε δυνατής επιρροής στα ανώτερα επίπεδα. Αυτό γίνεται μέσω συμμετοχικών διαδικασιών και γνώση τους στα όρια που το πολιτικό και διοικητικό σύστημα επιτρέπει σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα.

Ως βασικός άξονας πάνω στον οποίο θα βασιστεί η ανάπτυξη είναι η ώθηση που θα δοθεί. Αυτή η ώθηση μπορεί να γίνει μέσω της παροχής υποδομών. Το αποτέλεσμα σε σχέση με τις δυνατότητες είναι δυνατόν να βελτιστοποιηθεί με παροχή υποδομών που στηρίζονται κυρίως σε νέες τεχνολογίες. Πράγματι, οι τελευταίες «υπερνικούν το εμπόδιο του φυσικού χώρου, προσελκύουν επενδύσεις και δημιουργούν νέες εστίες συσσώρευσης κεφαλαίου και τεχνογνωσίας. Επίσης, χαλαρώνουν την αμοιβαία χωροθετική έλξη, καταρρίπτουν το κόστος των αποστάσεων και δημιουργούν μια νέα διαίρεση εργασίας» (Σκάγιαννης, 1994). Οι περιοχές με αυτές τις υποδομές έχουν ακόμα μεγαλύτερο πλεονέκτημα όταν βρίσκονται κοντά σε πόλεις (κατά προτίμηση βιομηχανικά κέντρα) γιατί η ζήτηση είναι μεγαλύτερη και το ρίσκο της επένδυσης μικρότερο. Η χρήση των νέων τεχνολογιών πρέπει να συνδυάζεται και με συμβατικές υποδομές και κυρίως υποδομές που αποσκοπούν στην άρση της απομόνωσης και τη βελτίωση της προσπελασιμότητας. Σε περίπτωση που οι υποδομές αυτές δεν είναι ικανές να προσελκύσουν ιδιωτικές επενδύσεις τότε η κεντρική διοίκηση πρέπει να διαθέσει επιπλέον πόρους ώστε οι επενδύσεις των υποδομών να συνοδεύονται από διοικητικές λειτουργίες και κάθε είδους αποκεντρωτικές παρεμβάσεις. Οι θέσεις εργασίας θα προσελκύσουν εργατικό δυναμικό, το οποίο με τη σειρά του θα οργανωθεί και θα θέσει εκ νέου και ενδογενώς την περιοχή σε μια αναπτυξιακή τροχιά.

Το μοντέλο αυτό εκτός από το υψηλό ρίσκο που ενσωματώνει προϋποθέτει και τη θέληση του κοινωνικού συνόλου για μεταβίβαση πόρων προς τις περιοχές αυτές. Εξάλλου, τα ανώτερα επίπεδα διοίκησης είναι τα μόνα που έχουν τη θέληση, τα μέσα και την εντολή να αμβλύνουν τις διαπεριφερειακές ανισότητες ενώ αντίθετα, τα κατώτερα επίπεδα (αυτοδιοικήσεις) οξύνουν το φαινόμενο. Εφόσον στην προκειμένη περίπτωση η ενδογενής ανάπτυξη δεν μπορεί να αναλάβει ρόλο (τουλάχιστον στα πρώτα στάδια), το λόγο έχει κάθε αναπτυξιακή πρόταση που θα στηρίζεται εκτός της περιοχής (οριζόντια και κάθετα).

ΜΕΡΟΣ Β: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

Φωτογραφία 3. Καρπενήσι: Η έδρα του Νομού.

Πηγή: Τουριστική κάρτα.

9. Γιατί επιλέχθηκε ο νομός Ευρυτανίας

9.1. Μεθοδολογία

Πριν αναλυθεί και αξιολογηθεί η υπάρχουσα κατάσταση στον ορεινό Νομό της Ευρυτανίας είναι σκόπιμο να αναφερθούν τα βασικά χαρακτηριστικά του και να τα συγκριθούν με αυτά άλλων νομών της χώρας, ώστε να δικαιολογηθεί η επιλογή του συγκεκριμένου Νομού. Έτσι, η ανάλυση ξεκινάει από τη διερεύνηση και αναφορά των γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών με κύριο όρο αυτόν της ορεινότητας και της μειονεκτικότητας. Επίσης, θα μπορούσε κανείς να συγκρίνει ποσοστά δασοκαλύψεων, βοσκοτόπων και άλλων χρήσεων γης αλλά λόγω του τίτλου αυτής της εργασίας αποφεύγεται η σύγκριση χρήσεων γης και επιλέγεται η χρήση των ορισμών. Ανάλογα, συγκρίνεται το ΑΠΠ (Ακαθάριστο Περιφερειακό Προϊόν) του Νομού και το κατά κεφαλήν εισόδημα με τα αντίστοιχα μεγέθη των άλλων Νομών. Τέλος, συγκρίνεται περιγραφικά ο βαθμός προσπελασιμότητας και απομόνωσης του νομού και η δημογραφική του ανάλυση. Οι υπόλοιποι δείκτες και τα μεγέθη περιγράφονται αναλυτικά στο 10ο κεφάλαιο.

9.2. Έλεγχος ορεινότητας- μειονεκτικότητας από ΕΣΥΕ

Ο Νομός Ευρυτανίας είναι ο κατ' εξοχήν ορεινός και δασικός νομός της Ελλάδας. Το έντονο ανάγλυφο της περιοχής και η πλούσια δασοκάλυψή του (63%) είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της περιοχής (πηγή: Δασαρχείο Καρπενησίου). Να ληφθεί υπόψη ότι «ο ελληνικός ορεινός χώρος διαμορφώνεται κυρίως από την οροσειρά της Πίνδου (καλύπτει το 70% της συνολικής επιφάνειας των ορεινών-μειονεκτικών περιοχών) και έπειτα από κάποιους άλλους ορεινούς όγκους (οροσειρά Ροδόπης κλπ)» (Γούσιος, 1999). Έτσι, επιλέγονται για μια πρώτη σύγκριση του βαθμού ορεινότητας οι Νομοί Ιωαννίνων, Ευρυτανίας, Καρδίτσας, Τρικάλων, Γρεβενών, Καστοριάς, Φλώρινας, Κοζάνης, Ροδόπης, Αρκαδίας και Λακωνίας.

Σε σύγκριση που έγινε μεταξύ των παραπάνω Νομών ελέγχθηκε το ποσοστό ορεινότητας (εκτάσεις ορεινών διοικητικών μονάδων προς συνολική

έκταση του Νομού). Από τη σύγκριση προκύπτει ότι η Ευρυτανία είναι ο πλέον ορεινός νομός στην Ελλάδα και μάλιστα κατά 100% (βλ. Χάρτη 1). Αν συνεχίσει η ανάλυση των Νομών της Ελλάδος ως προς το κριτήριο της προβληματικότητας, τότε πάλι ο νομός Ευρυτανίας είναι ο πιο προβληματικός νομός (100%) και αυτό οφείλεται αποκλειστικά στην ορεινότητα του συνόλου των διοικητικών ενοτήτων του.

9.3. Σύγκριση ως προς ΑΕΠ και Κατά Κεφαλή Εισόδημα, Δημογραφικό και προσπελασιμότητα σε σχέση με άλλους νομούς.

Η Ευρυτανία βρίσκεται στην τελευταία θέση όσον αφορά το κατά κεφαλήν μέσο εισόδημα με 1.800.000 δραχμές (το 53% του μέσου όρου της χώρας), ακολουθούν τα Γρεβενά (με 66,1%) και οι νομοί Ροδόπης και Φωκίδας (με 68,3 και 68,8% αντίστοιχα). Με μέσο δηλωθέν εισόδημα ανά κάτοικο 470.000 δραχμές η Ευρυτανία κατέχει πάλι τα αρνητικά πρωτεία, όταν το μέσο δηλωθέν εισόδημα ανά Έλληνα είναι 1.380.000 δραχμές. Τα λιγότερα χρήματα σε τράπεζες (καταθέσεις) έχει η Φωκίδα με 820.000 δρχ ανά κάτοικο και ακολουθεί η Ευρυτανία με 850.000 δρχ, όταν το μέσο επίπεδο των ιδιωτικών καταθέσεων στην Ελλάδα ανέρχεται σε 1.590.000 δρχ (Πηγή: στοιχεία 1998, ΕΣΥΕ και Οικ. Επιλογή). Εξάλλου, σε συγκριτική αξιολόγηση των νομών της επικράτειας που έκανε το ΚΕΠΕ το 1986, με βάση 17 δείκτες ανάπτυξης, απέδειξε τη δυσάρεστη για την περιοχή πραγματικότητα ότι δηλαδή ο Νομός είναι ο πιο προβληματικός της χώρας. Κατέχει λοιπόν την τελευταία θέση στο μέσο όρο των κυριοτέρων δεικτών και εξακολουθεί να καταρρέει πληθυσμιακά και οικονομικά συγκριτικά με τους άλλους Νομούς (Πηγή: ΚΕΠΕ, 1986).

Πριν περιγράψουμε τα υπόλοιπα βασικά μεγέθη και δείκτες γίνεται αντιληπτή η δυσχερής οικονομική κατάσταση του ορεινού Νομού, που επιλέγει για την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου μοντέλου ανάπτυξης. Πρόκειται για μια αναπτυξιακή πρόκληση γιατί υπάρχουν οι δυνατότητες αλλά και το ιδανικό πεδίο εφαρμογής του συνδυαστικού αναπτυξιακού μοντέλου που θα προταθεί.

Η σύντομη ιστορική αναδρομή στην περιοχή δικαιολογεί την κατάσταση μέχρι ένα χρονικό σημείο. Επηρεάσθηκε έντονα από την κρίσιμη εικοσαετία

(1950-1970) μετά τον εμφύλιο πόλεμο, υπήρξε θύμα της “αναγκαστικής” για την περίοδο εκείνη αναπτυξιακής πολιτικής της χώρας και παρέμεινε απομονωμένη από τον κοινωνικό ιστό των γύρω περιοχών, λόγω των απροσπέλαστων ορεινών όγκων. Σήμερα όμως, που η αναπτυξιακή πολιτική της χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στηρίζεται στην περιφερειακή ανάπτυξη, σε συνδυασμό με τα μεγάλα αποθέματα φυσικού πλούτου που διαθέτει η περιοχή στοιχειοθετούνται ευσίωνες προοπτικές για το μέλλον της Ευρυτανίας. Οποιαδήποτε καθυστέρηση ή στασιμότητα θα είναι από εδώ και στο εξής αδικαιολόγητη.

Η προσπελασιμότητα του Νομού βρίσκεται σε πολύ χαμηλό βαθμό, γεγονός που ενισχύεται από την ελλιπή υποδομή σε οδικό δίκτυο κυρίως εθνικού χαρακτήρα. Οι ορεινοί όγκοι των Αγράφων, του Τυμφρηστού (Βελούχι), της Ράχης Τυμφρηστού, της Καλιακούδας, της Χελιδόνας και άλλων βουνών δημιουργούν φραγμούς επικοινωνίας τόσο της Ευρυτανίας με άλλους νομούς όσο και στο εσωτερικό της συγκεκριμένης περιοχής. «Η διαβάθμιση του υψομέτρου είναι από 250 έως 2315 μέτρα πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, κάτι που δημιουργεί δυσκολίες (πχ διαβρώσεις εδαφών, κατολισθήσεις, κατασκευαστικές δυσκολίες) αλλά και πλεονεκτήματα στην περιοχή (πχ μεγάλη βιοποικιλότητα, υδάτινα ρεύματα, εναλλαγές του φυσικού τοπίου)» (Ράπτης, 1999).

Αν εκτός από το φυσικό περιβάλλον και τους κύριους δείκτες της οικονομικής κατάστασης του Νομού παρουσιασθεί και το ανθρωπογενές περιβάλλον τότε θα εντοπισθούν ακόμη περισσότερες ομοιότητες του Νομού με τη γενική εικόνα των ορεινών περιοχών. Πράγματι, υπήρξαν μεγάλα κύματα μετανάστευσης τόσο προς την πρωτεύουσα, όσο και προς την Αμερική και την Αυστραλία δευτερευόντως. «Οι σχέσεις μεταξύ μεταναστών και κατοίκων παραμένουν ισχυρές και διατηρούνται κυρίως λόγω της παραθέρισης των πρώτων στην περιοχή κατά τη θερινή περίοδο» (Κοντογιώργος, 1999). Δεν είναι δύσκολο δηλαδή να αναδειχθούν και να αξιοποιηθούν. Από την άλλη, η απουσία της οικονομικής ανάπτυξης στον ευαίσθητο αυτό Νομό και το αναλλοίωτο του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος δημιουργεί την πρόκληση για μια ολοκληρωμένη, αιφορική και βάσει σχεδιασμού πρόταση ανάπτυξης.

Άρα, ο νομός Ευρυτανίας προσομοιάζει περισσότερο από όλους τους νομούς της χώρας στα γενικά χαρακτηριστικά των ορεινών-μειονεκτικών περιοχών, όπως αυτά περιγράφηκαν θεωρητικά στο πρώτο μέρος της εργασίας. Για τους παραπάνω λόγους επιλέχθηκε ως χώρος εφαρμογής των προτεινόμενων μοντέλων. Εξάλλου, η ανομοιογένεια στο εσωτερικό του δικαιολογεί και απαιτεί τη συνδυαστική χρήση και των τριών θεωρητικών υποδειγμάτων.

10. Περιγραφή του Νομού

10.1. Θέση, έκταση, γεωμορφολογία, γεωλογία, περιβάλλον του Νομού.

Η Ευρυτανία βρίσκεται στο Δυτικό τμήμα της περιφέρειας Στερεάς Ελλάδος, έχει έκταση 1871 τετρ. χιλιόμετρα, είναι κατά το μεγαλύτερο ποσοστό ορεινή περιοχή με βουνά μεγάλων υψομετρικών διαφορών, ποτάμια, δάση και με περιορισμένες δυνατότητες ανάπτυξης της γεωργίας. Το περιβάλλον είναι άθικτο και θεωρείται ότι είναι το μοναδικό στη χώρα μας. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί ότι η ατμόσφαιρα του Νομού και πιο συγκεκριμένα η περιοχή της πόλης του Καρπενησίου, όπου έγιναν οι μετρήσεις, είναι η πιο καθαρή στην Ευρώπη! Επίσης κατέχει την πέμπτη θέση στην παγκόσμια κλίμακα! Η έρευνα έγινε και παρουσιάστηκε από την UNESCO. Με τη σειρά του ο ΟΗΕ όρισε τη περιοχή της Ευρυτανίας ως βάση των μετρήσεων της περιβαλλοντικής μόλυνσης και της ατμοσφαιρικής ρύπανσης στο χώρο της λεκάνης της Μεσογείου.

10.2. Χαρακτηριστικά της υφιστάμενης κατάστασης, προβλήματα και προοπτικές.

Τα κύρια χαρακτηριστικά του Νομού είναι η ορεινή μορφολογία στο 40% της συνολικής επιφάνειάς της σε υψόμετρο πάνω από 1.000 μ. και η πλούσια σε βλάστηση κάλυψη, που το 63% της συνολικής επιφάνειάς της είναι δάση. Βέβαια ο νομός ξεπερνά το παραπάνω ποσοστό όσον αφορά την ορεινότητα και αυτό γιατί ο ορισμός της Ε.Ε. για τα ορεινά ξεκινά με βάση τα 600 μέτρα υψόμετρο, όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο. (Πηγές: ΕΣΥΕ, Βάσεις δεδομένων Πανεπιστημίου Θεσσαλίας - Εργαστηρίου Αγροτικού Χώρου, Υπάρχουσες Μελέτες για το Νομό)

Από βορρά προς νότο, το σύνολο της επιφάνειας της διασπάται σε τρεις ξεχωριστές υδρολογικές λεκάνες με τους ποταμούς Αχελώο, Αγραφιώτη, Μέγδοβα (ή Ταυρωπό) (βλ. Χάρτη 1). Οι κύριοι ορεινοί όγκοι είναι τα Αγραφα, ο Τυμφρηστός, η Οξιά, το Παναιτωλικό, η Χελιδόνα και η Καλιακούδα.

Η συνολική έκταση του Νομού κατανέμεται από άποψη βασικών κατηγοριών χρήσης γης σύμφωνα με τον Πίνακα 1.

Πίνακας 1. Κατανομή Βασικών Κατηγοριών Χρήσεων Γης στην Ευρυτανία.

ΔΑΣΗ	850.000 στρεμ.
ΒΟΣΚΟΤΟΠΟΙ	751.370 "
ΟΙΚΙΣΜΟΙ	91.000 "
ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΓΗ	90.630 "
ΛΙΜΝΕΣ / ΠΟΤΑΜΙΑ	88.000 "
ΣΥΝΟΛΟ	1.871.000 "

(Πηγές: ΕΣΥΕ, Βάσεις δεδομένων Πανεπιστημίου Θεσσαλίας - Εργαστηρίου Αγροτικού Χώρου, Υπάρχουσες Μελέτες για το Νομό)

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει σήμερα ο Νομός Ευρυτανίας φαίνονται καθαρά από τα συγκριτικά στοιχεία των δεικτών ανάπτυξης των 51 υπολοίπων νομών της Χώρας.

51ος (τελευταίος) στους δείκτες: οδικό δίκτυο, κατά κεφαλήν εισόδημα, αυτοκίνητα Ι. Χ., απασχόληση στην μεταποίηση, κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας – μεταβολή πληθυσμού.

50ος στους δείκτες : Αστικοποίηση - κατά κεφαλήν ακαθάριστο προϊόν

47ος στη γεωργική γη.

46ος στις νοσοκομειακές κλίνες.

36ος στους γιατρούς.

35ος στον όγκο οικοδομών.

28ος στην ύδρευση.

21ος σε ξενοδοχειακές κλίνες.

12ος στη μεταβολή του ακαθάριστου προϊόντος. (Πηγές: Έρευνα ΚΕΠΕ, 1986, ΕΣΥΕ, Οικ. Επιλογή, Μελέτες για το Νομό)

Τα παραπάνω δεδομένα, σε συνδυασμό με το αναμφισβήτητο γεγονός ότι ο Νομός έχει μεγάλα αποθέματα φυσικού πλούτου που παραμένουν ανεκμετάλλευτα, στοιχειοθετούν τα κίνητρα, αλλά και την πρόκληση για μια ολοκληρωμένη και καλά μελετημένη προσπάθεια γρήγορης αξιοποίησης των πολλαπλών αναπτυξιακών δυνατοτήτων του.

Το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης είναι σχεδόν στάσιμο, γιατί μεταξύ άλλων δεν υπάρχουν αναπτυξιακά κίνητρα, που θα κινήσουν το ενδιαφέρον του ιδιωτικού τομέα, αλλά και πάλι τα πράγματα θα ήταν δύσκολα αν προηγουμένως δεν θα είχε εξασφαλισθεί η κοινωνική υποδομή, η έλλειψη της οποίας εξηγεί την αποτυχία της εφαρμογής των έστω αποσπασματικών προγραμμάτων ανάπτυξης του Νομού.

Σχετικά με την τεχνική και κοινωνική υποδομή, η οποία είναι υποβαθμισμένη, είναι φανερό απ' όλες τις αναλύσεις, ότι το κύριο πρόβλημα σήμερα υπάρχει στο οδικό δίκτυο, τόσο σ' αυτό που συνδέει το Νομό με την ευρύτερη περιφέρειά του και την υπόλοιπη χώρα όσο και στο εσωτερικό δίκτυο του Νομού.

Πράγματι, ο Νομός διαθέτει 72 χλμ. Εθνικό δίκτυο, 600 χλμ. επαρχιακό δίκτυο και 350 χλμ. περίπου κοινοτικό δίκτυο, δηλαδή σε σύνολο 1022 χλμ. μόνο τα 400 χλμ. είναι ασφαλτοστρωμένα και αυτά όχι σε καλή κατάσταση. (Πηγή: Μελέτη Χωρικών Επιπτώσεων ΠΕΠ Στερεάς, Ελλάδος)

Το ανωτέρω πρόβλημα και όλα τα δευτερεύοντα προβλήματα του Νομού δεν λύνονται και ούτε θα λυθούν ποτέ, αν η πολιτεία δε λάβει αποτελεσματικά μέτρα περιφερειακής πολιτικής ώστε να θέσει το Νομό σε μια διαρκή αναπτυξιακή τροχιά.

Δεν είναι δυνατόν να υπάρξει οικονομική ανάπτυξη σ' αυτόν τον τόπο όταν οι πιστώσεις που εισρέουν προκύπτουν βάση πληθυσμιακών κυρίως κριτηρίων. Η κατανομή των πιστώσεων στη βάση αυτού του παράγοντα είναι αντιαναπτυξιακή γιατί ευνοεί τους μεγάλους πληθυσμιακά νομούς, τη συνεχή συσσώρευση επενδύσεων κεφαλαίου και εργασίας σε αυτούς, με αποτέλεσμα να οξύνει τις διαπεριφερειακές ανισότητες σε επίπεδο νομού. Το ζήτημα ανακυκλώνεται τις τελευταίες δεκαετίες παρά το ότι έχει γίνει πολλές φορές θέμα συζητήσεων και αντιπαράθεσης. Αντιθέτως, ο συγκεκριμένος τρόπος

κατανομής των πιστώσεων δε δίνει την απαραίτητη ώθηση στα ορεινά και γενικότερα σε περιοχές με δημογραφικό έλλειμμα. Αυτό σημαίνει και την αδιαφορία της κεντρικής διοίκησης για την προμοδότηση της παραγωγικότητας των μικρών νομών. Η επιβράβευση δεν έρχεται ποτέ και ένας μεγάλος πληθυσμιακά νομός έχει πάντα προβάδισμα στις χρηματοδοτήσεις.

Για το Νομό της Ευρυτανίας εκφράζονται φόβοι ότι δεν μπορεί έπ' ουδενί λόγω να συμμετέχει στην ισόρροπη ανάπτυξη της χώρας με τις τόσο χαμηλές εισροές δημοσίων πόρων. Ούτε μετά από 50 χρόνια δεν θα φθάσει στο σημερινό επίπεδο των άλλων περιοχών της χώρας, αφού οι άλλες περιοχές και κυρίως οι πεδινές, στηρίζονται κατά πολύ στην εδαφολογική και πληθυσμιακή μορφή τους. «Γενικά, ισχύει ότι ίση μεταχείριση παράγει άνισα αποτελέσματα. Απαιτείται διαφοροποιημένη μεταχείριση, υπέρ των λιγότερο αναπτυγμένων Νομών» (Κότιος, 1999).

Απαιτείται για μια πενταετία να χορηγηθούν τουλάχιστον τριπλάσιες πιστώσεις στο Νομό απ' ότι στο τρέχον πρόγραμμα 1994-1999 για να αρχίσει να φαίνεται η δυνατότητα που υπάρχει για ανάκαμψη σταθεροποίηση και αύξηση του πληθυσμού. Αυτό όσον αφορά το σχεδιασμό από την κεντρική διοίκηση. Το πως οι πιστώσεις θα αξιοποιηθούν με τον πιο αποδοτικό τρόπο αφορά κυρίως τα χαμηλότερα διοικητικά επίπεδα και κάθε φορέα της τοπικής ανάπτυξης.

10.3. Πληθυσμός - Μετανάστευση - Εργατικό δυναμικό - Απασχόληση - Ανεργία

Όπως προαναφέρθηκε με την πληθυσμιακή συρρίκνωση και γήρανση του πληθυσμού, η Ευρυτανία εμφανίζει σημάδια εγκατάλειψης.

Ο ιδιαίτερα προβληματικός χαρακτήρας του Νομού δημιουργήθηκε κυρίως από το συνδυασμό του ορεινού, δυσπρόσιτου άγονου εδάφους, με το τραχύ κλίμα και τις μεγάλες ελλείψεις σε υποδομή.

Έτσι, ο Νομός την εικοσαετία 1940-1961 έχασε το 25% του πληθυσμού του, την εικοσαετία 1962-1981 έχασε το 34%, κατά την δεκαετία 1982-1991 έχασε το 7% . Η μέση πυκνότητα του πληθυσμού σύμφωνα με την

απογραφή του 1991 μόλις πλησιάζει τους 13 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Ο πληθυσμός του Νομού κατά την απογραφή του 1991 ήταν 24.307. (Πηγή: ΕΣΥΕ)

«Ο μόνιμος πληθυσμός του Νομού εκτιμάτε περίπου στις 20.000» (Κοντογιώργος, 1999).

Το στοιχείο αυτό είναι πολύ σοβαρό και πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι, υπάρχει η δυνατότητα αύξησης του μόνιμου πληθυσμού του Νομού, όταν το ενδιαφέρον της πολιτείας και της τοπικής κοινωνίας πάρει την οριστική του θέση ότι μπορεί και πρέπει να αναπτύξει αυτό τον Νομό. Είναι η μοναδική περιοχή που μπορεί να προσφέρει θερινό και χειμερινό Τουρισμό σε απόσταση μόλις 290 χιλ. από την πνιγμένη στο νέφος και την μόλυνση Πρωτεύουσα της χώρας, διαθέτοντας, ένα τόσο όμορφο περιβάλλον σε συνδυασμό με το υψόμετρο και το ιδανικό κλίμα.

Πίνακας 2. Το εργατικό δυναμικό του Νομού κατά τομέα και έτος

Έτος	Ενεργός πληθυσμός	1ο-γενής τομέας	2ο-γενής τομέας	3ο-γενής τομέας	άνεργοι
1981	10.918	5.314 49%	1.954 18%	3.105 28%	545 5%
1991	10.973	5.252 48%	1.941 18%	3.230 29%	300 3%
1998	9.303	2.104 23%	1.737 18%	4.054 44%	1.408 15%

Πηγή: ΕΣΥΕ

Από την ανάλυση των δημογραφικών στοιχείων της περιοχής σχετικά με το ανθρώπινο δυναμικό, μπορούν να αναφερθούν τα εξής χαρακτηριστικά για το Νομό Ευρυτανίας.

1) Το ποσοστό αστικοποίησης του πληθυσμού, είναι κατά πολύ μικρότερο του μέσου όρου της χώρας.

2) Τα ποσοστά γονιμότητας είναι μικρότερα των αντίστοιχων του γεωγραφικού διαμερίσματος της ανατολικής Στερεάς Ελλάδος και των αντίστοιχων εθνικών μέσων όρων.

3) Οι πληθυσμιακές πυκνότητες είναι χαμηλότερες των μέσων όρων της χώρας.

4) Η πληθυσμιακή μετακίνηση γίνεται εκτός του Νομού προς άλλες όμορες περιφέρειες όπου υπάρχουν δυναμικά αστικά κέντρα, με αποτέλεσμα το μοναδικό ημιαστικό κέντρο του Νομού, το Καρπενήσι, να παρουσιάζει μικρή αύξηση του πληθυσμού και ειδικότερα του ενεργού πληθυσμού.

5) Η πληθυσμιακή γήρανση είναι έντονη με αρνητικές πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και δημογραφικές επιπτώσεις. (βλ. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ευρυτανίας, 1999).

Συμπερασματικά, παρατηρείται ότι οι Ευρυτάνες ακολουθούν το γενικό μεταναστευτικό ρεύμα που κινείται κυρίως προς το Αγρίνιο, Λαμία, Αθήνα και μικρό μόνο ποσοστό προς το Καρπενήσι. Οι συνέπειες της ανισορροπίας αυτής διευρύνονται με την επιτάχυνση της υπογεννητικότητας και της γήρανσης, την υποαπασχόληση και την απώλεια παραγωγικών δυνάμεων.

Η δυσμενής αυτή εικόνα, αλλά και η έλλειψη πραγματικών στατιστικών δεδομένων, επιβάλλει την άμεση ανάθεση μιας σοβαρής απογραφής, σαν επείγουσας μελέτης υποδομής, στον πιο προβληματικό Νομό της χώρας.

10.4. Διάρθρωση της οικονομίας του Νομού : Ακαθάριστο Νομαρχιακό προϊόν (κατά τομέα παραγωγής 1994)

Οι αλληλοσυγκρουόμενες εκτιμήσεις ως προς τα διάφορα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά και ιδιαίτερα η εκτεταμένη υποαπασχόληση στον πρωτογενή τομέα και η πολλαπλή απασχόληση, εμποδίζουν οποιονδήποτε ορθολογικό προγραμματισμό του ανθρωπίνου δυναμικού του Νομού.

Πίνακας 3. Ακαθάριστο Περιφερειακό Προϊόν στην Ευρυτανία κατά τομέα και έτος (σε εκ.δρχ).

Ακαθάριστο προϊόν	23.64 εκ.	100%
Πρωτογενής τομέας	3.413 εκ.	14,4%
Δευτερογενής τομέας	5.214 εκ.	22,2%
Τριτογενής τομέας	15.035 εκ.	63,4%

Το ακαθάριστο κατά κεφαλή προϊόν του Νομού υπολείπεται κατά πολύ αυτού της Χώρας. Ένα σημαντικό ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) του Νομού προέρχεται από τις συντάξεις των ηλικιωμένων (65 ετών και άνω 19.3%), και ένα ακόμα σημαντικότερο από τα μεταναστευτικά εμβάσματα.

10.5. Ανάλυση υφιστάμενης κατάστασης και τάσεων κατά τομέα.

10.5.1. Πρωτογενής τομέας

Η αρδευόμενη έκταση είναι σήμερα περίπου 35.000 στρέμματα και τα παρακάτω έργα αρδύσεως έχουν ολοκληρωθεί ή βρίσκονται σε εξέλιξη.

Πίνακας 4. Οι αρδευόμενες εκτάσεις στην Ευρυτανία (σε στρέμματα).

<u>Έργο</u>	<u>Στρέμματα</u>	<u>Παρατηρήσεις</u>
Νέο Αργύρι-Δαφνούλα	1.800	Ολοκληρώθηκε
Επέκταση του παραπάνω έργου	700	Ολοκληρώνεται
Ραπτόπουλο	1.000	Ολοκληρώθηκε
Τοπόλιανα	1.200	Ολοκληρώθηκε
Λογγίτσι	1.500	Ολοκληρώνεται
Ρογκάρι Κερασοχωρίου	800	Ολοκληρώνεται
Παλαιοχώρι	800	Υπό μελέτη
Παλαιοκατούνα	2.000	Υπό μελέτη

(Πηγή: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ευρυτανίας, 1999)

Η συνολική γεωργική γη του Νομού είναι 91.268 στρέμματα, δηλαδή, περίπου το 5% της συνολικής έκτασης του Νομού. Από αυτά 45.236 στρέμματα καλλιεργούνται και τα υπόλοιπα 46.032 κατανέμονται ως εξής :

- α) αγρανάπαυση 14.132 στρέμματα
- β) εγκαταλειμμένα 14.000 "
- γ) κόφτολίβαδο 17.900 "

Τα κύρια προϊόντα του Νομού είναι : Φασόλια, πατάτες, κηπευτικά, καλαμπόκι, καρύδια, κάστανα, σιτηρά (λίγα), κτηνοτροφικά φυτά, σπυροφόρα, αμπέλια, ελιές (λίγες), καπνά (λίγα), μέλι, μαλλιά-τρίχες, γάλα τυρί, κρέας (αρνί - κασίκι - λίγο βοδινό), πέστροφα - κυπρίνος, ξυλεία (ελάτης περίπου 40.000 μ^3 λήμματα ανά έτος, από τα οποία το τεχνικό ξύλο είναι περίπου 20.000 μ^3).

Ειδικότερα, το ξυλώδες κεφάλαιο (ξυλαπόθεμα) των δασών της Ευρυτανίας εκτιμάται σε 7.100.000 μ^3 με ετήσια προσαύξηση 160.000 μ^3 ξυλώδη όγκου. (Πηγή: Δασαρχεία Καρπενησίου και Φουρνάς)

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο πρωτογενής τομέας είναι :

α) οι τεχνικές γνώσεις του αγροτικού πληθυσμού δεν είναι επαρκείς.

β) πέραν των 2.100 περίπου ενεργών αγροτών, μεγάλο τμήμα της γεωργικής γης ανήκει και ελέγχεται από 3.500 αρχηγούς γεωργικών εκμεταλλεύσεων ηλικίας άνω των 65 ετών.

Από την παραπάνω ανάλυση φαίνεται ότι ο τομέας της γεωργίας δεν μπορεί να γίνει κύριος μοχλός γενικής ανάπτυξης του Νομού. Υπάρχουν όμως ευρύτατα περιθώρια αύξηση της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας και κυρίως στα κηπευτικά προϊόντα (όπως φασολάκια φρέσκα και ντομάτα την εποχή που η υπόλοιπη Ελλάδα δεν έχει, δηλαδή Αύγουστο -Σεπτέμβριο- Οκτώβριο), αλλά και σε προϊόντα που μπορούν να κατοχυρωθούν ως προϊόντα ονομασίας προέλευση και στις βιοκαλλιέργειες.

γ) Η κτηνοτροφία του Νομού, αποτελεί έναν από τους κύριους μοχλούς οικονομικής δραστηριότητας με δυνατότητες ταχείας ανάπτυξης και βελτίωσης, τόσο του ζωικού κεφαλαίου και των προϊόντων του (επιχειρήσεις, δευτερογενείς τομέας) και της εμπορίας τους (τριτογενής τομέας). Τα απαραίτητα κεφάλαια επενδύσεων υποδομής είναι σχετικά μικρά, ενώ η κτηνοτροφική παράδοση ευνοεί ιδιαίτερα κάθε αναπτυξιακή πρωτοβουλία, με τον όρο ότι θα ενισχυθεί η ντόπια κάθετη εκμετάλλευση των προϊόντων, θα μειωθεί το κόστος της εσταυλισμένης ή ημισταυλισμένης κτηνοτροφίας που προκύπτει από την πολύμηνη χρήση ζωοτροφών και τέλος θα βελτιωθούν οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των κτηνοτρόφων. Τα ίδια σχέδια ισχύουν

για την μελισσοκομία, αλλά σε πολύ μικρότερη κλίμακα. (Πηγές: Μελέτες Δασαρχείου Καρπενησίου, Μελέτες Ευρυτανία Α.Ε.)

δ) Τα δάση του Νομού, αποτελούν το σπουδαιότερο φυσικό πόρο και υπάρχουν μεγάλες δυνατότητες ορθολογικότερης και αποτελεσματικότερης εκμετάλλευσης του δασικού πλούτου. Επιβάλλεται να γίνουν πολλά έργα υποδομής όπως δασικοί δρόμοι, καλλιέργεια, αναδασώσεις, ανάσχεση χειμάρρων, ενίσχυσης, πρωτογενούς παραγωγής (στρογγυλή ξυλεία, βιομηχανική ξυλεία, καυσόξυλα, Χριστουγεννιάτικα δένδρα, καρποί καρυδιάς, καστανιάς, κ.λ.π.).

ε) Στον τομέα της αλιείας, υπάρχουν δυνατότητες να αναπτυχθεί ακόμα περισσότερο η υπάρχουσα μονάδα παραγωγής πέστροφας και κυπρίνου με την προσέλκυση ιδιωτικών επενδυτικών κεφαλαίων. (Πηγές: Δασαρχεία Καρπενησίου και Φουρνάς, Ευρυτανία Α.Ε.)

10.5.2. Δευτερογενής τομέας (εξόρυξη - μεταποίηση).

Παρ' όλες τις αντίθετες απόψεις ορισμένων τοπικών παραγόντων, το ΙΓΜΕ θεωρεί ότι ο Νομός Ευρυτανίας δεν διαθέτει αξιόλογο ορυκτό πλούτο. Μετά από έρευνα στο υπάρχον ερευνητικό υλικό διαπιστώθηκε ότι οι πραγματοποιηθείσες αναγνωρίσεις δεν καλύπτουν επαρκώς τις απαιτήσεις μιας σύγχρονης έρευνας υπεδάφους. Κατά συνέπεια απαιτείται μια συστηματική διερεύνηση για την εξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων.

Επιφανειακές ενδείξεις για κοιτάσματα μαρμάρου εμφανίζονται στις όχθες του Αχελώου της περιοχής Ν. Αργυρίου. Μια συστηματική κοιτασματολογική έρευνα της περιοχής είναι απαραίτητη για να αποφασιστεί η οικονομική βάση της εκμετάλλευσης, δεδομένου ότι οι εκτάσεις αυτές που παρουσιάζουν τις ενδείξεις χρησιμοποιούνται ως βοσκότοποι και γεωργική εκμετάλλευση, η οποία μάλιστα θα τονωθεί με το εν εξελίξει αρδευτικό έργο της περιοχής.

Από τα στοιχεία και την εξέλιξη των μεγεθών της μεταποίησης προκύπτει ότι η περιοχή του Νομού Ευρυτανίας υστερεί κατά πολύ στην ανάπτυξη του τομέα ως προς το σύνολο της χώρας. Πράγματι, ο Νομός απασχολούσε το 1981 το 18% του ενεργού πληθυσμού στον δευτερογενή

τομέα, έναντι ποσοστού 30.4% της χώρας, ενώ ο τομέας στο Νομό παράγαγε το 15% του ΑΠΠ του Νομού, έναντι 32% των αντιστοίχων μεγεθών στο επίπεδο της χώρας. (Πηγή: ΕΣΥΕ)

Τα στοιχεία των μεγεθών της μεταποίησης για το 1998 υστερούν κατά πολύ από αυτά σε επίπεδο χώρας. Το 1998 ο κλάδος απασχολούσε 1737 άτομα, το 18% του ενεργού πληθυσμού στο Νομό με συνεχείς τάσεις μείωσης. Μετά βέβαια και το κλείσιμο των δύο βιομηχανιών του Νομού (ΔΑΒΙΕ Α.Ε. - Μονάδες Καρπενησίου και Φουρνάς) τα ποσοστά αυτά μειώθηκαν κι' άλλο.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι ο κλάδος δεν μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του Νομού εκτός των μικρών εκμεταλλεύσεων οικογενειακής μορφής τόσο στη μεταποίηση των δασικών προϊόντων όσο και στη μεταποίηση και τυποποίηση τοπικών προϊόντων.

10.5.3. Τουρισμός.

Ο Νομός Ευρυτανίας, είναι κατ' εξοχήν Νομός που διαθέτει μεγάλα συγκριτικά πλεονεκτήματα για την ανάπτυξη του ορεινού τουρισμού με φυσικές δυνατότητες που υπερέχουν πολλών αντιστοίχων περιοχών της τουριστικά αναπτυγμένης κεντρικής Ευρώπης (Αυστρία - Ελβετία κ.λ.π.). Το επίπεδο ανάπτυξης του Ελληνικού λαού προσφέρει εξ' άλλου, από τις αρχές της δεκαετίας του '70 την μοναδική ευκαιρία αξιοποίησης αναλόγων τουριστικών πρωτοβουλιών όπως του Παρνασσού, που χωρίς σχεδόν καλή υποδομή παρατηρείται υπερσυσσώρευση χιονοδρόμων κατά την χειμερινή περίοδο. Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι την ταχύτατη αναπτυσσόμενη διάθεση των Ελλήνων για χειμερινό τουρισμό, εκμεταλλεύονται ήδη αφειδώς τα γειτονικά κέντρα της Ιταλίας, Αυστρίας, Ελβετίας κ.λ.π.

Η Ευρυτανία πέραν του χειμερινού τουρισμού μπορεί να πει κανείς με βεβαιότητα ότι έχει τεράστιες δυνατότητες για ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού (αγροτουρισμός, περιηγητικός, τουρισμός περιπέτειας κ.λ.π.). Επίσης σημαντική είναι και η τουριστική κίνηση που παρατηρείται με επίκεντρο δύο μοναστήρια (Προυσού και Τατάρνας), ενώ με την ολοκλήρωση των υποδομών και την αξιοποίηση των βυζαντινών και μεταβυζαντινών

μνημείων, ιδιαίτερα των Αγράφων αναμένεται περαιτέρω αύξηση του θρησκευτικού τουρισμού (βλ. Φωτογραφία 8). Κυρίαρχη βέβαια μορφή τουρισμού παραμένει ο χειμερινός τουρισμός με επίκεντρο το Χιονοδρομικό Κέντρο Καρπενησίου, στο Βελούχι (βλ. Φωτογραφία 4). Επισημαίνεται ότι επιβάλλεται η επέκταση αναβατήρων, η εκμετάλλευση σε περισσότερες πίστες, η ανάπτυξη του ΣΑΛΕ και του Ορειβατικού καταφυγίου καθώς και η ανάπτυξη παράλληλων εγκαταστάσεων και εξοπλισμών στην Καλιακούδα αλλά και την οδική σύνδεση του Χιονοδρομικού Κέντρου Καρπενησίου με την Αγία Τριάδα ώστε να καταστεί ένα σύγχρονο Χιονοδρομικό Κέντρο εφάμιλλο των Ευρωπαϊκών.

Φωτογραφία 4. Βελούχι. Χιονοδρομικό Κέντρο.

Πηγή: Καρπενήσι 94. Τουριστικός Οδηγός.

Παράλληλα με τις παραπάνω μορφές τουρισμού, ανεξάντλητες είναι οι δυνατότητες ανάπτυξης του θερινού και συνεδριακού τουρισμού για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία η τουριστική υποδομή σε ξενοδοχεία, ξενώνες και καταλύματα στο Νομό παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 5. Ξενοδοχειακή Υποδομή στην Ευρυτανία.

Κατηγορίες	Αριθμός μονάδων	Σύνολο δωματίων	Σύνολο κλινών	Δωμάτια απλά	Δωμάτια με λουτρό
Ξενοδοχεία πολυτελείας	1	91	207	--	91
Ξενοδοχεία Α' τάξης	1	20	44	--	20
Ξενοδοχεία Β' τάξης	2	137	257	9	128
Ξενοδοχεία Γ' τάξης	4	177	336	21	156
Ξενοδοχεία Δ' τάξης	1	16	36	10	6
Ξενώνες Α' τάξης	2	33	61	--	61
Ξενώνες Β' τάξης	9	119	241	22	97
Ενοικιαζόμενα δωμάτια	90	450	900	50	400
ΣΥΝΟΛΟ	110	1043	2082	112	931

(Πηγή: Τουριστικό Γραφείο Δήμου Καρπενησίου)

10.5.4. Αγροτουρισμός

Ο Αγροτουρισμός είναι ειδική μορφή τουρισμού και αναπτύσσεται κυρίως σε αγροτικές περιοχές.

Βασικά χαρακτηριστικά του είναι:

- η μικρή δυναμικότητα κάθε Αγροτουριστικής εκμετάλλευσης
- το αγροτικό περιβάλλον
- η ενασχόληση του επισκέπτη με τις αγροτικές εργασίες

- η ξεκούραση, η αναψυχή και γενικά η επαφή του επισκέπτη με την φύση. (βλ. Χριστοπούλου, 1996)

Ο Αγροτουρισμός σαν οικονομική δραστηριότητα επιδρά πολλαπλασιαστικά στις τοπικές κοινωνίες.

- Συμπληρώνει το αγροτικό εισόδημα του αγρότη-επενδυτή.
- Αυξάνει τη ζήτηση των τοπικών αγροτικών προϊόντων (οικοπροϊόντων).
- Επιδρά στη συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού στις εστίες του.
- Επιδρά θετικά στην ολοκλήρωση των υποδομών και του κοινωνικού εξοπλισμού των αγροτικών περιοχών.
- Μειώνει την ανεργία και την υποαπασχόληση.

Στο Νομό Ευρυτανίας εφαρμόστηκε την τριετία 1991-1993 πιλοτικό πρόγραμμα Αγροτουρισμού σε 21 Κοινότητες του Νομού ύψους 750 εκατ. δρχ. Αρχικά, με βάση τη μελέτη της αναπτυξιακής εταιρείας ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε. το πρόγραμμα αφορούσε σύνολο 14 κοινοτήτων με στόχο τη διάχυση της ανάπτυξης στο Νομό. Ως πρώτο σύνολο κοινοτήτων προτάθηκε η κοιλάδα του ποταμού Καρπενησιώτη (Αγ. Νικόλαος, Κορυσχάδες, Κλαψί, Μεγάλο Χωριό, Μικρό Χωριό και Προυσσός), δεύτερο σύνολο η περιοχή περιμετρικά του Τυμφρηστού (Φουρνά, Αγ. Τριάδα, Δομιοί, Παυλόπουλο και Στένωμα) και τρίτο η περιοχή που περιλαμβάνει τον άξονα δύο κοινοτήτων (Κρίκελο, Δομνίστα) και την απομακρυσμένη αλλά με μεγάλο τουριστικό ενδιαφέρον περιοχή (Δυτική Φραγκίστα) λόγω της προσέγγισης της με την Ι.Μ. Τατάρνας και την επαφή της με τη λίμνη των Κρεμαστών (βλ. *Μελέτες Ευρυτανίας Α.Ε.*).

Η αποδοχή και η επιτυχία του προγράμματος είναι εμφανής και εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς τα πρώτα αποτελέσματα.

- Κατασκευάστηκαν περίπου 76 Αγροτουριστικές εκμεταλλεύσεις σε 21 Κοινότητες του Νομού.
- Υπερδιπλασιάστηκε η τουριστική υποδομή του Νομού αφού προστέθηκαν άλλες 1.000 περίπου κλίνες.

- Αρκετοί νέοι άνθρωποι παρέμειναν στα χωριά τους αφού εξασφάλισαν απασχόληση και ένα επαρκές εισόδημα. Η οικονομική ανέλιξη όσων ασχολήθηκαν με τον αγροτουρισμό καταδεικνύεται και από τα τηρούμενα βιβλία επισκεπτών όπου καταγράφονται πληρότητες ακόμη και 100% με μέσες ετήσιες πληρότητες 60-80%. Εκτός όμως από την εξασφάλιση μακροπρόθεσμης και μόνιμης απασχόλησης στους δικαιούχους και σε σχετικές θέσεις εργασίας το πρόγραμμα εξασφάλισε εποχική και βραχυπρόθεσμη εργασία σε μεγάλο πληθυσμό κυρίως κατά τη διάρκεια της κατασκευής.

- Αυξήθηκε η τουριστική κίνηση στο Νομό Ευρυτανίας με αρκετά καλά οικονομικά αποτελέσματα. Επίσης, αμβλύθηκαν οι ενδο-περιφερειακές ανισότητες γιατί το πρόγραμμα εφαρμόστηκε με στόχο τη διασπορά της τουριστικής κίνησης στο σύνολο του νομού. Επιπλέον, επέδρασε ευεργετικά στην υποκίνηση του ενδιαφέροντος ιδιωτών για επενδύσεις στην περιοχή κυρίως στον οικιστικό τομέα.

- Το πρόγραμμα συνετέλεσε στην ανάδειξη εταιρικών σχέσεων στο τοπικό επίπεδο αλλά και ενδυνάμωσε κάθετες σχέσεις κυρίως με τη συνεργασία των κεντρικών υπηρεσιών και των δημοσίων φορέων (Φορείς Κεντρικού Σχεδιασμού: ΥΠΕΘΟ, ΥΠΓΕ, Αγροτική Τράπεζα και Τοπικούς Φορείς: Νομαρχία-Δ/ση Γεωργίας, Υποκατάστημα ΑΤΕ, Αναπτυξιακή ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.). Πιο συγκεκριμένα, η αναπτυξιακή εταιρεία ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε. ως εντολοδόχος φορέας υλοποίησης του προγράμματος με την υποστήριξη και της Δ/σης Γεωργίας του Νομού ανέλαβε την ευθύνη ενημέρωσης των κατοίκων για τους στόχους του προγράμματος, τα οφέλη που θα προκύψουν και τα προαπαιτούμενα ένταξης στο πρόγραμμα. Επιπλέον, ανέλαβε την υποστήριξη με παροχή βοήθειας στους υποψήφιους δικαιούχους ώστε να ξεπεράσουν τους δισταγμούς τους για ένταξη στο πρόγραμμα. Ως τέτοια βοήθεια αναφέρεται η προεκτίμηση της καταλληλότητας των οικοπέδων από μηχανικούς της εταιρείας, ώστε η υποβολή των δαπανηρών τοπογραφικών διαγραμμάτων να συνοδεύεται από τη βεβαιότητα της αποδοχής τους, καθώς και η υποβοήθηση τους στη συμπλήρωση κάθε είδους αιτήσεων για την εξασφάλιση των δικαιολογητικών ή (στη συνέχεια) παραστατικών στοιχείων.

Επίσης, η εφαρμογή προγράμματος επιδοτούμενης κατάρτισης για όσους εγκρίθηκαν δικαιούχοι συμμετοχής στο πρόγραμμα στα πλαίσια προγραμμάτων που στοχεύουν στην επέκταση ευκαιριών για τοπική απασχόληση και χρηματοδοτήθηκαν από το ΕΚΤ.

Εξάλλου, οι Δασικές Υπηρεσίες του Νομού ανέλαβαν την υλοποίηση άλλων παράλληλων προγραμμάτων για ανάδειξη περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλους και προβολή μνημείων της φύσης στην περιοχή, διάνοιξη μονοπατιών και εξασφάλιση με εμπλουτισμό θηραμάτων και ιχθυοφόρτωση με εμπλουτισμό ιχθυοφόρων ρευμάτων της περιοχής ώστε να εξασφαλίζονται επιλογές στην ενασχόληση των τουριστών. (βλ. Ευρυτανία Α.Ε., 1996)

- Ο Αγροτουρισμός σε συνδυασμό με το Χιονοδρομικό, τον ορειβατικό και τον οικοτουρισμό, διαπιστώνεται πλέον ότι είναι οι σύγχρονες μορφές τουρισμού που δένουν απόλυτα με το περιβάλλον της Ευρυτανίας.

10.5.5. Εμπόριο

Το συντριπτικό ποσοστό της εμπορικής δραστηριότητας ασκείται από οικογενειακής μορφής μικρές επιχειρήσεις με εξαίρεση τα δύο μεγάλα super market (αλυσίδες καταστημάτων σε όλη την Ελλάδα) στην πρωτεύουσα του Νομού.

Διακινούμενα προϊόντα είναι τρόφιμα, ζώα, ζωοτροφές, ξυλεία, υλικά οικοδομών και μικρές ποσότητες γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων.

Το ανεπαρκές εσωτερικό οδικό δίκτυο και η δυσκολία πρόσβασης στους όμορους Νομούς περιορίζουν τις εμπορικές συναλλαγές και ταυτόχρονα αυξάνουν το κόστος μεταφοράς.

10.5.6. Τράπεζες - Ασφάλειες.

Στο Νομό υπάρχουν 6 καταστήματα τραπεζών με συνολικό αριθμό απασχολουμένων 35 άτομα (βλ. Πίνακα 6).

Πίνακας 6. Υποκαταστήματα Τραπεζών στην Ευρυτανία

ΕΘΝΙΚΗ	2 υποκαταστήματα
ΑΓΡΟΤΙΚΗ	1 υποκατάστημα

ΕΜΠΟΡΙΚΗ	1 υποκατάστημα
ΚΤΗΜΑΤΙΚΗ	1 υποκατάστημα
ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	1 υποκατάστημα

Επίσης στο Νομό υπάρχουν 3 υποκαταστήματα ασφαλιστικών εταιρειών:

Εθνική Ασφαλιστική, INTERAMERICAN και NATIONALE - NEDERLANDEN. (Πηγή: Μελέτες Ευρυτανίας Α.Ε.)

Τα ασφαλιστικά προβλήματα των εργαζομένων, αντιμετωπίζονται κυρίως στο πλαίσιο της γενικής ασφαλιστικής πολιτικής της χώρας, χωρίς ουσιαστικές ειδικές ρυθμίσεις για τον προβληματικό αυτό Νομό στον οποίο η επικοινωνία των ασφαλισμένων με τα αντίστοιχα ταμεία είναι για αρκετό χρονικό διάστημα του έτους πρακτικά αδύνατη.

10.5.7. Υγεία

Οι εδαφολογικές, πληθυσμιακές και κλιματολογικές ιδιομορφίες του Νομού καθιστούν δύσκολη την ικανοποιητική επίλυση του προβλήματος της υγείας των κατοίκων.

Ειδικότερα, η πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια παροχή υπηρεσιών του Νομού στον τομέα της υγείας καλύπτεται από 17 αγροτικά ιατρεία, 2 υγειονομικούς σταθμούς, το Κέντρο Υγείας Δυτ. Φραγκίστας και το Γενικό Νοσοκομείο Καρπενησίου. Οι ελλείψεις των παραπάνω κέντρων είναι σοβαρότατες.

Τα αγροτικά ιατρεία δεν είναι εκσυγχρονισμένα και στελεχωμένα, λειτουργούν κατά διαστήματα υποτυπωδώς όταν υπάρχουν γιατροί. Το Κέντρο υγείας Δυτ. Φραγκίστας δεν λειτουργεί λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος επιστημονικού προσωπικού. Το Γενικό Νοσοκομείο Καρπενησίου έχει βελτιωθεί σημαντικά με την καινούργια πτέρυγα που έγινε, έχει ένα σημαντικό αριθμό επιστημονικού προσωπικού, λειτουργούν 50 κλίνες και υπάρχει δυνατότητα να λειτουργήσουν άλλες 40 κλίνες που είναι έτοιμες, λείπει μόνο κάποιος εξοπλισμός. Υπάρχουν όμως ακόμα ελλείψεις όπως, ορισμένες

ειδικότητες επιστημονικού προσωπικού, καρδιολογική κλινική, εντατική μονάδα, μηχανογράφηση, μονάδα τεχνητού νεφρού κ.λ.π.

10.5.8. Παιδεία.

Στο Νομό λειτουργούν σήμερα 18 Νηπιαγωγεία με 197 νήπια, 43 Δημοτικά με 1.114 μαθητές, 2 Ενιαία Λύκεια 4 Λυκειακών τάξεων με 449 μαθητές, 7 Γυμνάσια με 606 μαθητές, 1 Τεχνικό Επαγγελματικό Εκπαιδευτήριο με 132 μαθητές, Γ' τάξη πρώην ΤΕΛ με 68 μαθητές, Β' τάξη πρώην ΤΕΣ με 18 μαθητές, 1 Ι.Ε.Κ. με 55 σπουδαστές, 1 Εκκλησιαστικό Λύκειο με 30 μαθητές και 1 Τμήμα Δασοπονίας του παραρτήματος Τ.Ε.Ι. Λαμίας με 480 σπουδαστές. (Πηγή: Μελέτες Ευρυτανίας Α.Ε., στοιχεία 1998)

Οι συνθήκες επικοινωνίας κατά την χειμερινή περίοδο δυσχεραίνουν την παροχή εκπαίδευσης και εξαναγκάζουν σε εσωτερική ή εκτός Νομού μετακίνηση σημαντικού τμήματος του πληθυσμού.

Παρά τις ελλείψεις υποδομής στο χώρο της εκπαίδευσης, τα ποσοστά επιτυχίας των αποφοίτων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση διατηρούνται σε πολύ καλό επίπεδο συγκρινόμενα με αυτά των άλλων περιοχών της χώρας. Το γεγονός αυτό έχει θετική επίδραση στην εξέλιξη των Ευρυτάνων, οδηγεί όμως στη συνέχεια σε μετανάστευση του εκλεκτότερου μέρους του ντόπιου πληθυσμού. Η αιμορραγία αυτή θα σταματήσει μόνο όταν υπάρξει η κοινωνική υποδομή και οι οικονομικές προϋποθέσεις που θα συγκρατήσουν αυτό το τμήμα του πληθυσμού.

Η περιοχή της Ευρυτανίας προσφέρεται για λειτουργία επαγγελματικών σχολών, που έχουν σχέση με τους κυριότερους παραγωγικούς τομείς της (τουρισμός, δασοπονία, κτηνοτροφία, αλιεία κ.λ.π.).

Επίσης, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση του παραρτήματος ΤΕΙ Λαμίας που λειτουργεί στο Καρπενήσι μπορεί να γίνουν ακόμα άλλα δύο τμήματα όπως, ζωικής παραγωγής και τουριστικών επιχειρήσεων με κατεύθυνση ορεινού τουρισμού. Η λειτουργία των τμημάτων αυτών θα συμβάλλει αποφασιστικά στην τόνωση της οικονομικής πολιτιστικής και κοινωνικής ζωής του τόπου.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονίσουμε τη λειτουργία του Ινστιτούτου Ορεινής Οικονομίας του ΕΘΙΑΓΕ, με έδρα το Καρπενήσι. Το Ινστιτούτο έχει αναλάβει σημαντική δράση στο νομό αλλά μπορεί σε συνδυασμό με άλλα ιδρύματα (όπως τα ΤΕΙ και η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.) να προσφέρει περισσότερα.

10.5.9. Πολιτισμός

Ο πλούτος της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του Νομού δεν έχει έρθει στην επιφάνεια μέχρι σήμερα λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος του Υπουργείου Πολιτισμού προς την κατεύθυνση αυτή, παρόλο ότι υπάρχουν πολλά στοιχεία και κυρίως σε ιδιώτες επιστήμονες, τα οποία δεν αξιολογήθηκαν μέχρι σήμερα και δεν έγιναν οι απαραίτητες ενέργειες. Τελευταία έγινε μία προσπάθεια για τον εντοπισμό και διατήρηση των Βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων αλλά ακόμα δεν προχώρησε η διαδικασία. Κρίνεται απαραίτητο να δημιουργηθεί τμήμα της Αρχαιολογικής υπηρεσίας με ικανή στελέχωση προσωπικού και οικονομικών πόρων.

Η Ευρυτανία διαθέτει τεράστιο πολιτιστικό πλούτο και ιστορία. Χαρακτηριστικά (εκτός των όσων έχουν αναφερθεί) είναι τα ιστορικά χωριά των Κορυσχάδων (παραδοσιακός οικισμός ΕΟΤ), της Βίνιανης, του Κρίκελου και της Δομνίστας, όπου έδρασε η Εθνική Αντίσταση στα χρόνια της Γερμανικής κατοχής. Εξάλλου, ολόκληρος ο νομός υπήρξε καταφύγιο και ορμητήριο πολλών επαναστατών του 1821, όπως του Καραϊσκάκη (οι πύργοι του έχουν αναστηλωθεί), του Μπότσαρη κ.α.

10.5.10. Αθλητισμός.

Στον τομέα του αθλητισμού, οι υπάρχουσες εγκαταστάσεις περιορίζονται στο Εθνικό Γυμναστήριο Καρπενησίου για ποδόσφαιρο, μπάσκετ, βόλεϊ και ενόργανη γυμναστική, που δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις και θέλει επέκταση. Πρόσφατα έγινε κλειστό Κολυμβητήριο το οποίο είναι υψηλών προδιαγραφών. Τα ποδοσφαιρικά γήπεδα του Νομού που ανέρχονται σε 10 χρειάζονται βελτιώσεις για να μπορούν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις.

Τα φυσικά πλεονεκτήματα της περιοχής δημιουργούν όλες τις προϋποθέσεις για μια φιλόδοξη αλλά ρεαλιστική συνολική πρόταση που είναι:

- Η κατασκευή του Αθλητικού Κέντρου προετοιμασίας αθλητών στο Καρπενησί, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη.

- Ναυαθλητικές Εγκαταστάσεις στη Λίμνη Κρεμαστών, που έχει τα καλύτερα και καθαρότερα νερά απ' όλες τις λίμνες της χώρας. Σήμερα, παρά το ιδανικό υψόμετρο για αθλητική ενασχόληση, με ότι αυτό συνεπάγεται για τις επιδόσεις των αθλητών, οι αθλητικοί σύλλογοι που επιλέγουν την περιοχή αυτή για θερινή προετοιμασία είναι δευτερεύουσας σημασίας. Με βελτίωση της αθλητικής υποδομής και της τεχνικής υποστήριξης ο Νομός έχει να έχει όλες τις προδιαγραφές να προσελκύσει αθλητικούς συλλόγους εθνικής και ευρωπαϊκής εμβέλειας (ΠΑΕ, ΤΑΚ κλπ). Η συγκράτηση των μεγάλων αθλητικών συλλόγων στον ελληνικό ορεινό χώρο τη θερινή περίοδο αποτρέπει την έξοδο συναλλάγματος προς τις περιοχές της Β.Ιταλίας, της Αυστρίας, της Γερμανίας κλπ. και επιπλέον διοχετεύει πόρους σε περιοχές που έχουν ανάγκη την ανάπτυξη. Άρα, πρόκειται για μέθοδο περιφερειακής ανάπτυξης με εθνική σημασία.

10.5.11. Υποδομή - Δίκτυα.

α. Δίκτυα μεταφορών.

Πίνακας 7. Η κατάσταση του Οδικού Δικτύου στην Ευρυτανία.

Μήκος υφισταμένου οδικού δικτύου (πλην Δασικού και αγροτικού) 1272 χλμ.			
Εθνικό δίκτυο	72 χλμ. ασφαλτ.	72 χλμ. αδιάνοικτα	0 χλμ.
Επαρχιακό "	600 "	350 "	20 "
Δημοτικό "	350 "	50 "	50 "
Αστικό και ημιαστικό	250 "	50 "	50 "
ΣΥΝΟΛΟ	1.270	522	120

Πηγή: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ευρυτανίας, 1999.

Το κύριο πρόβλημα του Νομού είναι το οδικό δίκτυο, τόσο αυτό που συνδέει τον Νομό με την ευρύτερη περιφέρεια και την υπόλοιπη χώρα, όσο και το εσωτερικό δίκτυο που συνδέει τις πρώην Κοινότητες και τους οικισμούς (βλ.Χάρτη 3). Υπάρχει επίσης το πρόβλημα της απομόνωσης της Ευρυτανίας από τους όμορους νομούς, κυρίως Καρδίτσας, Άρτας και Αιτωλοακαρνανίας,

λόγω της μη κατασκευής των οδικών αξόνων που οδηγούν από και προς Ευρυτανία. Οι άξονες αυτοί είναι σημαντικοί γιατί δυσχεραίνεται ή αποκλείεται η ανταλλαγή και μετακίνηση τόσο των προϊόντων όσο και του ανθρώπινου δυναμικού, το περισσότερο χρονικό διάστημα.

Όπως παρουσιάζεται η παραπάνω εικόνα του οδικού δικτύου, λαμβανομένου υπόψη του ορεινού της περιοχής, η μέση ταχύτητα δεν ξεπερνά τα 50 χιλ./ώρα στο Εθνικό δίκτυο και μετά δυσκολίας τα 40 χιλ./ώρα στο εσωτερικό οδικό δίκτυο, λόγω των μεγάλων κατά μήκος κλίσεων του οδοστρώματος καθώς και τις πολλές και απότομες κλειστές στροφές που δυσκολεύουν την ορατότητα.

Υπάρχουν επίσης πρώην Κοινότητες που επικοινωνούν με το κέντρο του Νομού μέσω άλλων Νομών, γεγονός που διπλασιάζει την απόσταση τους από το κέντρο της Ευρυτανίας.

Επίσης λόγω της κακής βατότητας του εσωτερικού οδικού δικτύου του Νομού, οι κάτοικοι των απομακρυσμένων πρώην Κοινοτήτων, αναγκάζονται να επικοινωνούν με την έδρα του Νομού μόνο για υπηρεσιακούς λόγους, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ενιαία συνοχή και προσπάθεια προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης και διατήρησης του Νομού.

Είναι βέβαιο ότι ένα καλό οδικό δίκτυο θα ήταν από μόνο του ικανό να ανεβάσει σημαντικά το επίπεδο ανάπτυξης του Νομού, αφού όλοι οι παραγωγικοί τομείς του, που παρουσιάζουν δυνατότητα για ανάπτυξη, έχουν ως προϋπόθεση για την επίτευξη των αντίστοιχων στόχων τους την δημιουργία ενός ανεκτού οδικού δικτύου. Ο τουρισμός (σύνδεση με την ευρύτερη περιοχή, προσπέλαση στους οικισμούς, στα αξιοθέατα, στα κέντρα χειμερινού τουρισμού, στα δάση), η εκμετάλλευση του δασικού πλούτου (δασικοί δρόμοι, προσπέλαση ανεκμετάλλευτων συστάδων, πυροπροστασία κ.λ.π.) η κτηνοτροφία (προσπέλαση βοσκοτόπων), η μεταποίηση και το εμπόριο (διακίνηση πρώτης ύλης -παραγωγής, εμπορία προϊόντων) και τέλος η ίδια οικιστική αναδιοργάνωση του Νομού έχουν ως προϋπόθεση ένα σύγχρονο οδικό δίκτυο

Το έντονο ορεινό ανάγλυφο του Νομού αποκλείει την σιδηροδρομική επικοινωνία, όπως αποκλείει και την δημιουργία αεροδρομίου με τα σημερινά

τεχνικοοικονομικά κριτήρια. Είναι όμως σκόπιμο η κατασκευή ενός τουλάχιστον ελικοδρομίου για έκτακτες και επείγουσες ανάγκες.

β. Δίκτυα ενέργειας και τηλεπικοινωνιών .

«Το δίκτυο ενέργειας της ΔΕΗ καλύπτει περίπου το 99% των οικισμών του Νομού. Υπάρχει πρόβλημα σε ορισμένους απομακρυσμένους οικισμούς που πιστεύουμε ότι σε σύντομο χρονικό διάστημα θα ξεπεραστεί. Το δίκτυο τηλεπικοινωνίας τα τελευταία χρόνια έχει γίνει πολύ ικανοποιητικό. Υπάρχουν 10.500 συνδέσεις και 8.923 συνδρομητές αναλογία δηλαδή 1 σύνδεση ανά 2 άτομα περίπου» (Νομαρχ. Αυτοδ. Ευρυτανίας, 1999). Υπάρχουν όμως και ορισμένες κοινότητες και οικισμοί που ακόμα έχουν πρόβλημα τηλεπικοινωνίας, όπως υπάρχει πρόβλημα στην ποιότητα της τηλεφωνίας. Το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίζεται με την ασύρματο και ψηφιακή επικοινωνία.

γ. Οικιστική υποδομή (Υδρευση - Αποχέτευση - Κατεργασία Λημμάτων Διαχείριση απορριμμάτων)

Το δίκτυο ύδρευσης καλύπτει τις ανάγκες του Νομού κατά 70% περίπου. Υπάρχουν αρκετές ελλείψεις τόσο στο Δήμο Καρπενησίου όσο και σε πολλούς άλλους οικισμούς. Πολλοί οικισμοί στερούνται παντελώς του εσωτερικού δικτύου, αλλά και γενικώς, εμφανίζουν ελλείψεις τόσο σε ποσότητα όσο και σε ποιότητα, λόγω βλαβών και ακατάλληλων πεπαλαιωμένων δικτύων.

Δίκτυο αποχέτευσης έχουν λίγοι οικισμοί, χωρίς όμως βιολογικό καθαρισμό πλην της πόλεως του Καρπενησίου που απέκτησε τελευταία και εξ' αυτού του γεγονότος, υπάρχει σοβαρό πρόβλημα και πρέπει να αντιμετωπισθεί συλλογικά μια πλήρη μελέτη διάθεσης των λυμάτων, για να διατηρηθεί και εις το μέλλον το περιβάλλον αμόλυντο, ώστε να δικαιωθεί ο ΟΗΕ που όρισε την περιοχή της Ευρυτανίας και ειδικότερα το Καρπενήσι, ως σημείο αναφοράς των μετρήσεων μόλυνσης του περιβάλλοντος για όλη την Μεσόγειο.

Η διάθεση και διαχείριση των απορριμμάτων είναι ανύπαρκτη. Απαιτείται ριζική αντιμετώπιση του προβλήματος με μια μελέτη που θα προσεγγίζει το όλο πρόβλημα. Εκτός της πόλης Καρπενησίου, που έχει κάποια στοιχειώδη υποδομή (κάψιμο - ενταφιασμός), σ' όλη την υπόλοιπη Ευρυτανία, γίνεται απόρριψη σε χαραδρώσεις ή σε απότομα βάραθρα,

πράγμα ανεπίτρεπτο για τα σημερινά δεδομένα. Τελευταία έγιναν προσπάθειες σε διάφορες περιοχές του Νομού για τον σκοπό αυτό, αλλά δεν προχώρησαν σε καμιά ενέργεια γιατί δεν υπήρξε χρηματοδότηση.

10.5.12. Σύστημα οικισμών - περιβάλλον.

Οι οικισμοί είναι διασπαρμένοι και οι αποστάσεις μεταξύ των περισσότερων είναι σημαντικές. Ο πληθυσμός των οικισμών των κυμαίνεται από 20 έως 1.200 κατοίκους, πλην της πόλης του Καρπενησίου που έχει περίπου 10.000 βάσει πραγματικών δεδομένων και όχι της απογραφής. Το σύστημα της δόμησης των οικισμών, εκτός τεσσάρων οικισμών, είναι της ελεύθερης και διασκορπισμένης δόμησης.

Ο Νομός έχει 11 Δήμους, 80 Δημοτικά Διαμερίσματα και 83 συνοικισμούς. Το ύψος των κτιρίων είναι 7.50 μ. πλην τμημάτων της πόλης του Καρπενησίου που είναι 11.00 μ. Υπάρχουν πολλά παραδοσιακά κτίσματα, που αν δεν υπάρξει ειδική μέριμνα θα κατεδαφισθούν και αυτά.

Υπάρχει μεγάλο ενδιαφέρον κυρίως από τους ετεροδημότες της διασποράς, για ανοικοδόμηση στην παλαιά γενέτειρά των, πλην όμως, καθίσταται αδύνατο γιατί δεν υπάρχουν εντός των οικισμών οικοπέδα και απαιτείται η επέκταση των ορίων των οικισμών. Οι οικισμοί αυτοί είναι περίπου 40 και προ τριετίας άρχισε κάποια διαδικασία αποτύπωσης με προορισμό την επέκταση των, πλην όμως σταμάτησε δήθεν εν όψει ρυθμίσεως του όλου οικιστικού συστήματος.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οικισμοί είναι :

- Ακριβή η έκδοση των μικρών οικοδομικών αδειών για κατοικία
- Στενότητα οικοπεδικών χώρων
- Συντήρηση και επισκευή των παλαιών σπιτιών και κυρίως των παραδοσιακών.

Οι λύσεις που προτείνονται είναι :

- 1) Νομοθετική ρύθμιση για μικρότερους συντελεστές αμοιβής έκδοσης οικοδομικών αδειών για μικρές κατοικίες και αγροτικά κτίσματα.

2) Επέκταση οικισμών σε δημόσιες εκτάσεις, όπου οι περιοχές δεν είναι δασωμένες.

3) Δάνεια με χαμηλό επιτόκιο προκειμένου να επαναπατριθούν οι ετεροδημότες ή οι διαμένοντες στο Νομό και δεν έχουν κατοικία.

Το περιβάλλον της Ευρυτανίας μέχρι τώρα τουλάχιστον παραμένει σχεδόν άθικτο. Για να διατηρηθεί και στο μέλλον, απαιτούνται να γίνουν οι προαναφερόμενες ενέργειες στον τομέα της αποχέτευσης, των απορριμμάτων και εν γένει της προστασίας των δασών, των λιμνών, των ρεμάτων και των τοπίων της περιοχής. Πρόκειται για ένα από τα ωραιότερα ορεινά θέρετρα της Ευρώπης που συνδυάζει την πλούσια βλάστηση των Γαλλοελβετικών Άλπεων με την γλυκύτητα του κλίματος και την ζεστασιά του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος των μεσογειακών χωρών.

Φωτογραφία 5. Βελούχι.

Πηγή: Καρπενήσι 94. Τουριστικός Οδηγός.

Φωτογραφία 6. Το Γεφύρι της Βίνιανης. Μνημείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Πηγή: Καρπενήσι 94. Τουριστικός Οδηγός.

11. Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα από την περιγραφή του νομού Ευρυτανίας επισημαίνουμε το μεγάλο πλεονέκτημα στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον, το μέτριο και σε πολλές διοικητικές ενότητες χαμηλό βαθμό υποδομών, την οικονομική και γενικότερα αναπτυξιακή καθυστέρηση του νομού, την ανάγκη για παροχή κατευθύνσεων προς το παραγωγικό περιβάλλον, την ανεπάρκεια κοινωνικών υποδομών, τη χαμηλή ποιότητα ζωής όσον αφορά το δικαίωμα των πολιτών στα πλεονεκτήματα της σύγχρονης ζωής και την υψηλή ποιότητα ζωής σε ότι αφορά την απουσία των αρνητικών επιπτώσεων της ανοργάνωτης ανάπτυξης. Επίσης πρέπει να αναφέρουμε το εύρος των τουριστικών δυνατοτήτων του νομού και κυρίως το ρόλο του χιονοδρομικού κέντρου του Βελουχιού, τη διάθεση της τοπικής κοινωνίας να συνταχθεί με μια αειφόρο αναπτυξιακή προσέγγιση, τα δυσμενή δημογραφικά δεδομένα (μετανάστευση και υπογεννητικότητα) και το πλεονέκτημα της δυνατής ανάδειξης και αξιοποίησης των υπαρχόντων σχέσεων με τους μετανάστες του εσωτερικού και του εξωτερικού, με επιχειρηματικές προοπτικές.

12. Αξιολόγηση της κατάστασης, των πολιτικών και των προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν

Είναι γνωστό ότι τόσο από το 1^ο Κ.Π.Σ., όσο και από το 2^ο Κ.Π.Σ. διατέθηκαν σημαντικοί πόροι πάνω στην ίδια αναπτυξιακή κατεύθυνση που επιχειρείται και με την πρόταση του νομού για το 3^ο ΚΠΣ.

Δεν είχαν όμως τα αναμενόμενα αποτελέσματα για τους παρακάτω λόγους:

1. Η υστέρηση του Νομού Ευρυτανίας σε υποδομές σε σχέση με τους υπόλοιπους Νομούς της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδος ήταν αρκετά μεγάλη.

2. Οι μηχανισμοί υλοποίησης (τόσο σε Περιφερειακό επίπεδο όσο και σε τοπικό) είχαν και έχουν φοβερές ελλείψεις (ελλιπές στελεχιακό δυναμικό, μέσα, εξοπλισμός κ.λ.π.).

3. Η κατανομή των πόρων δεν ήταν πάντα η απαιτούμενη με συνέπεια να έχουμε αποσπασματικές εφαρμογές προγραμμάτων αλλά και δημιουργία κλίματος αναξιοπιστίας.

4. Οι ρυθμοί υλοποίησης (σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο) χαρακτηρίζονται αργοί έως μέτριοι, με συνέπεια να υπάρχει απώλεια πόρων.

5. Το αναχρονιστικό θεσμικό πλαίσιο σε πολλές περιπτώσεις ήταν και είναι εμπόδιο στην αποτελεσματική εφαρμογή πολιτικών ανάπτυξης και προγραμμάτων.

6. Η γενικότερη οικονομική κατάσταση της χώρας αλλά και της Ευρυτανίας ειδικότερα (αποβιομηχάνιση, οριακός πρωτογενής τομέας κ.λ.π.) δεν ήταν η ευνοϊκότερη για τη δημιουργία επενδυτικού κλίματος με εξαίρεση τον τριτογενή τομέα.

Είναι προφανές ότι με τους ρυθμούς χρηματοδότησης του 2^{ου} Κ.Π.Σ. δεν είναι δυνατόν ο Νομός να βγει ποτέ από την απομόνωση και να πετύχει τους αναπτυξιακούς του στόχους.

13. Η εφαρμογή του LEADER και η αξιολόγηση του

Η περιοχή LEADER 1 στην οποία υλοποιήθηκε το πρόγραμμα βρίσκεται στο κέντρο του νομού Ευρυτανίας και απαρτίζεται από 15 Κοινότητες σε σύνολο 82 ΟΤΑ (προ Νόμου Καποδίστρια). Η συνολική έκταση της περιοχής είναι 395,5 χιλ.στρέμ. με κυρίαρχη μορφολογία τα δάση, τους βοσκότοπους (συνολικά 85%) και τα ποτάμια. Το έντονο ανάγλυφο της περιοχής, οι αντικειμενικά αντίξοες συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων (αριθμός κατοίκων: 5011), οι συνεχώς υπαβαθμιζόμενες πληθυσμιακά και οικονομικά τοπικές κοινωνίες έστρεψαν το ενδιαφέρον των τοπικών φορέων σχεδιασμού του προγράμματος στη συγκεκριμένη περιοχή.

Φορέας υλοποίησης του προγράμματος υπήρξε η ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε., η οποία είχε ήδη υποστηρίξει και υλοποιήσει το πρόγραμμα του Αγροτουρισμού. Κατείχε δηλαδή την εμπειρία ως φορέας υλοποίησης του ΜΟΠ-ΑΚΕ, όπως αναφέρθηκε σε σχετικό με τον αγροτουρισμό κεφάλαιο. Αυτός ήταν και ο λόγος που το πρόγραμμα στράφηκε κυρίως στην αξιοποίηση των τουριστικών δυνατοτήτων της περιοχής. Παρατηρείται λοιπόν μια προσπάθεια συνδυασμού και συμπληρωματικότητας των δύο προγραμμάτων. Τα βασικά οικονομικά στοιχεία του προγράμματος παρουσιάζονται στον πίνακα 8.

Πίνακας 8. Βασικά οικονομικά στοιχεία πρ. LEADER (σε χιλ.δρχ)

	Συνολική κατανομή	Αρχική κατανομή
Σύνολο προγράμματος	423.250	477.250
Σύνολο Δημόσιας Δαπάνης	298.450	340.500
Κοινοτική συμμετοχή	219.485	252.000
ΕΤΠΑ	92.912,5	99.750
ΕΓΤΠΕ-Π	117.262,5	134.825
ΕΚΤ	9.310	9.310

Εθνική συμμετοχή	77.965	88.500
Ίδια συμμετοχή	124.800	136.750

Πηγή: Μελέτη αξιολόγησης του προγράμματος LEADER στην Ευρυτανία.

Στόχος του προγράμματος LEADER υπήρξε η συγκράτηση του εναπομείναντος πληθυσμού στις εστίες του και η δημιουργία νέων δραστηριοτήτων. Το πρόγραμμα στήριξε τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων με αντικείμενο την τοπική αξιολόγηση του ξύλου και της πέτρας που αφθονούν στην περιοχή, ενώ η βελτίωση της εμπορευματοποίησης του μελιού στήριξε έμμεσα τον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Παράλληλα, συμμετείχε στην κατάρτιση των νέων με τρία προγράμματα σε θέματα τοπικής ανάπτυξης, αγροτουρισμού και μελισσοκομίας, παρέχοντας κατ'αυτόν τον τρόπο κατάρτιση ανταποκρινόμενη στη ζήτηση της αγοράς εργασίας και στην προσφορά των φυσικών πόρων του νομού.

Επίσης κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν μερικά βασικά έργα - ενέργειες του προγράμματος που εντάχθηκαν σε μέτρα. Πρόκειται για τη δημιουργία 10 αγροτουριστικών καταλυμάτων, τη συντήρηση και προβολή με σύγχρονα μέσα επικοινωνίας και προώθησης έργων υποστηρικτικών του αγροτουρισμού, τη δημιουργία νέων Μ.Μ.Ε. και έργων τοπικής αξιοποίησης και εμπορευματοποίησης της γεωργικής παραγωγής. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τη δημιουργία βιντεοταινίας, η οποία μέσω του ΕΟΤ κυκλοφορεί σε όλες τις χώρες του κόσμου. Στα πλαίσια του ίδιου μέτρου δημιουργήθηκε η υποδομή ενός εκθεσιακού χώρου στο Καρπενήσι για την προβολή των τοπικών προϊόντων. Η έδρα επιλέχθηκε με στόχο την επαφή με όσο το δυνατόν μεγαλύτερο τμήμα της αγοράς και των τουριστικών ρευμάτων.

Αξιολογώντας ex-post και με οικονομικά μεγέθη το πρόγραμμα επισημαίνεται ότι υλοποιήθηκε σε ποσοστό 81% ως προς τον αρχικό προϋπολογισμό και σε ποσοστό 92% ως προς τον τελικό. Αυτό δικαιολογείται από την θεωρητική προσέγγιση του πρώτου μέρους της εργασίας, όπου τονίστηκε η αδυναμία απορρόφησης κεφαλαίων που παρουσιάζουν οι ορεινές-μειονεκτικές περιοχές.

Πριν προχωρήσουμε στην αναλυτική καταγραφή των αποτελεσμάτων του LEADER 1 οφείλουμε να επισημάνουμε τα σημαντικά στοιχεία του follow

υρ του προγράμματος. Βασικότερο υπήρξε η κινητοποίηση των τοπικών επιχειρηματιών και η ανάληψη της τοπικής δράσης. Αυτό αποδεικνύεται από την έντονη ζήτηση που υπάρχει για ένταξη νέων επενδύσεων στο νέο πρόγραμμα LEADER 2. Εξάλλου, οι επιχειρήσεις που δημιουργήθηκαν έχουν ήδη σημαντική παρουσία στην τοπική οικονομία (μερικές μάλιστα προγραμματίζουν ένταξη σε άλλους επενδυτικούς νόμους για επέκταση), ενώ κάποιες άλλες είναι πια επώνυμες σε πανελλήνια κλίμακα.

Αναλυτικά, τα αποτελέσματα του LEADER 1 στην περιοχή εφαρμογής και με διάχυση σε όλο το νομό Ευρυτανίας είναι τα εξής:

- Τεχνική βοήθεια σχετικά με την τοπική ανάπτυξη και αναπτυξιακές μελέτες. Επίσης, τεχνική βοήθεια δόθηκε και στους φορείς των σχεδίων ανάπτυξης αλλά και σε ήδη ισχύουσες δραστηριότητες.

- Επαγγελματική κατάρτιση σχετικά με την τοπική ανάπτυξη, την πληροφορική, τον αγροτουρισμό, τη στελέχωση επιχειρήσεων, τα παραδοσιακά επαγγέλματα και τις νέες ανταγωνιστικές καλλιέργειες.

- Στον αγροτουρισμό υπήρξε έρευνα αγοράς, δημόσια έργα υποδομής, μέτρα για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, αξιοποίηση κτιρίων και αγροτικών οικισμών, επενδύσεις μεμονωμένων ατόμων και συνεταιρισμών, δημιουργία συστημάτων κράτησης δωματίων.

- Για τις ΜΜΕ δόθηκαν κατευθύνσεις ώστε να συνδεθούν με τις γεωργικές και δασοκομικές δραστηριότητες, ενώ στο εμπόριο καθιερώθηκε ταυτότητα των προϊόντων, έλεγχος ποιότητας, βελτίωση τεχνολογιών παραγωγής και μεταποίησης, οργάνωση των σταδίων παραγωγής και ανάπτυξη πολιτικής προώθησης.

- Επίσης έγιναν διαμορφώσεις και αναπλάσεις, ανάδειξη χώρων, έργα οδοποιίας και προστασίας του περιβάλλοντος .

Οι δείκτες επιπτώσεων όσον αφορά το παραγωγικό περιβάλλον εστιάζονται (χωρίς να υπολογίζονται οι δευτερογενείς επιπτώσεις) στην προώθηση των τοπικών προϊόντων, στη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, στην αύξηση των επισκεπτών στην περιοχή, στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας των ΜΜΕ.

Οι επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον αφορούν κυρίως την ανάδειξη και αξιοποίηση των τουριστικών πόρων, ενώ στο κοινωνικό περιβάλλον αφορούν στη συγκράτηση του πληθυσμού και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στους ορεινούς οικισμούς. (βλ. Μελέτη Αξιολόγησης LEADER, Ευρυτανία Α.Ε., 1996)

14. Αξιολόγηση συνάφειας στόχων κοινοτικών, εθνικών και τοπικών.

Βασικός σκοπός είναι η ανάκαμψη του Νομού με πρώτο στόχο την πληθυσμιακή σταθεροποίηση μέσα από αναβαθμισμένες συνθήκες ζωής, δηλαδή εξασφάλιση απασχόλησης με ταυτόχρονη παροχή επαρκούς και αξιοπρεπούς κοινωνικού και πολιτιστικού εξοπλισμού. Ο στόχος αυτός είναι κοινός για όλα τα επίπεδα διοίκησης. Οι όποιες διαφορές βασίζονται κυρίως στην προσέγγιση με την οποία θα επιτευχθεί ο παραπάνω στόχος. Όταν λέμε προσέγγιση δεν εννοούμε το στρατηγικό σχεδιασμό αλλά τον προγραμματισμό και μάλιστα τον οικονομικό προγραμματισμό και τη χρηματοδότηση.

Η τοπική κοινωνία μέσω των φορέων και των θεσμών που την εκπροσωπούν πιέζει συνεχώς την κεντρική εξουσία για αλλαγή πλεύσης στην αντιμετώπιση του Νομού, με κύριο επιχείρημα την απόσταση στα επίπεδα ανάπτυξης των νομών και τις περιφερειακές ανισότητες. Από την πλευρά της, η Ε.Ε. διαθέτει τις πολιτικές και τα μέσα άσκησης αυτών, αλλά και χρηματοδοτεί προγράμματα που εναρμονίζονται με τις επιταγές και τους στόχους των κατώτερων επιπέδων και αντίστροφα.

Η κεντρική εξουσία δε φαίνεται πια διατεθειμένη να προχωρήσει στην Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση αφήνοντας ένα μαύρο κενό στο κέντρο της Ελλάδας. Ήδη έχουν γίνει εξαγγελίες για την έναρξη της κατασκευής ή της βελτίωσης του άξονα που διέρχεται από το Καρπενήσι και θα είναι παράλληλος στην Εγνατία και κάθετος στον αυτοκινητόδρομο Αθηνών-Θεσσαλονίκης, συνδέοντας το νότιο και κεντρικό τμήμα της Δυτικής Ελλάδος με την Ανατολική (Λαμία - Καρπενήσι - Αργίριο). Η συγκεκριμένη παρέμβαση που εν μέρει θα χρηματοδοτηθεί από το Γ' ΚΠΣ θα βελτιώσει σε μεγάλο βαθμό την προσπελασιμότητα πολλών διοικητικών ενοτήτων και οικισμών τόσο του νομού Ευρυτανίας όσο και του νομού Αιτωλοακαρνανίας.

Αυτό που πρέπει να τονιστεί για άλλη μια φορά είναι ο ρόλος του τοπικού κυρίως στην αποδοτικότερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων χρηματοδότησης μέσω εγκεκριμένων προγραμμάτων και πρωτοβουλιών. Στο σημείο αυτό αναφέρεται η ανάγκη που έχει ο νομός σε ειδικευμένο

προσωπικό και σε συνεχή κατάρτιση και κινητοποίηση του υπάρχοντος ενεργού πληθυσμού.

Οι επιμέρους στόχοι περιγράφονται στο τρίτο μέρος της εργασίας, ώστε να βρίσκονται σε νοηματική συνοχή με τις προτάσεις που θα ακολουθήσουν.

Φωτογραφία 7. Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική στους Δομιανούς

Πηγή: Καρπενήσι 94. Τουριστικός Οδηγός.

ΜΕΡΟΣ Γ: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ

Φωτογραφία 8. Το Μοναστήρι του Προυσού.

Πηγή: Καρπενήσι 94. Τουριστικός Οδηγός.

15. Στόχοι της τοπικής κοινωνίας.

Σύμφωνα με τα όσα αναφέρθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, «ο Νομός Ευρυτανίας παρουσιάζει πρωτίστως τις σημαντικότερες προϋποθέσεις και δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης με πυρήνα τον ορεινό χειμερινό τουρισμό, φιλοδοξεί δε με την υλοποίηση των στόχων του Γ' ΚΠΣ να καταστεί πρότυπο κέντρο ανάπτυξης ορεινού όγκου» (Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ευρυτανίας, 1999).

Οι βασικότεροι στόχοι του νομού είναι:

1. Η πληθυσμιακή σταθεροποίηση και η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.
2. Η άρση της απομόνωσης από την υπόλοιπη Περιφέρεια και την χώρα.
3. Η βελτίωση και ο εκσυγχρονισμός της τεχνικής και κοινωνικής υποδομής.
4. Η αξιοποίηση των φυσικών πόρων του Νομού και η ανάδειξη του μοναδικού φυσικού περιβάλλοντος.
5. Η βελτίωση του επιπέδου ευημερίας και της ποιότητας της ζωής των πολιτών.
6. Η σύγκλιση των ρυθμών ανάπτυξης της περιοχής προς τους ρυθμούς ανάπτυξης της Περιφέρειας Στερεάς Ελλάδος και του συνόλου της χώρας.

Η δημιουργία προϋποθέσεων ίσων ευκαιριών στη νέα γενιά για την εκπαίδευση και απασχόληση. (βλ. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ευρυτανίας, 1999).

Η εξειδίκευση των παραπάνω στόχων για την ανάπτυξη του νομού (προκειμένου να κατηγοριοποιηθούν) περιλαμβάνει έξι άξονες δράσης:

- A. Βασικές υποδομές.
- B. Ανθρώπινο δυναμικό.
- Γ. Παραγωγικοί τομείς.

Δ. Βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Ε. Κοινωνία της πληροφορίας.

Στ. Τεχνική βοήθεια.

Οι έξι τομείς δράσης μπορούν να αποτελέσουν πεδίο εφαρμογής των προτεινόμενων θεωρητικών μοντέλων. Η ένταξη των μοντέλων στην τελική πρόταση θα γίνει με βάση τις προϋποθέσεις που ανεπτυχθήσαν στο πρώτο μέρος και η χρήση τους στο Νομό θα περιγραφεί στο παρακάτω κεφάλαιο.

16. Η εφαρμογή των θεωρητικών μοντέλων στο νομό Ευρυτανίας

16.1. Η συμπεριφορά των μοντέλων

Βασικό σημείο αυτής της εργασίας είναι η εφαρμογή των προτεινόμενων θεωρητικών μοντέλων στο νομό της Ευρυτανίας. Αυτό δε σημαίνει ότι θα γίνει επιλογή ενός από τα τρία μοντέλα για το Νομό. Αντίθετα, θα προταθεί μια μεθοδολογία που θα εφαρμόζει και θα συνδυάζει την εφαρμογή των μοντέλων με τον πιο αποδοτικό τρόπο. Επίσης θα συμπεριλαμβάνει τις ιδιαιτερότητες της περιοχής αλλά και τις επιδιώξεις των προτεινόμενων κατευθύνσεων.

Εξάλλου, τα μοντέλα όπως είπαμε και στη θεωρία δεν είναι ανταγωνιστικά. Πρέπει να αλληλοσυνδυάζονται και να αλληλοσυμπληρώνονται στις τρεις διαστάσεις που ορίζουν το χώρο του Νομού και της ευρύτερης περιοχής. Αυτό συνεπάγεται και το γεγονός ότι η χρήση ενός μοντέλου δεν αποκλείεται πέρα από τα διοικητικά όρια της χωρικής υποενότητας στην οποία εφαρμόζεται (διάχυση του μοντέλου).

Στο σημείο αυτό θα συμπεριληφθεί και η τέταρτη διάσταση, ο χρόνος. Πράγματι, μπορεί να προταθεί και να εφαρμοστεί το τρίτο μοντέλο (Γ) αρχικά, με στόχο να δημιουργηθεί το πρόσφορο έδαφος, που θα επιτρέψει την εφαρμογή του πρώτου μοντέλου (Α). Αυτό μπορεί να συμβεί όταν το επίπεδο της προσφοράς δυναμικού της υποενότητας βελτιωθεί μέσω του Γ κατά τρόπο τέτοιο που θα αφήνει περιθώρια για την εφαρμογή του Β ή μακροχρόνια του Α μοντέλου.

16.2. Μεθοδολογία

Έτσι για λόγους μεθοδολογίας ο νομός Ευρυτανίας διαιρέθηκε σε χωρικές υποενότητες. Οι υποενότητες αυτές δεν είναι άλλες από τους νεοσύστατους Δήμους (με βάση το Νόμο «Καποδίστρια»). Η ταύτιση των πεδίων εφαρμογής των μοντέλων (υποενότητες) με τα διοικητικά όρια των νέων Δήμων έγινε με σκοπό την αξιοποίηση των παρακάτω πλεονεκτημάτων που προσφέρονται:

- Υπάρχουν δεδομένα της ΕΣΥΕ και καταγραφές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και να αξιοποιηθούν. Επίσης, υπάρχουν καταγραφές, προγράμματα και μελέτες με σημαντικά στοιχεία όπως τοπικά αναπτυξιακά προγράμματα (ΤΑΠ), σχέδια τοπικής εμβέλειας, μελέτες από δράσεις του τοπικού παράγοντα κ.α. Από την άλλη, ο σχεδιασμός σε επίπεδο νομαρχιακής αυτοδιοίκησης γίνεται επί των οριοθετημένων διοικητικών ενοτήτων των νέων ΟΤΑ του Νομού και πολλές φορές με χρήση στοιχείων των παλιών ΟΤΑ. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να προταθεί η εκπόνηση μια μελέτης, ή οποία θα αφορά το δημογραφικό ζήτημα. Επίσης, θα διερευνά τους λόγους της αντίστασης των όσων έμειναν στις δύσβατες περιοχές, αντιστεκόμενοι στις μεγάλες μεταναστευτικές τάσεις.

- Είναι η κατώτερη διοικητική μονάδα, πράγμα που σημαίνει ότι η κατανομή των μοντέλων στο χώρο γίνεται πλησιέστερα στην τοπική κοινωνία και με αυξημένο το ρόλο του ενδογενούς δυναμικού. Το γεγονός αυτό δίνει και μεγαλύτερη ευελιξία. *(Περισσότερα για ενδογενές δυναμικό και Τοπική Αυτοδιοίκηση βλ. Γούσιος, 1999).*

- Υπάρχει θεσμική στήριξη της κατανομής των μοντέλων, φορέας σχεδιασμού, χρηματοδότησης, εσωτερικού συντονισμού, πολιτικής στήριξης και διαπραγμάτευσης, ακόμα και εφαρμογής. Επίσης, υπάρχει δυνατότητα και εξωτερικού συντονισμού μέσω της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, της ΤΕΔΚ και της ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ Α.Ε.

- Τέλος, υπάρχει δυνατότητα συγκρίσεων τόσο μεταξύ των διοικητικών ενοτήτων όσο και μεταξύ διαφορετικών χρονικών σημείων. Οι μεταβολές σε αυτή την περίπτωση γίνονται πιο εύκολα μετρήσιμες και τα συμπεράσματα αξιοποιούνται κατάλληλα.

Οι νέοι Δήμοι στο νομό Ευρυτανίας είναι οι παρακάτω : Αγράφων, Απεραντίων, Ασπροποτάμου, Βίνιανης, Φουρνάς, Κτημενίων, Φραγγίστας, Καρπενησίου, Ποταμιάς, Αρακυνθίων και Δομνίστας *(βλ. Χάρτη 2)*.

Έτσι, με χρήση της θεωρητική προσέγγισης αυτής της εργασίας η κατανομή των μοντέλων σε κάθε Δήμο του Νομού προτείνεται να γίνει ως εξής: $\frac{1}{2}$ -

Δήμος Αγράφων	μοντέλο Γ, Α
Δήμος Ασπροποτάμου	μοντέλο Γ, Α
Δήμος Απεραντίων	μοντέλο Γ, Β
Δήμος Βίνιανης	μοντέλο Γ, Β, Α
Δήμος Δομνίστας	μοντέλο Γ, Β, Α
Δήμος Κτημενίων	μοντέλο Γ, Α
Δήμος Καρπενησίου	μοντέλο Α
Δήμος Αρακυνθίων	μοντέλο Γ, Α, Β
Δήμος Ποταμιάς	μοντέλο Α, Β, Γ
Δήμος Φουρνάς	μοντέλο Γ, Α, Β
Δήμος Φραγγίστας	μοντέλο Γ, Α, Β

Η χωροθέτηση των μοντέλων στους Δήμους του νομού έχει γίνει με βάση την προτεραιότητα που πρέπει να δοθεί και στους συνδυασμούς των μοντέλων για την ανάπτυξη της περιοχής. Παρατηρείται ότι με εξαίρεση το Δήμο Καρπενησίου και το Δήμο Ποταμιάς οι υπόλοιποι Δήμοι του Νομού έχουν ως βάση εκκίνησης το τρίτο (Γ) αναπτυξιακό μοντέλο (βλ. Χάρτη 4). Αυτό σημαίνει ότι παρά τις δυνατότητες ανάπτυξης απαιτείται η ροή χρηματοδοτικών πόρων προς την περιοχή αυτή. Πιο συγκεκριμένα οι οικονομικοί αυτοί πόροι πρέπει να κατανεμηθούν από τα ανώτερα επίπεδα διοίκησης με τη μορφή υποδομών. Ο συνδυασμός του Γ μοντέλου με τα άλλα δύο (ανάλογα την περιοχή) «θα δημιουργήσει νησίδες ανάπτυξης και αντίστασης στην περιθωριοποίηση» του Ευρυτανικού χώρου (Γούσιος, 1999). Το μοντέλο αυτό «μπορεί να κινητοποιήσει τοπικούς και εξωτερικούς πόρους, να προσφέρει γνώσεις και πληροφορίες για τις δυνατότητες και τα μέσα ανάπτυξης, να δημιουργήσει φαινόμενα που αντιτίθενται στη μείωση της απασχόλησης και του εισοδήματος καθώς και φαινόμενα υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος» (Γούσιος, 1999) . Είναι το μόνο μοντέλο που θα βοηθήσει τους κατοίκους των περιοχών αυτών να επιβιώσουν σε ένα αρνητικό χωρικό, κοινωνικό και οικονομικό περίγυρο αλλά και να τους προσανατολίσει ώστε να βρουν τη δικό τους τρόπο, τη δική τους μορφή τοπικής ανάπτυξης, είτε αυτή πλαισιώνεται από το Β είτε από το Α μοντέλο.

17. Προτάσεις για την ανάπτυξη του νομού.

Η πρόταση που θα γίνει βασίζεται στις προϋποθέσεις που αναλύθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, συμπεριλαμβανομένης και της εφαρμογής των μοντέλων στο Νομό (βλ. Κεφ. 16).

17.1. Βασικές υποδομές.

Οι υποδομές που προτείνονται στη συγκεκριμένη εργασία, αποσκοπούν στη συνέχεια των μέχρι σήμερα προγραμμάτων με στόχο την ολοκλήρωση των υποδομών στο Νομό, ώστε να επιτευχθεί η φυσική ολοκλήρωση.

17.1.1. Μεταφορές.

Στα πλαίσια του Α' και Β' Κ.Π.Σ. έγινε μια μεγάλη προσπάθεια κατασκευής και αναβάθμισης όλων των οδικών αξόνων του Νομού που είχε ως στόχους:

- Την άρση της απομόνωσής του με την υπόλοιπη Ελλάδα.
- Την εξασφάλιση ταχείας και ασφαλούς μετακίνησης εντός των ορίων του Νομού.

Εν τούτοις όμως οι ανάγκες παραμένουν αρκετά μεγάλες.

Στρατηγικός στόχος στον τομέα των μεταφορών παραμένει η οριστική άρση της απομόνωσης του Νομού και όπως προαναφέρθηκε η φυσική ολοκλήρωσή του.

Για το σκοπό αυτό προτείνονται:

A. Εθνικό δίκτυο.

- Ολοκλήρωση της Εθνικής Οδού Λαμία – Καρπενήσι – Αγρίνιο (συμπεριλαμβανομένων της δυτικής σύνδεσης της σήραγγας Τυμφρηστού, της Νότιας παράκαμψης Καρπενησίου, της κατασκευής σήραγγας στο Μπαγασάκι και της ασφαλτόστρωσης του τμήματος Γέφυρα Μέγδοβα – Γέφυρα Επισκοπής). «Η σήραγγα Τυμφρηστού θα έχει παραδοθεί στην κυκλοφορία πριν από το τέλος του 1999» (Το Βήμα, 1999). Το τμήμα Γέφυρα

Επισκοπής – Αγρίνιο χρειάζεται νέα μελέτη και χάραξη και πρέπει να απασχολήσει την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος.

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: ΥΠΕΧΩΔΕ, Περιφέρεια Στερεάς, Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδος.

- Ολοκλήρωση της Εθνικής Οδού Βίνιανη – Δάφνη – Μαυρομμάτα – Όρια Νομού – Νεράϊδα – Καρδίτσα (βλ.Χάρτες).

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: ΥΠΕΧΩΔΕ, Περιφέρειες Στερεάς, Δυτικής Ελλάδος και Θεσσαλίας.

Η χάραξη, βελτίωση και επέκταση του τμήματος αυτού, που ανήκει στο εθνικό οδικό δίκτυο, απαιτεί συμμετοχή δύο περιφερειών. Η διαπίστωση αυτή βοηθά στο να κατανοήσουμε τη συνέχεια του ορεινού χώρου εκτός διοικητικών ορίων, τη διάχυση των προβλημάτων αλλά και των θετικών επιπτώσεων των παρεμβάσεων στην περιοχή καθώς και την ανάγκη για σύμπραξη και συνεργασία διοικητικών ενοτήτων (σε όλα τα επίπεδα) με κοινό στόχο την ανάπτυξη.

Β. Επαρχιακό δίκτυο

- Ολοκλήρωση διάνοιξης επαρχιακού οδικού δικτύου
- Βελτίωση και ασφαλτόστρωση του εναπομείναντος επαρχιακού οδικού δικτύου

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος, Ν.Α. Ευρυτανίας, Δήμοι κ.λ.π. Εδώ πρόκειται για μια κάθετη συνεργασία των επιπέδων διοίκησης.

Γ. Δημοτικό Δίκτυο

- Βελτίωση και εξασφάλιση επικοινωνίας μεταξύ όλων των δημοτικών διαμερισμάτων των 11 Δήμων του Νομού.
- Βελτίωση εσωτερικού δικτύου των οικισμών.

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: Δήμοι, Ν.Α. Ευρυτανίας. Το δημοτικό οδικό δίκτυο αφορά αποκλειστικά τα θεσμικά όργανα της τοπικής κοινωνίας.

- Επίσης προτείνεται η κατασκευή ελικοδρομίου στο Καρπενήσι. Το ελικοδρόμιο αναμένεται να εξυπηρετήσει το Νομό τόσο από πλευράς

υπηρεσιών υγείας όσο και από την ικανότητα φιλοξενίας συνεδρίων υψηλών προδιαγραφών και επισκεπτών με μεγάλη πολιτική ή οικονομική εμβέλεια.

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος, Ν.Α. Ευρυτανίας.

17.1.2. Ενέργεια.

Όπως προαναφέρθηκε και στην ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης παρουσιάζεται ακόμα έλλειμμα στην ηλεκτροδότηση οικισμών. Το έλλειμμα γίνεται ακόμα μεγαλύτερο στην κατηγορία του αγροτικού εξηλεκτρισμού. Για το λόγο αυτό προτείνεται:

- Η ολοκλήρωση του εξηλεκτρισμού όλων των οικισμών του Νομού με παράλληλη επέκταση δικτύων στις αγροκτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις (όπου υπάρχουν προϋποθέσεις).
- Η ολοκλήρωση και λειτουργία του πυρολυτικού εργοστασίου της Βούλπης για την αξιοποίηση της βιομάζας του Νομού και η παράλληλη διασύνδεση του με πανεπιστημιακά ιδρύματα για τη διεξαγωγή ερευνών πάνω στη νέα αυτή επιστημονική ανακάλυψη που βρίσκεται σε εξέλιξη.

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει λόγος για ένα άλλο είδος ενέργειας που είναι ιδιαίτερος συμβατό με τις ορεινές περιοχές αλλά και με κάθε περιοχή με περιβαλλοντική ευαισθησία και με πλούσιο ενεργειακό δυναμικό. Πρόκειται για τις ήπιες μορφές ενέργειας. Πιο συγκεκριμένα, η θεσμική απελευθέρωση της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας σε συνδυασμό με το μεγάλο συγκριτικό πλεονέκτημα του Νομού όσον αφορά τα αποθέματά του σε αιολικό δυναμικό, υδάτινο και βιομάζας δίνουν τη δυνατότητα συστηματικής παραγωγής ενέργειας που θα συμβάλει:

- Στην αξιοποίηση των φυσικών πόρων του Νομού.
- Στην κάλυψη του ελλείμματος του ισοζυγίου της ενέργειας στη χώρα.
- Στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης

- Στον πολλαπλασιασμό των οικονομικών μεγεθών του Νομού.

Με βάση την πιλοτική εμπειρία της ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε. (ανεμογεννήτρια, μικροϋδροηλεκτρικό και πυρολυτικό εργοστάσιο Βούλπης) προτείνεται:

- Η κατασκευή 10 μικροϋδροηλεκτρικών σταθμών για την παραγωγή 20 και πλέον MW ενέργειας.
- Η μελέτη και εγκατάσταση αιολικού πάρκου στο Βελούχι για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών του χιονοδρομικού κέντρου.

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: Μικτός φορέας με την επωνυμία «Ενεργειακή Ευρυτανίας Α.Ε.» Στην ανωτέρω εταιρεία προτείνεται να συμμετέχουν η Ευρυτανία Α.Ε., οι Δήμοι του Νομού καθώς και ιδιώτες.

17.1.3 Επικοινωνίες

Ο τομέας των επικοινωνιών είναι καθοριστικός τόσο για την ανάπτυξη νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων όσο και για τη βελτίωση της ποιότητας της ζωής των πολιτών. Ο εκσυγχρονισμός του τηλεπικοινωνιακού συστήματος του Νομού βρίσκεται σε ικανοποιητικό ρυθμό και αναμένεται να ολοκληρωθεί τα επόμενα 2 χρόνια.

Η τεχνολογία της κινητής τηλεφωνίας η οποία εξαπλώνεται με γοργούς ρυθμούς σε όλη τη χώρα, επιβάλλεται να καλύψει κατά το δυνατό μεγαλύτερο ποσοστό και το Νομό Ευρυτανίας.

Προτείνεται:

- Ο ταχύς εκσυγχρονισμός των τηλεπικοινωνιών του Νομού με την ολοκλήρωση του συστήματος της ασύρματης και ψηφιακής τεχνολογίας.
- Ο καθορισμός και η δημιουργία τηλεπικοινωνιακών πάρκων για την εγκατάσταση κινητής τηλεφωνίας.

Είναι προφανές ότι η βελτίωση των τηλεπικοινωνιών θα επιφέρει:

- Ταχεία αύξηση του τουρισμού (συνεδριακού, τηλεεργασίας κ.λ.π.).
- Άρση της απομόνωσης του νομού.

- Προσέγγιση επενδυτικού ενδιαφέροντος με πολλαπλασιαστικά οικονομικά οφέλη.

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: Ο.Τ.Ε., Ιδιωτικοί φορείς (περισσότερα για Τηλεπικοινωνίες βλ. IOBE, 1994).

17.2. Παραγωγικοί τομείς

17.2.1. Γεωργία

Οι αδυναμίες των δομών του γεωργικού τομέα αφορούν κυρίως τις συνθήκες παραγωγής και ειδικότερα, το μικρό και κατακερματισμένο μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων. Επίσης, αφορούν την ορεινή μορφή του Νομού, με περιορισμένες εναλλακτικές δυνατότητες παραγωγής και χαμηλά εισοδήματα. Το ανύπαρκτο επίπεδο τεχνολογίας που οφείλεται κυρίως στην ανεπαρκή προσφορά τεχνικής βοήθειας στους παραγωγούς. Μέσα σ' ένα εκσυγχρονισμένο πλαίσιο υποδομών και χρηματοδοτήσεων μπορεί να διευκολυνθεί η ανάληψη πρωτοβουλιών σε υποκλάδους όπως :

- Αρωματικών φυτών, που καλύπτουν την ικανοποιητική Ελληνική και διεθνή ζήτηση.
- Προϊόντων με ονομασία προέλευσης (π.χ. φασολάκια - ντομάτα και άλλα κηπευτικά και κυρίως σε εποχή που η υπόλοιπη Ελλάδα δεν τα παράγει).
- Νέων καλλιεργειών καρυδιάς - καστανιάς .
- Δενδροκαλλιεργειών ανθεκτικών σε ψυχρό κλίμα μηλιών, κερασιών κ.λ.π.
- Καπνοκαλλιεργειών υψηλής ποιότητας στις ζώνες χαμηλού υψομέτρου.
- Καλλιεργειών προϊόντων για ζωοτροφές (κριθάρι, μηδική, καλαμπόκι κ.λ.π.) είδη στα οποία και λόγω της ανάπτυξης της κτηνοτροφίας στην περιοχή ο Νομός είναι σαφώς ελλειμματικός.

- Σύγχρονων τεχνολογικά θερμοκηπίων κηπευτικών και λουλουδιών στα όρια των ζωνών χαμηλού επιπέδου με προδιαγραφές αντιμετώπισης δυσμενών καιρικών συνθηκών.

- Καλλιέργεια ειδικής κατηγορίας αμπελιών για την παραγωγή υψηλής ποιότητας κρασιού που ευνοείται στα μεγάλα υψόμετρα.

17.2.2. Κτηνοτροφία.

Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον μέχρι σήμερα στον τομέα της κτηνοτροφίας το έχει η αιγοπροβατοτροφία, η μελισσοκομία και πολύ λίγο η αγελαδοτροφία και χοιροτροφία. Για την αιγοπροβατοτροφία, οι εκτεταμένες εκτάσεις του Νομού κάτω από μία πολιτική ειδικών παρεμβάσεων, μπορούν να στηρίξουν έναν από τους κύριους άξονες ανάπτυξης της κτηνοτροφίας του Νομού.

Προϋποθέσεις για βελτιωμένη απόδοση και επέκταση της παραγωγής της κτηνοτροφίας θεωρούνται :

- Τα κατάλληλα προσαρμοσμένα εκπαιδευτικά προγράμματα κυρίως οργάνωση και διαχείριση σύγχρονων μονάδων.

- Η υλοποίηση της υπάρχουσας μελέτης λειβαδοκτηνοτροφικής ανάπτυξης περιοχής Αγράφων .

- Η επιτόπου ανάπτυξη καλλιεργειών για κτηνοτροφές λόγω της ελλειμματικότητας της περιοχής και για την επίτευξη της απαραίτητης συμπίεσης του αυξημένου κόστους που προκύπτει από τις μεταφορές από άλλους Νομούς των σχετικών προϊόντων.

Η ανάγκη αυτή αφορά κυρίως την εσταυλισμένη και ημισταυλισμένη κτηνοτροφία, που στο Νομό ταυτίζεται με τη βοοτροφία και την εν δυνάμει ανάπτυξη της χοιροτροφίας.

Με τα ανωτέρω διαμορφώνεται ευνοϊκό κλίμα για να προωθηθούν δραστηριότητες στους παρακάτω κλάδους :

- Επέκταση και βελτίωση των εκμεταλλεύσεων αιγοπροβάτων και ιδιαίτερα αιγών (δημιουργία πρότυπων ποιμνιοστασίων κ.λ.π.)

- Επέκταση βοοτροφικών εκμεταλλεύσεων .

- Ελεγχόμενη δημιουργία χοιροτροφικών μονάδων σύγχρονης τεχνολογίας για την αποφυγή ρύπανσης της περιοχής εγκατάστασης, σε περιοχές με ήπιο σχετικά κλίμα.
- Επέκταση και συγχρόνως βελτίωση της μελισσοκομίας μέσω των βελτιωμένων σμηνών και μελισσοκυψελών.
- Δημιουργία πτηνοτροφικών μονάδων ημιελεύθερης βοσκής με καλές τροφές για υψηλή ποιότητα ονομαστού προϊόντος.
- Πύκνωση αγροτοκτηνοτροφικού οδικού δικτύου .

17.2.3. Δασική παραγωγή.

- Πρέπει να τονισθεί η ανάγκη να ενταχθούν και τα υπόλοιπα δάση του Νομού στην δασική εκμετάλλευση για να αυξηθεί ο ετήσιος ξυλώδης όγκος. Αυτά κατόπιν μελετών από τα Δασαρχεία και εξυπηρετώντας το στόχο για αειφόρο ανάπτυξη.
- Συγκέντρωση των υλοτομιών σε μεγάλες επιφάνειες με παράλληλη συγκέντρωση του λύματος.
- Μηχανοποίηση των εργασιών συγκομιδής του ξύλου σε όλες τις φάσεις (ρίψη, αποκλάδωση, αποφλοΐωση, μετατόπιση, στοίβαξη).
- Τεχνική υποστήριξη και επίβλεψη των υλοτομικών εργασιών (αξιοποίηση όλου του χρήσιμου ξυλώδη όγκου, ποιοτική βελτίωση ξυλείας).
- Πύκνωση του υπάρχοντος του δασικού οδικού δικτύου.
- Βελτίωση υφισταμένου δασικού οδικού δικτύου (βελτίωση των γεωμετρικών στοιχείων χαράξεων , κατασκευή τεχνικών έργων και οδοστρωσία).

Καλό οδικό δίκτυο στα δάση της περιοχής του Νομού Ευρυτανίας σημαίνει :

Βελτίωση της οικονομικής θέσης των δασών, προστασία των δασών από πυρκαγιές, βελτίωση της συγκοινωνίας πολλών χωριών και αύξηση του τουριστικού ρεύματος στην περιοχή. (βλ. *Ευρυτανία Α.Ε., 1999*).

17.2.4. Αλιεία.

Η αλιεία στα ορεινά ρεύματα αποτελεί παραδοσιακή απασχόληση για το ντόπιο πληθυσμό και πόλο έλξης τουριστών για την περιοχή, γιατί παρέχει εναλλακτική λύση στους κυνηγούς και ευκαιρία ενασχόλησης για τους άλλους φυσιολάτρες.

Για συστηματική εκμετάλλευση της ιχθυοκαλλιέργειας στο Νομό, οι ενδεικνυόμενες δραστηριότητες είναι :

- Η καλλιέργεια χελιού και πέστροφας στη λίμνη Κρεμαστών.
- Η καλλιέργεια του κυπρίνου σε μικρή κλίμακα.
- Τα καθαρά και χαμηλής θερμοκρασίας νερά (κάτω των 14 βαθμών Κελσίου) ευνοούν την καλλιέργεια σολομού.

17.2.5. Θήρα.

Με βάση το γεγονός της ύπαρξης 350.000 περίπου καταγεγραμμένων κυνηγών σε όλη την χώρα, προτείνεται να γίνει τεχνικοοικονομική μελέτη σκοπιμότητας για την ίδρυση κυνηγετικών πάρκων ή αλλιώς Ελεγχόμενων Κυνηγετικών Περιοχών (ΕΚΠ). Η δημιουργία μιας τέτοιας μονάδας θα δημιουργήσει αρκετές θέσεις μόνιμης απασχόλησης και θα επιφέρει αναμφισβήτητα θετικά οικονομικά αποτελέσματα (σαν δραστηριότητα που θα έλκει σημαντικό μέγεθος τουριστών - κυνηγών). Από την άλλη, η δημιουργία ΕΚΠ είναι μια προσπάθεια ορθολογικής διαχείρισης του συγκεκριμένου περιβαλλοντικού πόρου. Με αυτόν τον τρόπο αποτρέπεται η διάχυση της κυνηγετικής δραστηριότητας και περιορίζεται σε συγκεκριμένες περιοχές, επιστημονικά οριοθετημένες.

- Οι περιοχές όπου προτείνεται η ίδρυση ΕΚΠ είναι Παλαιοκατούνα - Βούλπη, Τριπόταμος και Βαλαώρα - Τοπόλιανα (βλ Χάρτες).

Έτσι, η τουριστική δραστηριότητα αυτού του είδους (κυνηγετικός τουρισμός) δεν εστιάζεται ανεξέλεγκτα σε περιοχές κοντά στα τουριστικά θέρετρα αλλά διοχετεύεται σε περιοχές του Νομού, που χαρακτηρίζονται ως λιγότερο τουριστικές. Επίσης, προτείνεται :

- σκοπευτήριο που θα χωροθετηθεί σε γεινίαση με τις παραπάνω περιοχές ή κοντά στο Καρπενήσι.

Η επιλογή θα εξαρτηθεί από το στόχο που θα επιλέξουν οι τοπικοί φορείς να εξυπηρετεί (αναψυχή του κυρίως τουριστικού ρεύματος ή βελτίωση της επιδεξιότητας των κυνηγών). Ειδικότερα οι επιδιώξεις πρέπει να είναι :

- Η εξασφάλιση μεγαλύτερης δυνατής παραγωγής θηραμάτων.
- Βελτίωση των βιοτόπων των καταφυγίων θηραμάτων.
- Αύξηση του θηράματος τόσο με την καταπολέμηση των επιβλαβών όσο και με την διαρκή αστυνόμευση του τρόπου άσκησης της θήρας.

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: Υπουργείο Γεωργίας, Ν.Α. Ευρυτανίας, Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος, Δασαρχείο Καρπενησίου και Φουρνάς, Ένωση Δασικών Συνεταιρισμών, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε. , Δήμοι, Ιδιώτες.

17.2.6. Μεταποίηση – Υπηρεσίες

Η βιομηχανία και η βιοτεχνία στο νομό Ευρυτανίας δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν κλάδοι δυναμικοί και τούτο οφείλεται στην γεωγραφική θέση του Νομού, στην αντιορθολογική εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων, στην μικρή υποδομή από πλευράς έργων που αποτελούν τους βασικού αναπτυξιακούς άξονες για την στήριξη βιομηχανικών και βιοτεχνικών δραστηριοτήτων.

Ένας άλλος ανασταλτικός παράγοντας για το Νομό είναι η έλλειψη ισχυρών αναπτυξιακών κινήτρων που θα έδινε την δυνατότητα σε ιδιώτες να επενδύσουν στον Νομό.

Η κατάρρευση των δύο μεγάλων βιομηχανιών του Νομού είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας αλλά και τη δημιουργία κλίματος φυγής ενός σημαντικού εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Οι δυνατότητες ανάπτυξης του τομέα της μεταποίησης στο Νομό επισημαίνονται στους εξής κλάδους:

- Ίδρυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων μεταποίησης προϊόντων ξύλου (πριστή ξυλεία, κουφώματα, έπιπλα, τελάρα κ.λ.π.).
- Διάσωση του εργοστασίου της Φουρνά για την παραγωγή πριστής ξυλείας. Προτείνεται η διερεύνηση της πιθανότητας ιδιωτικοποίησης.
- Ίδρυση μονάδων συγκέντρωσης, συντήρησης και παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων.
- Τυποποίηση γεωργικών και παραδοσιακών προϊόντων και την καθιέρωση σήματος ποιότητας.
- Εκμετάλλευση της βιομάζας, υδάτινου και αιολικού δυναμικού για την παραγωγή ενέργειας.
- Την εμφιάλωση νερού.
- Επεξεργασία και παραγωγή δομικών υλικών (πέτρα, μάρμαρο, αδρανή υλικά).
- Διάσωση και εκσυγχρονισμό του εργοστασίου της Πειραιϊκής Πατραϊκής. Προτείνεται η διερεύνηση μεθόδων και μηχανισμών χρηματοδότησης.
- Δημιουργία βιοτεχνικού πάρκου στο Καρπενήσι.
- Ανάπτυξη παραδοσιακής οικοτεχνίας (κιλίμια κ.λ.π.).
- Στήριξη της αναπτυξιακής εταιρείας ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε. για το συντονισμό των δράσεων στον τομέα της μεταποίησης (ενημέρωση, προσανατολισμός, μελέτες, μεταφορά τεχνολογίας και τεχνογνωσίας, οργάνωση κ.λ.π.).

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: Ιδιώτες, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε., ΕΟΜΕΧ, ΥΠΕΘΟ, Ν.Α. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ, Δήμοι.

17.2.7. Τουρισμός

Ο τουρισμός αδιαμφισβήτητα αποτελεί το στρατηγικό στόχο, τη “βαριά βιομηχανία” του Νομού, η οποία δύναται να αποτελέσει την αιχμή του δόρατος της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της περιοχής.

Το απaráμιλλο φυσικό περιβάλλον, το κλίμα, η ιστορία και ο πολιτισμός, η σταδιακή βελτίωση των υποδομών και υπηρεσιών αλλά και η παραδοσιακή φιλοξενία των Ευρυτάνων συνιστούν σημαντικούς τουριστικούς πόρους. Είναι όμως απολύτως βέβαιο ότι οι επιμέρους δράσεις στον τομέα αυτό θα πρέπει να έχουν συγκεκριμένο προσανατολισμό και ένα τέλειο συντονισμό προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος αυτός. Η ποικιλομορφία του τουριστικού προϊόντος είναι τέτοια που επιτρέπει να γίνεται λόγος για ένα πρότυπο ανάπτυξης ορεινού όγκου, στα πλαίσια της περιφέρειας αλλά και της Ελλάδας γενικότερα.

Βασικές προτεραιότητες στον τομέα του τουρισμού είναι:

- Ο καθορισμός ζωνών ανάπτυξης διαφορετικών ή συμπληρωματικών μορφών τουρισμού (βλ. Χάρτη 3).
- Η βελτίωση των υποδομών (Δημόσιες και ιδιωτικές).
- Η βελτίωση του επιπέδου των υπηρεσιών και η ενσωμάτωση του ανθρώπινου δυναμικού.
- Η προβολή και διαφήμιση.
- Καθορισμός ζωνών ανάπτυξης μορφών τουρισμού με κριτήρια: Το φυσικό περιβάλλον, το οικοσύστημα, το επίπεδο υποδομών, την ιστορία και τον πολιτισμό και τέλος το ανθρώπινο δυναμικό.

Με βάση τα παραπάνω ο Νομός Ευρυτανίας μπορεί να χωριστεί σε τρεις ζώνες τουριστικής ανάπτυξης:

- Ζώνη οικολογικού τουρισμού ή άγριας παρθένας φύσης με επίκεντρο τον ορεινό όγκο των Αγράφων (βλ. Χάρτη 3).

Στόχος: Αξιοποίηση της άγριας φύσης, της ιστορίας και του πολιτισμού των Αγράφων.

Μορφές τουρισμού : Ορειβατικός, περιπατητικός, εκπαιδευτικός, πολιτιστικός, αγροτουρισμός, θρησκευτικός.

Προτεινόμενες τουριστικές υποδομές:

Δημιουργία οικολογικού πάρκου στο φαράγκι του Ασπρορέματος. (Περισσότερα βλ. Λουκίτσα, 1995 και Μουσείο Γουλιανδρή, 1995).

Ανάδειξη ιστορικών και πολιτιστικών μνημείων (πχ. τη “Μεγάλη του Γένους Σχολή” στα Βραγγιανά κ.α.).

Ανάδειξη και σήμανση ορειβατικών μονοπατιών (βλ. Παράγραφο 17.2.7B).

Ανάδειξη περιοχών (ευρύτερα) ιδιαίτερου φυσικού κάλους (βλ. Ν 1650/86).

Κίνητρα για την ανάπτυξη επενδύσεων κατασκηνωτικής υποδομής, καταφυγίων, αγροτουριστικών καταλυμάτων κ.λ.π.

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: Ν.Α. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε., Δήμος Αγράφων, Ομοσπονδία Ορειβατικών Συλλόγων, Ιδιώτες.

- Ζώνη τουρισμού περιπέτειας και υδάτινων σπόρ με επίκεντρο τη λίμνη Κρεμαστών και τους όμορους Δήμους (βλ. Χάρτη 3 και Φωτογραφία 11).

Στόχος: Τουριστική αξιοποίηση της λίμνης και των ποταμών (Αχελώος, Μέγδοβας, Αγραφιώτης, Τρικεριώτης).

Μορφές τουρισμού: Ιστιοπλοία, κωπηλασία, ράφτινγκ, καγιάκιγκ, περιηγητικός τουρισμός, εκπαιδευτικός, αθλητικός, πολιτιστικός, αγροτουρισμός, θρησκευτικός, ιαματικός (βλ. Λαγός, 1998).

Προτεινόμενες υποδομές:

Δημιουργία πέντε σταθμών στη λίμνη Κρεμαστών.

Δημιουργία σταθμών εκκίνησης και τερματισμού στα ποτάμια Αχελώου, Μέγδοβα και Τρικεριώτη.

Ανάπτυξη ιαματικών πηγών Λεπτιανών (βλ. Χάρτη 3).

Κίνητρα για την ανάπτυξη επενδύσεων κατασκηνωτικής υποδομής, αγροτουριστικών καταλυμάτων κ.λ.π.

Ανάδειξη περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλους.

Κατασκευή παραλίμνιου δρόμου.

Ανάδειξη πολιτιστικών μνημείων και προσκυνημάτων (πχ το ιστορικό γεφύρι της Βίνιανης).

Ανάπλαση παλαιάς Βίνιανης.

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: Ν.Α. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε., Δήμοι περιοχής, ΥΠ.ΠΟ., Γ.Γ.Α., Ιδιώτες.

- Μητροπολιτική ζώνη τουριστικής ανάπτυξης με επίκεντρο το Καρπενήσι και τους όμορους Δήμους (Ποταμιά- Προυσός – Δομνίστα – Φουρνά – Κτημενίων) (βλ. Χάρτη 3).

Μορφές τουρισμού: Χιονοδρομικός, θρησκευτικός, συνεδριακός, αθλητικός, περιηγητικός, εκπαιδευτικός, αγροτουρισμός, οικοτουρισμός κ.λ.π. (βλ. Λαγός, 1998).

Α. Προτεινόμενες υποδομές:

Εκσυγχρονισμός εγκαταστάσεων χιονοδρομικού κέντρου στο Βελούχι και διασύνδεσή του με τους ορεινούς όγκους Καλιακούδας και Χελιδόνας (πχ. εκμετάλλευση νέων πιστών χιονοδρομίας και ανάπτυξη νέων μορφών κ.λ.π.)

Οδική σύνδεση Αγίας Τριάδας – Χιονοδρομικό κέντρο – Καρπενήσι (βλ. Χάρτη 3)

Οδική σύνδεση Μεγάλου Χωριού – Καλιακούδας.

Κατασκευή ορειβατικού καταφυγίου – ΣΑΛΕ στη Χελιδόνα και κατασκευή τελεφερίκ Μ. Χωριό - Χελιδόνα (βλ. Φωτογραφία 3).

Ανάπλαση ΣΑΛΕ και ορειβατικού καταφυγίου στο Βελούχι.

Σύνδεση με τελεφερίκ Ι.Μ. Προυσού – Προυσός.

Ολοκλήρωση και λειτουργία αθλητικού κέντρου Καρπενησίου.

Ολοκλήρωση και λειτουργία του συνεδριακού Κέντρου Καρπενησίου.

Ανάδειξη των θρησκευτικών προσκυνημάτων και διασύνδεση μεταξύ τους (Προυσός – Δομιανοί, Βράχα, Τατάρνα, Φουρνά, Κλειστό κ.λ.π.)

Ανάπλαση παραδοσιακών οικισμών (Φιδάκια, Μαραθιάς κ.λ.π)

Ανάδειξη και χαρακτηρισμός περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλους.

Κίνητρα για την ανάπτυξη επενδύσεων τουριστικής υποδομής (σε όλους τους κλάδους)

Οργανωμένοι χώροι στάθμευσης αυτοκινήτων.

Κατασκευή οδικού άξονα Κορυσχάδες – Βουτύρο – Νόστιμο – Μικρό χωριό.

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: Ν.Α. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ, Δήμοι περιοχής, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε. , Ιδιώτες.

B. Βελτίωση τουριστικών υποδομών

Περιλαμβάνονται στις επιμέρους αναλύσεις της προηγούμενης παραγράφου με εξαίρεση την χάραξη των ορειβατικών μονοπατιών που ακολουθεί:

- Διεθνές Μονοπάτι Ε 4

Αλλαγή διαδρομής στο Βόρειο Τμήμα του Νομού καθώς η παλαιά χάραξη είναι σε ασφαλτοστρωμένο δρόμο. Η νέα διαδρομή και η χάραξη θα είναι από Πετρίλο- Τροβάτο – Ασπρόρεμα – Επινιανά – Μοναστηράκι – Κωνσταντίνα. Μήκος 40 χιλιόμετρα. Είναι βασικό να σημειωθεί εκ νέου το διεθνές αυτό μονοπάτι και να προβληθεί περισσότερο.

- Διανομαρχιακά Μονοπάτια.

Νέα χάραξη και σήμανση από Κρέντη– Άγραφα – Λίμνη Πλαστήρα κλπ. μήκους τουλάχιστον 45 χιλιόμετρα.

Χάραξη – σήμανση από Προυσό – Τόρνο – Χαλικόβρυση – Δρυμώνα μήκους 25 χιλιομέτρων.

Χάραξη – σήμανση από Προυσό – Αραποκέφαλα – Μακριά Λογγά μήκους 20 χιλιομέτρων.

- Τοπικά Μονοπάτια, με κόμβους τις περιοχές:

Καρπενήσι, Όρος Χελιδόνα, Αγία Βλαχέρνα, Κεφαλόβρυσο, Κλαυσί, Παλαιό Μικρό Χωριό, Γαύρος, λόφος Κόνισχος, προφήτης Ηλίας, Αγία Τριάδα, Δομιοι, Άγιος Αθανάσιος, Βελούχι, Μεγάλο Χωριό, Καλιακούδα (Κορυφή), Καλιακούδα (Λακώματα), Συγκρέλλο, Ε4, Μοναστηράκι, Διπόταμα, Γέφυρα Μέγδοβα, Γέφυρα Επισκοπής, Γέφυρα Μανώλη, Γέφυρα Τατάρνας, Γέφυρα Τέμπλας, Φαράγκι Ψηλού Γεφυριού, Μοναστήρι Προυσού, Μαύρη σπηλιά κ.α.

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: Ορειβατικοί σύλλογοι, Δήμοι, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.,

Γ. Βελτίωση του επιπέδου των υπηρεσιών και ενσωμάτωση του ανθρώπινου δυναμικού.

Η επιθυμητή βελτίωση του επιπέδου των παρεχομένων υπηρεσιών θα επέλθει από τη συνεχή κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής πάνω στη θεματολογία που αναπτύσσεται στο τρίτο μέρος του παρόντος κεφαλαίου (ανθρώπινο δυναμικό – εκπαίδευση – κατάρτιση απασχόληση). Βασικό ρόλο μπορεί να παίξει η δημιουργία επιχείρησης για την παραγωγή και εμπορία τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών, που υλοποιεί το Κέντρο Στρατηγικού σχεδιασμού «Πίνδος», στο πλαίσιο της κοινοτικής πρωτοβουλίας LEADER. Αναφέρεται ότι το τμήμα του προγράμματος απευθύνεται σε ιδιώτες, μεμονωμένες επιχειρήσεις ή συλλογικούς φορείς.

Δ. Προβολή και διαφήμιση

Αναπόσπαστη δράση της επιτυχούς εξέλιξης και απόδοσης της προτεινόμενης τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί η προβολή και διαφήμιση του ποικιλόμορφου τουριστικού προϊόντος του Νομού. Για το σκοπό αυτό προτείνεται την κεντρική ευθύνη να έχει ένας τοπικός φορέας και ειδικότερα η αναπτυξιακή εταιρεία «ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.» δημιουργώντας ένα δίκτυο συγκέντρωσης και αξιολόγησης πληροφοριών αλλά και τράπεζα πληροφοριών διαθέσιμη και προσαρμοσμένη στη νέα τεχνολογία.

17.2.8. Έρευνα - Τεχνολογία

Είναι γεγονός ότι ο τομέας της έρευνας και της τεχνολογίας στο νομό είναι ανύπαρκτος. Η έλλειψη πόρων και εξειδικευμένου ερευνητικού δυναμικού είναι οι βασικές αιτίες αυτής της ανεπάρκειας. Ήδη έχει αναφερθεί σε προηγούμενα κεφάλαια ότι τομείς όπως η πυρόλυση βιομάζας, η ανάπτυξη βιοκαλιεργειών και το δάσος αποτελούν επίζηλους τομείς δράσης για έρευνα και μεταφορά καινοτομικών τεχνολογιών για την αξιοποίησή τους.

Προτεινόμενοι φορείς Υλοποίησης: Τ.Ε.Ι. Καρπενησίου, Ινστιτούτο Ορεινής Οικονομίας, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.

17.3. Βελτίωση της ποιότητας ζωής

17.3.1 Υγεία

Η ανάγκη αντιμετώπισης των προβλημάτων υγείας αλλά και η εξασφάλιση ολοκληρωμένης κοινωνικής προστασίας σε ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού του Νομού επιβάλλουν την αναβάθμιση του Εθνικού Συστήματος Υγείας και Κοινωνικής Μέριμνας.

Προτεινόμενες Υποδομές:

- Στελέχωση και εξοπλισμός (κατοικία ιατρού - Ιατρείο κ.λ.π.) των αγροτικών Ιατρείων.
- Στελέχωση των δύο υγειονομικών σταθμών.
- Στελέχωση του Κέντρου υγείας Δυτ. Φραγκίστας.
- Στελέχωση του Νοσοκομείου Καρπενησίου με επιστημονικό προσωπικό όλων των ειδικοτήτων με τουλάχιστον δύο γιατρούς ανά ειδικότητα.
  - Λειτουργία εντατικής μονάδας.
  - Τράπεζα αίματος.
  - Εξοπλισμός της υπάρχουσας ορθοπεδικής κλινικής για την προσφορά υπηρεσιών στην αθλητιατρική τραυματολογία, δημιουργία τμήματος φυσικής ιατρικής αποκατάστασης και αθλητικού σταθμού (και αυτά τόσο για την υποστήριξη του χιονοδρομικού κέντρου όσο και του ευρύτερου πολλαπλών χρήσεων προπονητικού αθλητικού κέντρου που βρίσκεται σε εξέλιξη).
- Βελτίωση της υλικοτεχνικής υποδομής του Νομαρχιακού Νοσοκομείου Καρπενησίου.
  - Βελτίωση των υφισταμένων παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών και στελέχωση με το απαραίτητο προσωπικό και ίδρυση νέων.
  - Οργάνωση – Στελέχωση και λειτουργία της σχολάζουσας κτιριακής υποδομής (Κέντρο Ψυχικής Υγείας) ως κέντρου ατόμων με ειδικές ανάγκες.

- Ανάπτυξη τηλεϊατρικής

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας, Ν.Α. Ευρυτανίας.

17.3.2. Πολιτισμός

Η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να αποτελέσει το μέσο εκείνο για αποτελεσματική προβολή και διαφήμιση του τουριστικού προϊόντος της Ευρυτανίας. Οι μέχρι σήμερα παρεμβάσεις ήταν αποσπασματικές, εξ αιτίας της έλλειψης ενδιαφέροντος και πόρων του Υπουργείου Πολιτισμού αλλά και της συγκεντρωτικής οργάνωσης των υπηρεσιών του.

Προτεινόμενη στρατηγική είναι:

- Η καταγραφή, φύλαξη και προβολή όλων των μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς του νομού.
- Η δημιουργία μουσείου που θα περιλαμβάνει όλα τα στάδια του πολιτισμού και της τοπικής ιστορίας.
- Η ανάδειξη των βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων.
- Η αξιοποίηση του πολιτισμού ως μέσο προβολής και διαφήμισης. (πανηγύρια, τοπικές γιορτές κλπ)

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: Υπουργείο Πολιτισμού, Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος, Ν.Α. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ, Δήμοι, Τοπικές επιστημονικές ενώσεις και πολιτιστικοί σύλλογοι.

17.3.3. Περιβάλλον

Είναι ευτύχημα για την Ευρυτανία το γεγονός ότι τα αποτελέσματα μιας στρεβλής ανάπτυξης που επιχειρήθηκε στη χώρα τα τελευταία 40 χρόνια δεν άγγιξαν το φυσικό της περιβάλλον σε βαθμό που η ζημιά να θεωρείται ανεπανόρθωτη. Για να διατηρηθεί αυτό το φυσικό περιβάλλον στα επίπεδα που βρίσκεται τουλάχιστον σήμερα προτείνονται οι ακόλουθες δράσεις:

- Καθιέρωση στην Α/θμια και Β/θμια εκπαίδευση μαθημάτων περιβαλλοντικής παιδείας.

- Προστασία του δάσους με μηχανισμούς πρόληψης.
- Αποτελεσματική και βιώσιμη διαχείριση των απορριμμάτων. Για το σκοπό αυτό προτείνεται η δημιουργία τουλάχιστον τριών χώρων υγειονομικής ταφής απορριμμάτων (ΧΥΤΑ) που θα επιτευχθεί με διαδημοτικές συνεργασίες. *(Περισσότερα για ΧΥΤΑ βλ. Κούγκολος, 1995).*

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: ΥΠΕΧΩΔΕ, Υπουργείο Γεωργίας, Υπουργείο Παιδείας, Ν.Α. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ, Δήμοι Νομού.

- Είναι απαραίτητη η ολοκλήρωση των δικτύων υδρεύσεων - αποχετεύσεων και βιολογικών καθαρισμών, όλων των νέων Δήμων.

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: Ν.Α. Ευρυτανίας, Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος, ΥΠΕΧΩΔΕ.

17.4. Κοινωνία της πληροφορίας.

Η εισβολή της σύγχρονης τεχνολογίας στη ζωή μας είναι γεγονός τετελεσμένο. Οι νέες τεχνολογίες προσφέρουν νέες αναπτυξιακές ευκαιρίες αλλά και αποτελεσματικότερη εξυπηρέτηση του πολίτη. Είναι ανάγκη όλες οι δομές της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της Ευρυτανίας να ενσωματώσουν αυτή την πρόκληση προκειμένου να αντεπεξέλθει ο Νομός στο νέο ανταγωνιστικό περιβάλλον της Ε.Ε. *(Περισσότερα για Νέες Τεχνολογίες βλ. IOBE, 1994).*

Προτεινόμενες προτεραιότητες:

- Άμεση μηχανοργάνωση όλων των τοπικών διοικητικών μηχανισμών (Νομαρχία, Δήμοι, Οργανισμοί κ.λ.π.) με παράλληλη κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού στις νέες τεχνολογίες.
- Εισαγωγή της πληροφορικής σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: ΥΠ.ΕΣ.Δ.Δ. & Α., Υπουργείο Παιδείας, Ν.Α. Ευρυτανίας, Δήμοι.

17.5. Ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού.

Είναι γεγονός ότι οποιαδήποτε αναπτυξιακή προσπάθεια εάν δεν ενσωματώνει το ανθρώπινο δυναμικό ως βασικό συστατικό της είναι απολύτως βέβαιο ότι θα αποτύχει.

Οι εξελίξεις και οι διαφαινόμενες προοπτικές στο Νομό Ευρυτανίας απαιτούν ανθρώπινο δυναμικό κατάλληλα εκπαιδευμένο και με ικανότητα προσαρμογής στα νέα πρότυπα εργασίας.

Η δομή του παραγωγικού συστήματος της Ευρυτανίας σήμερα, (πλήρης αποβιομηχάνιση, μετάβαση από τον παραδοσιακό τρόπο παραγωγής του πρωτογενή τομέα στο σύγχρονο, η έντονη ανάπτυξη του τριτογενή τομέα) έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας ιδιαίτερα σε ηλικίες από 20 έως 35 ετών, την υποαπασχόληση αλλά και τη συνεχή πληθυσμιακή αιμορραγία.

Το μεγαλύτερο μέρος της ανεργίας αφορά τους αποφοίτους μέσης εκπαίδευσης, γεγονός που αποδεικνύει ότι το εκπαιδευτικό σύστημα βρίσκεται σε αναντιστοιχία με τις απαιτήσεις της κοινωνίας και την αγορά εργασίας.

Η υποδομή του Νομού στη στοιχειώδη και μέση εκπαίδευση κρίνεται ικανοποιητική, με εξαίρεση την πρωτεύουσα του Νομού το Καρπενήσι, όπου παρατηρείται με τη νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ανάγκη σε νέες αίθουσες διδασκαλίας.

Προτείνεται:

- Η κατασκευή στο συνοικισμό Προφήτης Ηλίας Καρπενησίου, νέου εκπαιδευτηρίου (Δημοτικό) με έξι αίθουσες διδασκαλίας προκειμένου να καλυφθούν οι υφιστάμενες ανάγκες. Σημειώνεται ότι δεν υπάρχει πρόβλημα χώρου με δεδομένο ότι μπορεί να κατασκευαστεί στον ήδη υπάρχοντα.
- Κατασκευή νέου Γενικού Λυκείου για να αντιμετωπισθούν οι ανάγκες σε αίθουσες διδασκαλίας από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση,
- Η βελτίωση και ο εξοπλισμός των εγκαταστάσεων του σχολικού συγκροτήματος της τεχνικής εκπαίδευσης, στο Καρπενήσι, το οποίο θα

συμπεριλάβει και την στέγαση του Ινστιτούτου Επαγγελματικής κατάρτισης Καρπενησίου.

- Η αναβάθμιση του Τ.Ε.Ι. και η ανεξαρτητοποίηση του από το Τ.Ε.Ι. Λαμίας και η ίδρυση νέων τμημάτων (Τουριστικών Επαγγελμάτων και Τεχνολόγων Γεωπονίας με εξειδίκευση στις βιοκαλλιέργειες)
- Η λειτουργία μόνιμων δομών στην επαγγελματική κατάρτιση. (Σχολές μαθητείας ΟΑΕΔ, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε., σχολάζουσα σχολική υποδομή κ.λ.π.)
- Η βελτίωση και ο εξοπλισμός των μόνιμων εγκαταστάσεων κατάρτισης. (Γυμνάσιο Αγίας Τριάδας, Γυμνάσιο Προυσού, Συνεδριακός χώρος στη Δυτική Φραγκίστα κ.λ.π.) με κατεύθυνση στην κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού στους ακόλουθους τομείς: Σύμβουλοι ανάπτυξης (απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης), εναλλακτικές μορφές τουρισμού (ορειβασία, συνοδοί βουνού, οδηγοί βάρκας για ράφτινγκ και καγιάκ, αγροτουρισμού), δασοπονίας και περιβάλλοντος, παραδοσιακής οικοτεχνίας, ατόμων με ειδικές ανάγκες, βιοκαλλιέργειες, μεταποίησης κτηνοτροφικών προϊόντων, μελισσοκομία, συντήρησης πολιτιστικών μνημείων, παραδοσιακής υφαντικής (γυναίκες), στελεχών ξενοδοχειακών μονάδων, τεχνιτών επεξεργασίας πέτρας και ξύλου, πληροφορικής και τηλεεργασίας, εκμάθηση παραδοσιακών οργάνων.

Είναι πολύ σημαντικό να υπάρχει ένας τέτοιου είδους επαγγελματικός προσανατολισμός και να δίνονται κατευθύνσεις στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση. Αυτού του είδους ο προσανατολισμός είναι ικανός να πετύχει την αναγκαία αναδιάρθρωση για μια πιο αποδοτική τοπική οικονομία, με μικρότερη ανεργία (μεγαλύτερη απορρόφηση των καταρτισμένων και ειδικευμένων ατόμων) και καλύτερες συνθήκες ζωής με μεγαλύτερο εισόδημα. Τέλος, η παροχή απασχόλησης ιδιαίτερα στους νέους του Νομού θα συμβάλλει αποφασιστικά στη διατήρηση του νέου πληθυσμού στο νομό. Εξάλλου, οι παραπάνω ειδικότητες είναι πλήρως συνυφασμένες με τη διατήρηση της παράδοσης, τη βέλτιστη διαχείριση του περιβάλλοντος και την αξιοποίηση των τοπικών πλουτοπαραγωγικών πόρων γενικότερα.

- Είναι δε απολύτως αναγκαία η κατάρτιση όλου του στελεχιακού δυναμικού της δημόσιας διοίκησης στην πληροφορική.

Προτεινόμενοι Φορείς υλοποίησης: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ευρυτανίας, Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε., Υπουργείο Γεωργίας, Ο.Ε.Ε., Υπουργείο Παιδείας.

17.6. Τεχνική Βοήθεια

Για να επιτύχουν τους στόχους τους οι προτάσεις είναι αναγκαία η υποστήριξή τους:

- Από ένα ευέλικτο και σύγχρονο Διοικητικό μηχανισμό.
- Από την τεχνοκρατική πληρότητά του.

Για να καλυφθούν οι παραπάνω προϋποθέσεις προτείνεται:

- Στελέχωση των Νομαρχιακών και Δημοτικών Υπηρεσιών.
- Υποστήριξη και στελέχωση της αναπτυξιακής εταιρείας ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε. η οποία θα σηκώνει και το μεγαλύτερο βάρος της μελετητικής στήριξης των προτεινομένων δράσεων του προγράμματος.

Προτεινόμενοι φορείς υλοποίησης: Ν.Α. Ευρυτανίας, Δήμοι, ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.

18. Θεσμικές και οργανωτικές προϋποθέσεις

Η λειτουργία της Δημόσιας Διοίκησης αλλά και όλων των μηχανισμών υλοποίησης είναι καθοριστική για την υλοποίηση κάθε αναπτυξιακού προγράμματος. Η εμπειρία μέχρι σήμερα κατέδειξε ότι για να πετύχει οποιαδήποτε πολιτική ανάπτυξης πρέπει να υποστηρίζεται συνεχώς από ένα επαρκή, ευέλικτο και σύγχρονο διοικητικό μηχανισμό. Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός προτείνεται:

- Ο απόλυτος καθορισμός αρμοδιοτήτων των Κεντρικών, Περιφερειακών και Νομαρχιακών διοικητικών μηχανισμών.
- Ο εκσυγχρονισμός, η στελέχωση και εξοπλισμός των Περιφερειακών και Νομαρχιακών Διοικητικών μηχανισμών (θέσπιση ειδικών κινήτρων για την στελέχωση υπηρεσιών όπως της Ευρυτανίας).
- Η υποστήριξη και στελέχωση μη κυβερνητικών μηχανισμών (αναπτυξιακών εταιρειών, Ινστιτούτων κ.λ.π.) για την τεχνοκρατική υποστήριξη του προγράμματος (στην περίπτωση του Νομού Ευρυτανίας της αναπτυξιακής εταιρείας ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε., των Τ.Ε.Ι, του Ινστιτούτου Αγροτικής Ανάπτυξης).
- Η αλλαγή της αναχρονιστικής δασικής νομοθεσίας και η αποκέντρωση αρμοδιοτήτων κατάρτισης του εθνικού κτηματολογίου για το σαφή προσδιορισμό των χρήσεων γης.
- Αποκέντρωση, οργάνωση και στελέχωση των υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού στα πλαίσια της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης.
- Η απλούστευση και αποκέντρωση του συστήματος χορήγησης ενισχύσεων στον ιδιωτικό τομέα (Γεωργία, Αγροτουρισμός, μεταποίηση, τουρισμός κ.λ.π.).
- Η θέσπιση ειδικών κινήτρων ανάπτυξης επενδύσεων στους ορεινούς όγκους (τροποποίηση νόμου 2601/1998).
- Η θέσπιση κανόνων διαχείρισης του υδάτινου δυναμικού (ποτάμια, λίμνες κ.λ.π.) για αθλητικούς και τουριστικούς σκοπούς.

- Η επανεξέταση του συστήματος αδειών δόμησης στις αγροτικές, ορεινές και απομονωμένες περιοχές.
- Ο επαναχαρακτηρισμός των οδικών αξόνων και ιδιαίτερα του άξονα Αμφιλοχία – Γέφυρα Τατάρνας – Δάφνη – Μαυρομμάτα – Νεράιδα – Καρδίτσα ως εθνική οδός.

Η χρηματοδότηση της παραπάνω πρότασης δύναται να θεωρηθεί εφικτή. Ειδικά αν ενταχθεί στα πλαίσια του Γ΄ Κ.Π.Σ. Η παρούσα αναπτυξιακή προσέγγιση διακρίνεται για το ρεαλισμό και την προσαρμογή της στα τοπικά δεδομένα του Νομού και στην κοινωνική δυναμική. Μάλιστα, η σύνταξη της πρότασης συνέπεσε με την επίσημη παρουσίαση της μελέτης αξιοποίησης των ορεινών όγκων της ΠΣΕ. «Στη συνάντηση σχεδιαστών-μελετητών, πολιτικών και πολιτών έγινε λόγος για την προτεραιότητα που θα έχουν οι ορεινοί όγκοι στις κεντρικά κατευθυνόμενες αναπτυξιακές προτάσεις και χρηματοδοτήσεις. Επίσης, αναγνωρίστηκε η πολιτιστική και περιβαλλοντική σημασία τους, οι προοπτικές αλλά και η ορθότητα των στόχων της παρούσας εργασίας» (Πρωινά Νέα, 1999).

Ο προτεινόμενος τρόπος εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών πόρων της περιοχής, η υποστηρικτική υποδομή και ενσωμάτωση και προσαρμογή του ανθρώπινου δυναμικού στην αναπτυξιακή διαδικασία στοχεύουν σε μια σύγχρονη κοινωνία ίσων ευκαιριών μέσα στη Ε.Ε.

Από την υλοποίηση του συνόλου των προβλεπόμενων δράσεων αναμένονται τα ακόλουθα αποτελέσματα:

- Πληθυσμιακή σταθεροποίηση και ανάκαμψη.
- Μείωση της ανεργίας και δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.
- Αύξηση του ακαθάριστου περιφερειακού προϊόντος και τόνωση της τοπικής οικονομίας.
- Αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος.
- Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και ποιότητας των παραγομένων προϊόντων και υπηρεσιών.

- Άρση της απομόνωσης του Νομού και βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των πολιτών.
- Σύγκλιση των ρυθμών ανάπτυξης του Νομού με αυτούς της υπόλοιπης χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης γενικότερα.
- Δημιουργία δυναμικών μηχανισμών για μια αειφόρο και αυτοτροφοδοτούμενη ανάπτυξη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδρικοπούλου Ελένη** (1995): Οι Περιφέρειες στην Ε.Ε. Η Εξέλιξη της Περιφερειακής Πολιτικής από τη Συνθήκη της Ρώμης έως το Maastricht. Εκδόσεις Θεμέλιο. Αθήνα.
- Βάϊου Ντίνα - Χατζημιγάλης Κωστής** (1997): Με τη ραπτομηχανή στην κουζίνα και του Πολωνούς στους αγρούς. Πόλεις, Περιφέρειες και Άτυπη Εργασία. Εκδόσεις Εξάντας. Αθήνα.
- Γετίμης Π. - Καυκαλάς Γ. - Μαραβέγιας Ν.** (1993): Αστική και Περιφερειακή Ανάπτυξη. Θεωρία - Ανάλυση - Πολιτική. Εκδόσεις Θεμέλιο. Αθήνα.
- Γκέσκου Ιφιγένεια - Γούσιος Δημήτρης** (1999): Τοπική Ανάπτυξη και Ανθρώπινοι Πόροι. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.
- Γούσιος Δημήτρης** (1999): Πρόταση για τη Μελέτη “Στρατηγικό Πρόγραμμα Δράσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του Ορεινού Χώρου” του Κέντρου Στρατηγικού Σχεδιασμού “Πινδος”. Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Βόλος.
- ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.** (1981): Ενημερωτική Έκδοση. Καρπενήσι.
- ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.** (1991): Η Ευρυτανία στο Παλμό της Ανάπτυξης. Οδηγός Επενδυτικών Ευκαιριών στο νομό. Καρπενήσι.
- ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.** (1996): Τελική Έκθεση Προγράμματος LEADER I. Καρπενήσι.
- ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ Α.Ε.** (1996): Μελέτη Αξιολόγησης Αγροτουρισμού. Καρπενήσι.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή** (1995): Ευρώπη 2000+. Συνεργασία για τη Χωροταξία στην Ευρώπη. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων για την Ευρώπη. Λουξεμβούργο.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή** (1998): Αγροτική Ανάπτυξη. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων για την Ευρώπη. Λουξεμβούργο.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή** (1998): Η Ε.Ε. και το Περιβάλλον. Εκδόσεις Ευρ. Επ. Λουξεμβούργο.
- Εφημερίδα “Πρωινά Νέα”**. Τίτλος Άρθρου: Σε Πρώτη Προτεραιότητα η Ανάπτυξη των Ορεινών Όγκων. Καθημερινή Εφημερίδα της Φθιώτιδας. Αριθ.Φυλ. 2.646. Ιούλιος 1999. Λαμία.
- Εφημερίδα “Το Βήμα”**. Τίτλος Άρθρου: Παραδίδεται Επιτέλους η Σήραγγα Τυμφορηστού. Κυριακάτικη Εφημερίδα Αθηναϊκού Τύπου. Αριθ. Φύλλου 12.681. Αυγούστος 1999.

- ΙΟΒΕ** (1994): Κ.Ε. Κιουλάφα. Ο Τομέας των Τηλεπικοινωνιών στην Ελλάδα. Προβλήματα και Προοπτικές. Εκδόσεις Ειδικών Μελετών ΙΟΒΕ. Αθήνα.
- Καρπενήσι 94** (1994): Τουριστικός Οδηγός. Καρπενήσι.
- Κοντογιώργος Κώστας** (1999): Συνέντευξη. Καρπενήσι.
- Κοτσαμάνης Βύρων** (1998): Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.
- Κότιος Άγγελος** (1999): Συνέντευξη. Βόλος.
- Κούγκολος Αθ.** (1995): Διαχείριση και Χωροθέτηση Στερεών Αποβλήτων. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.
- Κούγκολος Αθ.** (1995): Περιβαλλοντική Μηχανική. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.
- Λαγός Δημήτρης** (1998): Ο Τουρισμός ως Παράγοντας Προώθησης της Περιφερειακής Ανάπτυξης. Περιοδικό “ΤΟΠΟΣ” τεύχος 14/98. Αθήνα.
- Λουκίσσας Φίλιππος - Μπεριάτος Ηλίας** (1997): Περιφερειακές και Τομεακές Ρυθμίσεις. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.
- Λουκίσσας Φίλιππος** (1995): “Σχεδιασμός Εθνικού Πάρκου στην Πίνδο” Τουρισμός και Περιβάλλον: Επιλογές για Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ημερίδα Τεχνικά Χρονικά 1995.
- Μηχαϊλίδης Γιώργος** (1998): Αξιολόγηση και Διαχείριση Προγραμμάτων. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.
- Μοδινός Μιχάλης** (1990): Τοπογραφίες. Οικολογική Προσέγγιση του Ελληνικού Περιφερειακού Χώρου. Εκδόσεις Στοχαστής. Αθήνα.
- Μοδινός Μιχάλης** (1996): Η Αρχαιολογία της Ανάπτυξης. Πράσινες Προοπτικές. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Ηράκλειο.
- Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας** (1995): Επιλεγμένα Θέματα Διαχείρισης Περιβάλλοντος. Αθήνα.
- Μπακογιάννης Παύλος** (1989): Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Νομού Ευρυτανίας. Καρπενήσι.
- Μπεριάτος Ηλίας** (1997): Χωροταξικός Σχεδιασμός: Θεωρία και Πρακτική. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.
- Μπεριάτος Ηλίας** (1998): Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ευρυτανίας (1999): Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης 2000-2006. Πρόταση για το Γ' ΚΠΣ. Καρπενήσι.

Περιοδικό "Αμφίβιον": Ο Αγρο-περιβαλλοντικός Κανονισμός 2078/92 και η εφαρμογή του απο τα κράτη - μέλη της Ε.Ε.

Πετράκος Γιώργος (1995): Τα Μέσα Άσκησης Περιφερειακής Πολιτικής. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.

Πλιάκα Αλ. (1996): Ορεινή Γεωργία. Ο Τομέας Φυτικής Παραγωγής. Σεμινάριο CEFAR. Θεσσαλονίκη.

Ράπτης Χρήστος (1999): Συνέντευξη. Λαμία - Καρπενήσι.

Σεμινάριο CEFAR (1996): Γαμβρούλης Δημ.: Αγροτουρισμός - Ορεινή Γεωργία - Ανάπτυξη Ορεινών Περιοχών. Θεσσαλονίκη.

Σεμινάριο CEFAR (1996): Ορεινή Γεωργία. Ορεινή Κτηνοτροφία: Ανάπτυξη και Προοπτικές. Θεσσαλονίκη.

Σεμινάριο ΠΑΣΕΓΕΣ - CEFAR (1996): Για την Ορεινή Γεωργία και την Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών. Θεσσαλονίκη.

Σιούτη Γλυκερία (1993): Δίκαιο Περιβάλλοντος. Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα. Αθήνα-Κομοτηνή.

Σκάγιαννης Παντελής (1994): Πολιτική Προγραμματισμού των Υποδομών. Εκδόσεις Σταμούλης. Αθήνα-Πειραιάς.

Σκούντζος Θεόδωρος (1993): Περιφερειακή Οικονομική Ανάλυση και Πολιτική. Εκδόσεις Σταμούλη. Αθήνα.

Τερκενλή Θεανώ (1996): Το Πολιτισμικό Τοπίο. Γεωγραφικές Προσεγγίσεις. Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα.

ΥΠ.ΓΕ. (1985): Κατευθύνσεις Αγροτικής Πολιτικής. Έκδοση ΥΠ.ΓΕ.. Αθήνα.

ΥΠΕΧΩΔΕ-Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδος (1996): Μελέτη Χωρικών Επιπτώσεων των Κοινοτικών Προγραμμάτων και Πολιτικών σε Επίπεδο Περιφερειών. Ααμία.

Φώτης Γιώργος (1996): Χωροθέτηση Λειτουργιών, Θεωρία και Πράξη. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Αθήνα.

Χριστοπούλου Όλγα (1996): Ανάπτυξη Αγροτικού Χώρου. Διδακτικές σημειώσεις. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας. Βόλος.

Χριστοπούλου Όλγα (1998): Οι Ορεινές Μειονεκτικές Περιοχές στις Χώρες του Νότου της Ε.Ε. Σεμινάριο ΠΑΣΕΓΕΣ - CEFAR. Θεσσαλονίκη.

Biehl D. (1986): The Contribution of Infrastructure to Regional Development. Final Report and Annex. Luxembourg: Commission of the European Communities.

Blakely Edward (1994): Planning Local Economic Development. Theory and Practice. 2nd ed. SAGE Publications. Thousand Oaks, California.

European Commission (1996): Protection of forests in the European Union against atmospheric pollution 1987-1996. Brussels.

ICIMOD (1998): Issues in Mountain Development. [Http://www.icimod.org.sg](http://www.icimod.org.sg).

Mountain Regions Programme. Mountain www sites.
[Http://www.icimod.org.sg/focus/linkurl.htm](http://www.icimod.org.sg/focus/linkurl.htm).

Skolomowski Henryk (1984): Οικοφιλοσοφία. Εκδόσεις Κάλβος. Αθήνα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

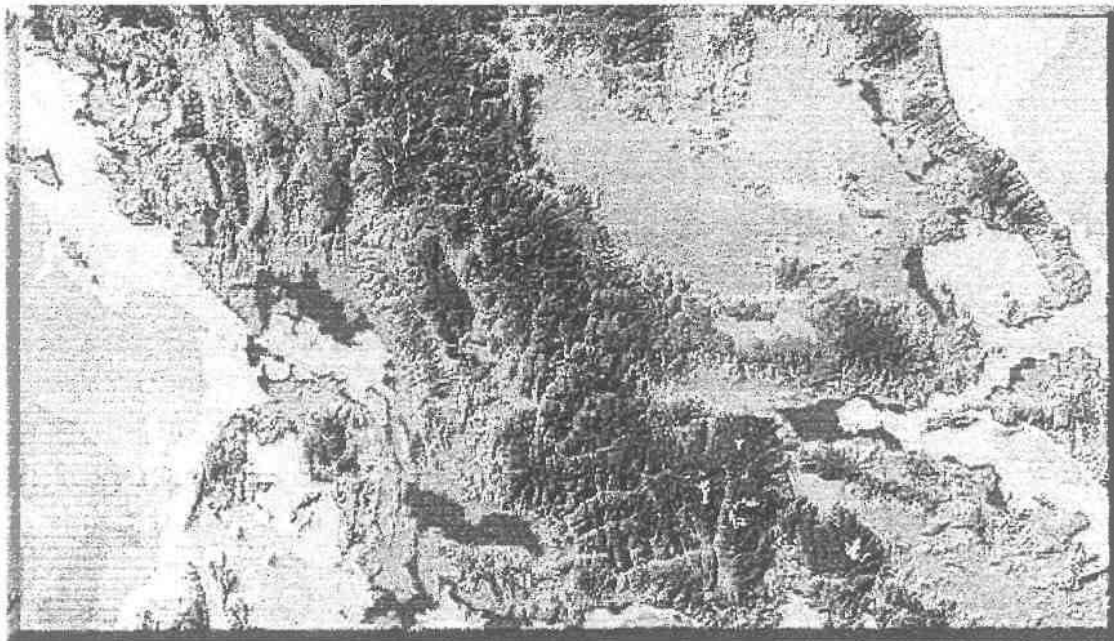
**ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΧΑΡΤΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:

**ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΟΡΕΙΝΩΝ –
ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ. ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ
ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ**

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: Α. ΚΟΤΙΟΣ – Δ. ΓΟΥΣΙΟΣ

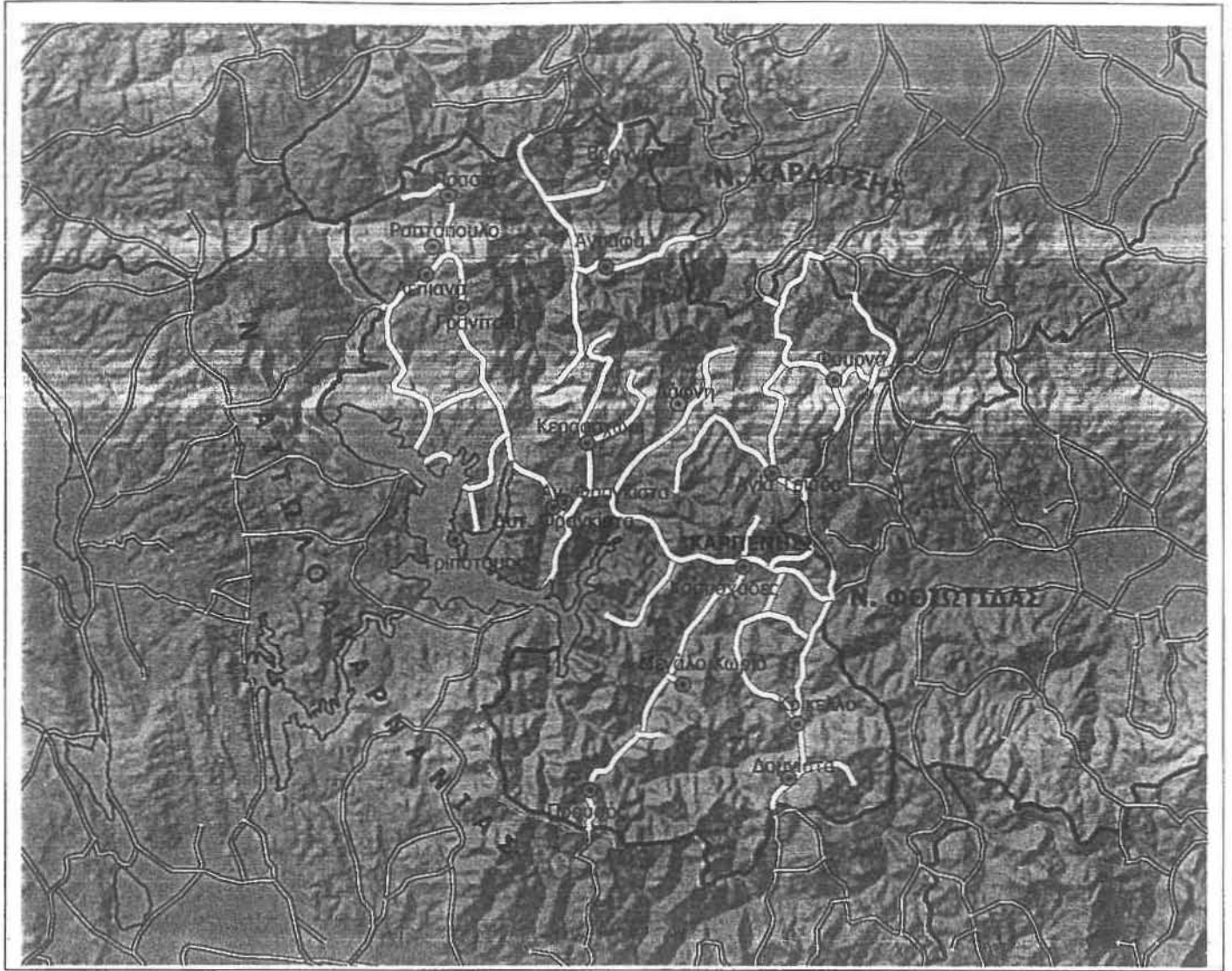

ΡΑΠΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

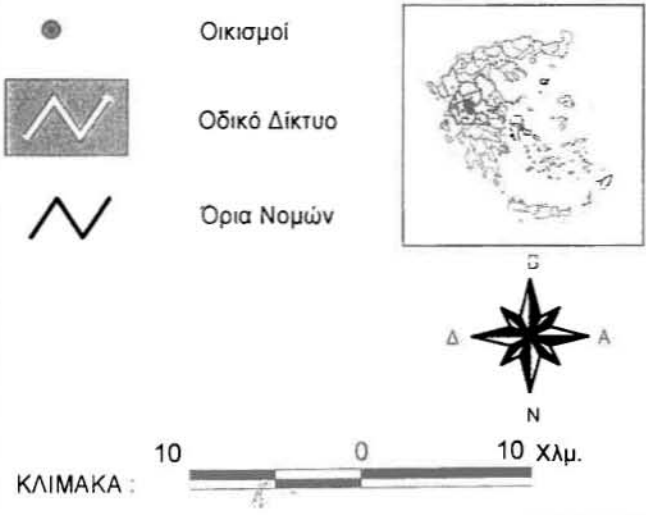
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1999

ΒΟΛΟΣ

ΧΑΡΤΗΣ 1 Ν. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

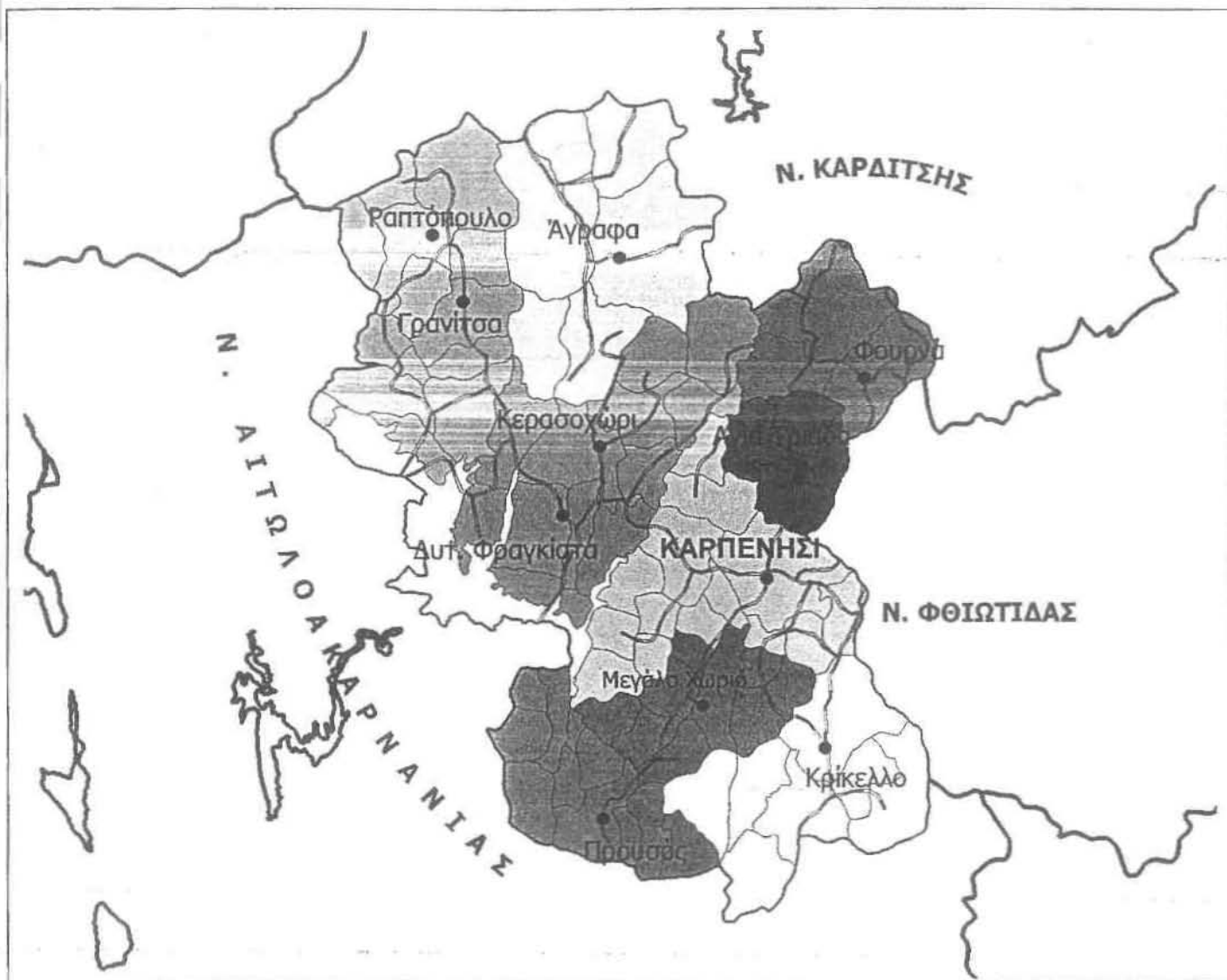
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΟΡΕΙΝΩΝ - ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ.

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:
Α. ΚΟΤΙΟΣ - Δ. ΓΟΥΣΙΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ:
ΡΑΠΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1999
ΒΟΛΟΣ

**ΧΑΡΤΗΣ 2
Ν. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ
ΝΕΟΙ ΔΗΜΟΙ**

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

	Δ. Ασπροποτάμου		Οικισμοί
	Δ. Κτημενίων		Οδικό Δίκτυο
	Δ. Δομνίστας		Όρια Νομών
	Δ. Αρακυνθίων		
	Δ. Φραγκίστας		
	Δ. Αγράφων		
	Δ. Φουρνάς		
	Δ. Απεραντίων		
	Δ. Ποταμιάς		
	Δ. Καρπενησίου		
	Δ. Βινιάνης		

ΚΛΙΜΑΚΑ : 10 0 10 Χλμ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

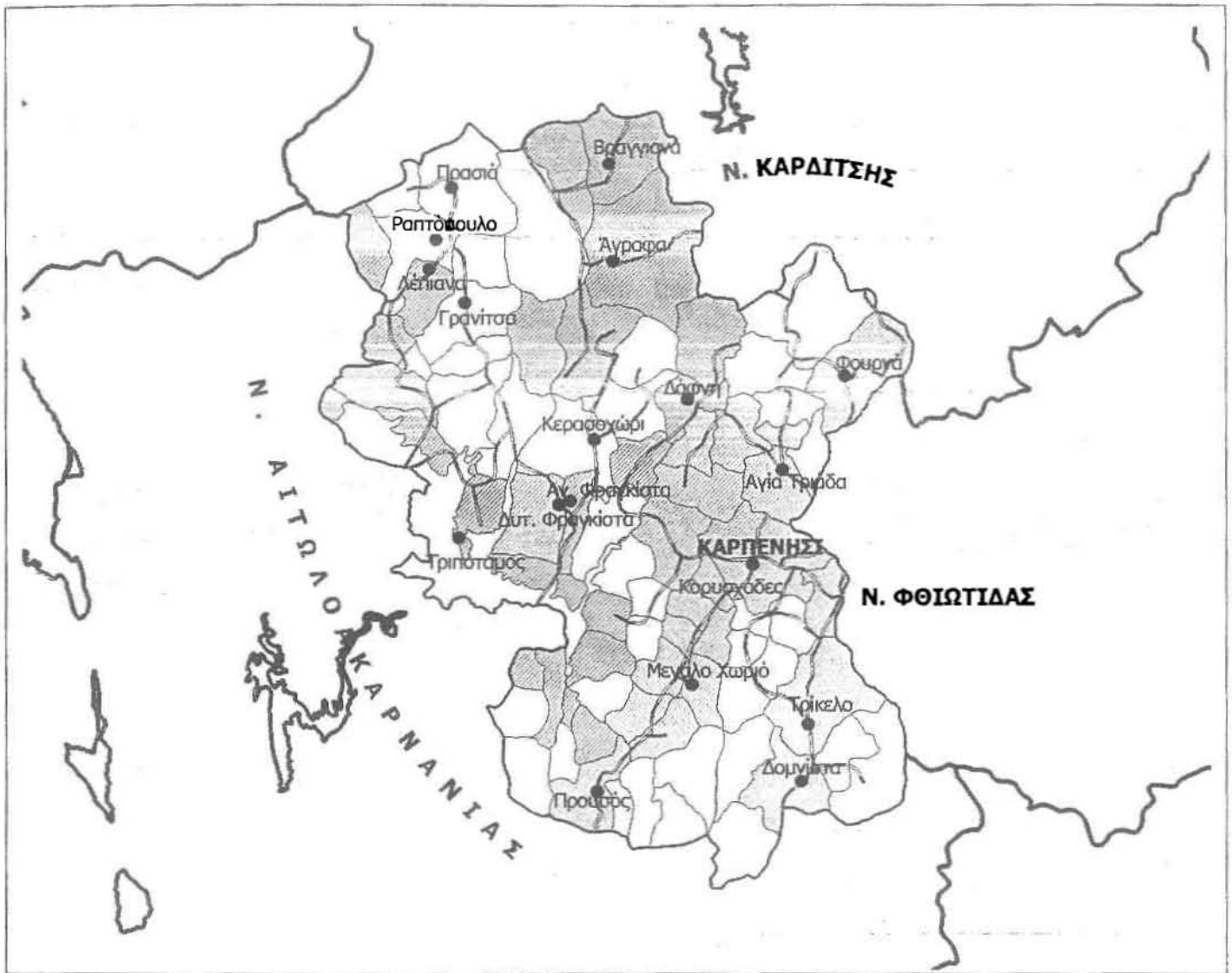
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΟΡΕΙΝΩΝ - ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ.

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:
Α. ΚΟΤΙΟΣ - Δ. ΓΟΥΣΙΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ:
ΡΑΠΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1999
ΒΟΛΟΣ

**ΧΑΡΤΗΣ 3
Ν. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ
ΖΩΝΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.**

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Οικισμοί
  - Προτεινόμενες Ζώνες Τουρισμού
  - Υφιστάμενες Ζώνες Τουρισμού
  - Παλιό ΟΤΑ
  - Οδικό Δίκτυο
  - Όρια Νομών
-
- ΚΛΙΜΑΚΑ : 10 0 10 Χλμ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΟΡΕΙΝΩΝ - ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ.

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:
Α. ΚΟΤΙΟΣ - Δ. ΓΟΥΣΙΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ:
ΡΑΠΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1999
ΒΟΛΟΣ

**ΧΑΡΤΗΣ 4
Ν. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ
ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΩΝ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΜΟΝΤΕΛΩΝ**

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Μοντέλο Γ με προοπτική εφαρμογής Α
- Μοντέλο Α με προοπτική εφαρμογής και Β
- Μοντέλο Γ με προοπτική εφαρμογής Β
- Μοντέλο Α
- Οικισμοί
- Οδικό Δίκτυο
- Όρια Νομών

ΚΛΙΜΑΚΑ : 10 0 10 Χλμ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:
ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΟΡΕΙΝΩΝ - ΜΕΙΟΝΕΚΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ.
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΑΝΙΑΣ.

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ:
Α. ΚΟΤΙΟΣ - Δ. ΓΟΥΣΙΟΣ

ΦΟΙΤΗΤΗΣ:
ΡΑΠΤΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1999
ΒΟΛΟΣ